

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

FEMTE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

DR. PHIL. OG THEOL., SOGNEPRÆST.

SJETTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS BOGHANDLER G. E. C. GAD.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

1911—13.

Stiftsprovst Henrik Gerner.

En Episode af Herrnhutismens Historie i Danmark.

Ved **H. F. Rørdam.**

I kirkelig stærkt bevægede Tider vil det jævnlig ske, at der optræder Personer, som gaar saa vidt til den ene eller den anden Side, at de kommer i Konflikt med den gældende kirkelige Orden og derved paadrager sig et Slags Martyrium, der henleder Opmærksomheden paa dem og giver dem en kirkehistorisk Betydning, som de næppe ellers vilde have opnaaet.

Dette gælder den i Overskriften nævnte Mand, til hvis Historie, der fra hans egen Haand foreligger et større Skrift (»Nogle Mærkværdigheder, som angaar Henric Gerner, hans Vita og Fata«, Kbh. 1772. 2. Opl. 1777), der tildéls kan betegnes som en Selvbiografi, og i sin Tid synes at have vakt ikke ringe Opmærksomhed. Det vidner om, at Forfatteren har været en betydelig kirkelig Personlighed, hvis Tilslutning til Herrnhutismen bragte ham under en Forfølgelse, der foranledigede, at han nedlagde sit Embede og derved kom i økonomiske Vanskeligheder, der i alt Fald for en Tid gjorde hans Liv meget besværligt, skønt han, som han selv siger, bar Modgangen »med et muntret og fornøjet Sind, uden at klage derover«, noget der i det hele var ejendommeligt for den aandelige Retning, hvortil han hørte.

I religions-psykologisk Henseende har Gerners Optegnelser ikke ringe Værd. Han var maaske den betydeligste af de ret talrige danske Theologer, som i det 18. Aarh.

sluttede sig til Brødremenigheden. I sin Alderdom, da det var blevet stille om ham, og Stormene havde lagt sig, fik han Lejlighed til at nedskrive sine Erindringer og Betragtninger. Der er imidlertid bevaret en Del Aktstykker fra hans stærkt bevægede Manddoms Tid, hvoraf Afskrifter findes blandt K. Heibergs Samlinger. Ved Hjælp af dette Materiale faar man Billedet af ham skarpere optrukket. Vi forstaar ikke, at han som en kærlig Fader, tildels imod sin Hustrus Ønske, kunde bringe det over sit Hjerte at sende sine fire smaa Børn (den ældste 8—9 Aar) til herrnhutiske Opdragelsesanstalter i Tydskland, hvor de maatte glemme deres Modersmaal og tildels deres Forældre. Men dog finder vi, at han blev behandlet for haardt. Han var dog, som Kirkehistorikeren E. Pontoppidan, der ikke havde nogen Forkærlighed for Herrnhuterne, siger, »en god og from Mand«. Næppe vil nogen nu billige Biskop Herslebs Fremfærd mod Gerner; men man bør dog ikke glemme, at der henimod Midten af det 18. Aarh. jævnlig forefaldt saa underlige Ting blandt Herrnhuterne, at det er forklarligt, at ikke blot en Lovens Mand, som Hersleb var, dømte dem haardt, men selv en saa mild og from Mand som Biskop B. Brorson i Aalborg nødtes til at tage ret skarp Afstand fra dem¹⁾.

Henrik Gerner, Søn af Hr. Jens Gerner, Sognepræst i Tjæreby og Alsynderup ved Frederiksborg og Provst i Strøherred († 1729), var født 11. Marts 1701 og opkaldtes efter sin nys afdøde, berømte Farfader, Biskop Henrik Gerner i Viborg, der som Sognepræst i Birkerød med uforfærdet Mod havde gennemgaaet de bekendte store Trængsler under Svenskekrigen 1658—60, hvori Sønnen saa' »en Slags Lighed og Overensstemmelse« med hvad der vederfores ham selv. Efter Skolegang i Frederiksborg blev den yngre Henrik Gerner 1719 Student samtidig med sin Kammerat

¹⁾ Kh. Saml. 4. II, 103, 113.

fra Skolen Christian Langemach Leth, der siden skulde faa en afgørende Indflydelse paa hans Skæbne.

Efter med megen Berømmelse at have fuldendt det theologiske Studium ved Universitetet blev Gerner 1729 personel Kapellan hos sin Farbroder Mag. Thomas G., Sognepræst til St. Laurentii Kirke i Tønsberg med Annexerne Sem og Slagen, og derfra kaldedes han 1. Novbr. 1731 af Grev Fred. Anton Wedel(-Jarlsberg) til Præst i Vaale og Undrumsdal i Jarlsberg Provsti, Aggershus Stift. Kaldelsen modtog 9. Novbr. 1731 kgl. Stadfæstelse¹). Den 20. Jan. 1732 ægtede Gerner Elisabeth Grønhof (f. 1709), Datter af Anders Gregersen G. i Tønsberg, og Søster til Kjøbmand Sti Andersen G. i Aasgaardstrand²).

Allerede som Kapellan i Tønsberg havde Gerner tildraget sig Opmærksomhed ved sine gode Gaver som Prædikant. Men som Præst i Vaale oplevede han et aandeligt Gennembrud, der gav hans Forkyndelse en dybere Tone. Herom fortæller han selv følgende³):

»Efter at jeg i Aaret 1732 var kommen som Sognepræst til Vaale kald, skete det, at Chr. L. Leth strax derefter blev kaldet og kom som Sognepræst til Sandeherrer i Grevskabet Laurvig. Siden vi fra vor Barndom af i Frederiksborg Skole og siden derefter ved Akademiet stedse havde fulgt hverandre og ved et fortroligt Venskab havde været forbundne, saa skete det efter det guddommelige Forsyn, at vi blev Sognepræster hver i sit Kald temmelig nær hos hverandre. Ved den Lejlighed fornyede vi ikke alene vort gamle Venskab, men jeg især blev ved ham opmuntret til at sørge for min egen og de mig anbetroede Sjæle med mere Alvorlighed, end hidtil var sket⁴). Vi

¹) Norske Registre i Rigsarkivet.

²) (Sundt) Stamtavle over Familien Gerner, S. 16.

³) H. Gerner, Mærkværdigheder, S. 5 ff. Her lidt forkortet.

⁴) Et mærkeligt Vidnesbyrd om den store Alvor, hvormed C. L. Leth opfattede Præstens Kald, afgiver de Ord, han indførte i Jens Rennords Stambog, dat. Sande Præstegaard 5. Sept. 1736 (Kh. Saml. I, 384—5).

konfererede jævnlig herom med hverandre, og jeg kom i en Skole, som jeg hidtil ikke havde været i, da jeg saae, at det til at være en Evangelii Tjener og tro Sjælesørger ikke var nok at have studeret Theologien, at forstaa Latin og Græsk og at kunne prædike, naar det skulde være, med Bifald, hvilket altsammen tilforn ikke manglede mig, men at dertil behøvedes Visdom herovenfra, Naade, den Helligaands Oplysning og Salvelse, og at man selv havde erfaret det, man vilde vidne om for andre. Jeg var i denne Skole ikke ulærvillig. Det varede og ikke længe, førend vi saae Frugt af vort Arbejde og Velsignelse i vore Embeder, og der skete en temmelig stor Opvækkelse.

Efter at have fortalt, hvorledes Bevægelsen bredte sig ret vidt omkring i den omliggende Egn, bemærker Gerner: »Men for Resten kom der ikke ret meget ud deraf. Hos en Del var det blotte Rørelser og Bevægelser, hvilke, som de var hastig komne, saa gik de og snart over igen; hos andre gik det vel noget dybere, saa at de kom til at kende deres Synder og syndige Fordærvelse; men i den Sted de deri skulde give dem tabt, og som fortabte Syndere tage deres Tilflugt til ham, som er kommen for at gjøre saligt alt det, som er fortabt, saa tumlede de om deri, og ved egne Kræfter arbejdede saa længe derimod, at de selv blev kede deraf og gav alting over, saa de havde intet for al deres Umage og Arbejde.«

I disse Ord mærker man Herrnhuterens sædvanlige skarpe Dom over Pietismen. Men saa vidt var Gerner endnu ikke kommen, medens han var Præst i Vaale. I Aaret 1733 visiterede Biskop Hersleb der. Han var vel tilfreds med Præstens Virksomhed, men fandt, at Ungdommens Oplysning fra tidligere Tid var forsømt. Gerner har selv fortalt, at han i de første Aar efter sin Ankomst til Stedet gik om fra Hus til Hus baade i Hovedsognet og Annexet for at undersøge Tilstanden i aandelig Henseende; men paa de allerflESTE Steder fandt han stor Vankundighed i Kristendommens allerførste Elementer. Dette var en Op-

fordring til ham om at tage desto ivrigere fat i den ham betroede Gerning, af hvilken han selv har givet en Skildring i Stedets Embedsbog, der viser, hvor store Krav der stilledes til en Præst i Norge, særlig paa en Tid, da et ordnet Skolevæsen endnu ikke var indrettet¹).

Gerners Virksomhed i Vaale har utvivlsomt sat sine Spor²), skønt den ikke blev af lang Varighed, da der 1738 indgik et Kald til ham, som paa en mærkelig Maade forandrede hans ydre Stilling. Det gik ham omtrent paa samme Maade, som det var gaaet hans Ven C. L. Leth, der d. 28. April 1736, uden mindste Foranledning fra hans egen Side og mod hans Ønske, var bleven kaldet til Sognepræst ved Trinitatis Kirke i København og Professor Catecheseos ved Universitetet³). Gerner blev nemlig ligeledes uden Ansøgning eller Begæring om Forflyttelse den 14. Nov. 1738 kaldet til Stiftsprovst i Sjællands Stift og Sognepræst ved vor Frue Kirke i København samt Provst i Sokkelunds Herred (hvortil Hovedstaden den Gang regnedes).

At det havde ligget Kongen meget paa Hjerte at faa en vel skikket Mand til denne vigtige Post, ses af hans Breve til Geh.-Raad J. L. Holstein. Den 10. Oktober skriver han: »Gud give Os dog snart en god Stiftsprovst igjen. Veed Han ingen at foreslaa Os?« Et Par Dage efter skriver Kongen atter: »Hvad Han ifølge vor sidste Skrivelse har meldt om Genbesættelse af Stiftsprovste-Embedet, saa finder Vi, at Han har Ret, hvad de Egenskaber angaar, der maa findes hos en saadan Mand. Men de Personer, Han foreslaar Os, finder Vi ikke alle bekvemme dertil, hvorfor

¹) Blom og Klaveness, Luthersk Kirketidende, 4. R. XI, 146, 148. (Christiania 1882). Gerner, Mærkværdigheder, S. 141.

²) Efter sin Forflyttelse vedligeholdt Gerner, ligesom hans Ven C. L. Leth, stadig Forbindelse med sine Embedsbrødre, Menigheder og Tilhørere i Norge, og modtog hyppig Breve fra dem. (L. Daae, Aktmæssige Bidrag til den norske Kirkes Historie, i Theol. Tidsskr. for den evang. lutherske Kirke i Norge VII, 346).

³) Kh. Sml. 5. V., 74—5.

Vi gerne først vil høre General-Kirkedirektoriets Forslag derom¹⁾.

I Henhold til denne Befaling opfordrede Holstein 18. Oktober Kirkekollegiet, i hvilket han for øvrigt jo selv var Præses, til at foreslaa, »hvem af Provster eller Præster der kunde eragtes bekvemme og i alle Henseender mest tjenlige til at succedere afg. Stiftsprovst Mads Holm her i Byen²⁾. Kollegiet bestod den Gang, foruden Holstein, der dog ikke plejede at stemme, af Biskop Hersleb, der nys var kaldet fra Christiania til København, Konferensraad Schrøder, der paa Grund af Sygdom ikke mødte, Etatsraad Hojer, Hofpræst Bluhme og Holmens Provst M. J. Hwiid. En Ytring af den sidste viser, at det var C. L. Leth, der henledte Kirkekollegiets Opmærksomhed paa hans gamle Ven³⁾.

Man maa vel undre sig over dette Valg af en ung, ukendt norsk Landsbypræst til et saa fremragende Embede i Hovedstaden. Rimeligvis har man savnet et passende, tilstrækkelig pietistisk Stiftsprovste-Emne »i Nærværelsen« (som man den Gang sagde). Den forrige Stiftsprovst, Hr. Mads Holm, om hvem intet nærmere er bekendt, var som 65aarig Mand hentet fra en sjællandsk Præstegaard (Kvislemark), men var død efter $\frac{1}{2}$ Aars Forløb.

Nu faldt altsaa Valget paa Præsten i Vaale, og Holstein skrev til ham, »at Hs. Majestæt iblandt adskillige gode Mænd, som han havde ladet bringe i Forslag til at betræde dette Embede, allernaadigst havde reflecteret paa ham og kaldet ham, hvorfor Hs. Majestæt haabede, at siden der under dennes Vocation havde vist sig et særdeles Guds

¹⁾ Rørdam, Hist. Saml. og Studier II, 413—4. Det er os ikke bekendt, hvem Holstein havde bragt i Forslag.

²⁾ Kirkekollegiets Hovedprotokol, der dog ikke indeholder noget om, hvem Kollegiet foreslog, eller hvad der anførtes til Anbefaling for Gerner.

³⁾ L. Daae, Aktmæssige Bidrag til den norske Kirkes Historie. (Theol. Tidsskr. for den evang.-luth. Kirke i Norge VII, 345, Note 21).

Forsyn for ham, han da med desto større Attraa vilde modtage Kaldet¹⁾.

Gerner blev, da han modtog dette Brev, »meget altereret og var i nogle Dage ganske tvivlrådigt om, hvad han skulde svare.« Men da han vidste, at han var udpeget af Kirkekollegiet, mente han det rigtigst at henvende sig til den af dettes Medlemmer, som var ham personlig bekendt, nemlig hans forrige Biskop, Mag. Peter Hersleb, til hvem han 28. Novbr. bl. a. skrev:

»Jeg er villig til at finde mig i Guds Villie; men dette staar mig, hvad denne Sag angaar, for Hovedet, at de gode Mænd, som har voteret paa mig til dette Embede, ikke maa have ret kendt mig, men maa have haft højere Tanker om mig, end de burde have, for ellers veed jeg ikke, hvad der kunde have bevæget dem dertil. Paa det de derfor ikke skal se dem bedragne i deres Tanker i Fremtiden, naar de maatte finde Sagen anderledes, end de har forestillet dem den, saa ser jeg mig forbunden, uden al Slags Forbeholdenhed, endnu forud at bekendtgøre dem alle mine Omstændigheder, paa det de gode Mænd, om det saa gunstig maatte behage dem, derover endnu kan censurere, og min Vocation derefter enten blive ratificeret eller til intet gjort«. (Derpaa anførte jeg, for saa vidt jeg kunde tænke, til dette Embede gjordes fornødent, alt hvad jeg forstod og ikke forstod, alt hvad jeg kunde præstere og ikke kunde præstere, item hvad de, ifald jeg kom til København, kunde vente dem af mig, i det ene Tilfælde saa vel som det andet. (De jurisprudentia meldte jeg dette): »Jeg forstaar slet intet af Lov og Ret, da dog Loven siger udtrykkelig: Provsten derpaa bør have Forstand. Og om jeg vilde tænke, at sligt lærte jeg nok, naar jeg gjorde mig nogen alvorlig Tanke derom, saa veed jeg ikke, om jeg dertil kunde faa Tid. Hvor var det derfor ikke vel, at disse Ting kunde betroes en anden, som havde Forstand paa dem. Jeg beder ydmygst, at disse

¹⁾ H. Gerner, Mærkværdigheder, S. 9.

Ting endnu maatte tages under Betænkning; bliver da min Vocation paa ny stadfæstet, saa i Jesu velsignede Navn skal jeg komme, ja jeg skal da ikke være bange for at komme; thi det kommer mig nu saa for i Troen, at om jeg saa' Helvede aabent for mig, og jeg var vis paa, at det var Guds Villie, og han vilde være med mig, saa vilde jeg straks springe derind; men skulde vedkommende Censores, efterat mine Omstændigheder nu bedre end tilforn ere dem blevne bekendtgjorte, ville behage at bringe det derhen, at hans Kongelige Majestæt revocerede sin til mig udstedte Vocation, og gav en anden den, som dertil kunde være bekvemmere og værdigere, saa vilde jeg takke dem derfor og velsigne dem; Guds Villie skal være min Villie.»

Skønt Hersleb i Kollegiet havde fraraadet at vælge Gerner, da han ikke ansaa ham for at være Kaldet voxen¹⁾, saa gav han dog 13. Decbr. følgende Svar:

»Da jeg har faaet Deres Skrivelse, som var saadan, som vi af en retsindig Mand kunde vente, saa har jeg trolig communiceret den til de øvrige Membra af General-Kirke-Inspektionen; men den har ikke gjort ringeste Impression hos nogen til Forandring at gøre, contrair den har bestyrket dem i den Mening, at man ikke har taget Fejl, og at De af Gud har været udset til dette Embede; altsaa skulde jeg herved lade Dem vide, at Deres Vocation staar fast, og at De i Guds Navn kan disponere Deres Sind til at følge Guds Vink, og gaar, hvor Herren kalder

¹⁾ I den bekendte flammende Kritik af Majoritetens Færd i Kirkekollegiet, som Hersleb skrev nogen Tid efter Christian VI Død, og som er udgivet af Prof. Jens Møller i hans Theol. Bibliothek V, 146 ff., ytrer han: »en Gerner blev Stiftsprovst i København, skønt jeg, som hans forrige Biskop, kendte ham og advarede dem (Kollegiets Medlemmer), at han intet mindre var skikket til.» Herslebs Ord har faktisk næppe været saa skarpe; det er nemlig kendeligt, at han i den nævnte Kritik undertiden ikke nøjagtig har gengivet, hvad han for flere Aar siden har sagt eller gjort (s. Kh. Sml. 5. I, 449. 467 Note. 473 Note. 603 Note). Som det saa ofte gaar, har Hukommelsen svigtet. Ved at genkalde Sagen har den uvillige Stemning faaet et stærkere Udtryk end oprindelig.

Dem, og lader det alene ankomme paa hans Visdom, enten det skal blive Dem til Glæde eller til Lidelse. Vi er ikke vore egne, men hans dyrekøbte, derfor er baade mit Raad, og jeg glæder mig ved at se, at det er ogsaa deres Sind, at De aldeles lukker Øjnene til for alt det, som kan afholde Dem derfra, og at De ikke raadfører Dem med Kød og Blod, men at De ganske overgiver Dem i Lydighed at følge hans Villie, og sikkerlig tror, at alle Herrens Veje, skønt de synes underlige, ere altid gode og salige. De har visselig Aarsag at glæde Dem, og i alt det, som herefter i det vanskelige Embede møder Dem, at trøste Dem med en saa forunderlig og besynderlig Vocation. Endelig, naar De kommer, skal De være os og i Særdeleshed mig hjertelig velkommen; Gud skal være med Dem og alting skal føje sig.*

Naar man veed, hvor haardt Hersleb siden tog paa Gerner, kunde man fristes til at dømme strengt om hans Færd; men det maa erindres, at da Hersleb skrev ovenanførte Ord, var Kongens Kaldsbrev allerede udstedt, og det var Herslebs Princip aldrig at kritisere Kongens Handlinger, skønt han, i alt Fald senere, ofte mente, at Majestæten ledtes vild af sine pietistiske Omgivelser. Desuden stod Gerner før sin Udvælgelse uden Forbindelse med Herrnhuterne, som han først lærte at kende, efter at han var kommen til København.

Om sin Tiltrædelse af Stiftsprovste-Embedet har Gerner selv fortalt følgende: »Da jeg i Aaret 1739 var ankommen til København og der, Mariæ Bebudelses Dag, havde holdt min Indtrædelses-Prædiken, modtog jeg nogle Dage derefter af min Formands Enke og hendes Lavværge det til mit Embede henhørende Regnskab og de Penge-Beholdninger, som angik Sjællands Stift og Sokkelunds Herred. Men hvor forskrækket blev jeg ikke, da ikke mindre end 25 Protokoller og Regnskabsbøger, desuden en græsselig Mængde af Obligationer, Dokumenter og Breve,

tilligemed nogle Tusinde Rigsdaler rede Penge, blev frembaaret og lagt paa Bordet for mig.«

Gerner fortæller imidlertid ogsaa, at han nys var bleven kendt med en kyndig Jurist og udmærket dygtig Regnskabsfører ved Navn Andreas Lund, som han nu antog til sin Amanuensis, og i ham fandt en saa fortrinlig Medhjælper, at da han 8 Aar derefter nedlagde Embedet, var alle Regnskaber i den skønneste Orden, saa han ikke kom en Skilling tilkort.

Om de religiøse Forhold i Hovedstaden, paa den Tid Gerner tiltraadte sin Virksomhed her, fortæller han, at der var mange opvakte, for deres Frelse bekymrede Mennesker, der holdt private Forsamlinger i deres Huse, men da det var sket uden Præsternes Ledelse og Opsyn, og der var indløbet en og anden Uorden, saa udstedtes 13. Januar 1741 den bekendte kgl. Forordning, der forbød slige Forsamlinger, men mindre de lededes af Præster eller stod under disses Opsyn¹). »Ved den Anledning meldte nogle Personer sig hos mig og forlangte, at de Forsamlinger, som de hidindtil i vor Frue Sogn havde holdt paa deres egen Haand, herefter maatte blive holdne af mig i mit Hus og under min Direktion og Opsyn«. Herpaa gik Gerner efter nogen Betænkning ind, og Møderne, der i Herrnhuternes Dagbøger er betegnede som »Provste-Handlinger«, fordi Stiftsprovsten ledede dem, fortsattes, saa længe han forblev i sit Embede. De havde i Tidens Løb faaet et herrnhutisk Præg, begrundet paa, at Gerner var kommen i nær Berøring med det 1739 stiftede københavnske »Brødresocietet«, hvilket atter førte til en stigende Forbindelse med »Menigheden« i Herrnhut og andensteds, hvor »Brødrene« havde deres Kolonier²).

Om Gerners Stemning overfor Herrnhuterne har han

¹) Jvfr. Kh. Saml. 5. II, 318 ff.

²) Hertil har vel ogsaa bidraget det Besøg, Herrnhuteren Fr. Neisser som Zinzendorfs Udsending 1739 aflagde i Kbhvn., og som var Chr. VI saa ukært (s. Rørdam, Hist. Saml. og Studier II, 454).

i sine »Mærkværdigheder« bl. a. fortalt, at han, i Begyndelsen han var Præst i Norge, nærde de sædvanlige Fordomme imod dem, og da han blev Præst ved Frue Menighed, kendte han endnu ikke noget til dem; men »siden jeg maaske mere, end det i Almindelighed paa den Tid var brugeligt, prædikede Jesum Christum den korsfæstede at være al vor Salighed, samt om Jesu Forsoning, Lidelse, Blod og Vunder (thi det vidste jeg, endog paa den Tid, saavel af Bibelen som af egen Erfaring, var den rette og eneste Grund til al sand evangelisk Kristendom); saa var der straks nogle, som ytrede sig med Frygt for, at jeg maatte være en Herrnhuter, om end skønt jeg paa den Tid endnu aldrig, saa vidt jeg vidste, havde set og talt med en Herrnhuter eller nogen, som var herrhutisk-sindet«. Men da han siden fik Lejlighed til at lære dem at kende, saa' han snart, at de ikke var saa farlige og slemme, som man ansaa dem for at være, men at de i Almindelighed var ærlige Folk og evangeliske Kristne.

Ved sin Ankomst til København forefandt Gerner to Medarbejdere ved Kirken af ret forskellig Retning. 1ste residerende Kapellan var Magister Christian Kølichen. Han var saa at sige opdraget af den 1736 afdøde gamle Sognepræst ved Kirken, Provst Morten Reenberg, i sin Tid Ortodoxiens ivrigste Forsvarer. Under almindelige Forhold vilde Kølichen, der var en dygtig, maaske noget fritalende Mand, vistnok have været selvskreven til Sognepræste-Embedet; men han var ingen Ven af Pietismen, hvad han noksom havde vist under den store Kommission 1734¹⁾. Han maatte derfor vige for den 20 Aar yngre, ubekendte Landsbypræst fra Norge. Det kunde ikke give noget godt Forhold mellem de to Embedsbrødre. 2den Kapellan var Hr. Preben Schiøtt, en meget from Mand²⁾, der var kaldet et Halvaarstid før Gerner og blev hans tro Følgesvend fra

¹⁾ Kh. Sml. 5. V, 432 ff.

²⁾ Kh. Sml. 5. V, 101 ff.

Pietismen til Herrnhutismen, uden at vi med Vished veed, hvem af dem der først gjorde Skridtet.

Begge har de vistnok modtaget en stærk Paavirkning af Lorenz Prætorius, Brødremenigbedens mest fremragende Personlighed her i Landet gennem et langt Tidsrum¹⁾. Denne udmærkede Mand forbandt en sjælden Embedsduelighed, der i Tidens Løb førte ham til de højeste Pladser i Statens Tjeneste, med den inderligste Hengivenhed for »Brødrene«, der i samme Maal ærede ham, deres Leder og Forsvar. Han havde i Aaret 1739 stiftet »Brødersocietetet«, der begyndte med en ganske lille Kreds af trofaste, men i Tiden under Prætorius's Ledelse voxede sig meget stærkt, medens de egentlige Pietisters Tal stadig tog af, saa at Herrnhuterne paastod, at med Christian VI's Bortgang var deres »Økonomi« til Ende.

Den 5. Febr. 1741 havde Gerner for første Gang »Brødrene« samlede i sit Hus, »og er siden fra Aar til Aar kommen i en nøjere og saligere Forbindelse med dem«. Saaledes hedder det i deres »Diarium« i Anledning af, at han 6 Aars Dagen derefter »i taknemmelig Erindring om denne Naade« havde dem samlede hos sig til et Kærlighedsmaaltid²⁾. — Fra det nævnte Tidspunkt af var hans Valg for Livet altsaa truffet.

Til nærmere Oplysning om, hvorledes Forholdene udviklede sig skal her meddeles Uddrag af nogle Breve fra Gerner, som findes i Arkivet i Herrnhut:

1742, 22. Febr. til Biskop Palykarpus Müller i Marienborn: »Ich weis, dass mir noch fehlet an ein armer Sünder zu seyn. Ich habe in vielen Jahren vor andern geprediget, dass der Heyland vor der gantzen Welt Sünde gestorben ist; um Application aber ist es mir noch selbst schwer zu glauben. Ich wage mich doch dahin, so wie ich

¹⁾ Kh. Saml. 4. V, 585 ff. D. biogr. Lex. XIII, 302.

²⁾ Kh. Saml. 4. V, 596.

kann und bin. Ich bin etliche Jahre ein Pietist gewesen; habe aber das Pietisterey weg geschmissen¹⁾, und die Pietisten selbst halten mich vor ein abtrünniger; sie dürfen aber doch nicht ans Licht kommen«. Han beder om Menighedens Forbøn, »at han helt maa blive Frelserens«. »Min Informator, Tranekier²⁾, rejser til Menigheden, og jeg vilde gerne have min lille Saars Dreng til Marienborn. Har ikke bestemt ham til noget, vil gerne overlade ham til Frelserens og hans Menigheds Disposition.« anbefaler sig igen til Menighedens Forbøn; »thi jeg er saadant et vildt, confust og miserabelt Menneske; men Brødrene har jeg kær; thi jeg erkender, at Frelseren er blandt dem.«

1742, 29. Aug. til »Menigheden« i Anledning af at hans to Børn har »faaet Tilladelse til at komme til Menigheden«. Han overgiver dem til Frelseren og hans dyrebare Menighed. Det er efter Frelserens Sind og Villie, at de nu gaa til hans Menighed. Gerner selv, ligesom hans Kone, vil ogsaa gerne sende deres to Døtre derhen og selv besøge Menigheden. — — »Jeg er meget elendig og mangelfuld paa alle Punkter; men især mangler jeg endnu et Blik i Jesu Vunder og en Draabe af hans Blod; thi deraf afhænger alt«. Hilser Menigheden og beder om Forbøn. »Fra et fattigt og svagt Barn, H. Gerner.« — P. S. Anledningen til Brevet er Weiss' Opfordring. Han og hans Rejseselskab har ej været uden Velsignelse blandt os.

1742, 27. Okt. til Biskop Müller om Børnene. »Hvis jeg blev adskilt fra Brødrene, var det ude med mig«.

Da det rygtedes, at Gerner havde sendt sine to smaa Sønner, Mathis (født 14. Dcbr. 1733) og Jens (født 7. Dcbr. 1737), til Marienborn, blev Geh.-Raad Holstein meget betænkelig og sendte Bud efter Faderen. Da denne havde

¹⁾ I et senere Brev skriver Gerner, at han »vil ikke være en verdenselskende og pietistisk Hykler«.

²⁾ Uden Tvivl den Student, som Gerner omtaler med Berømmelse i sine »Mærkværdigheder« S. 100 ff.

indfundet sig, kom det til en længere Samtale mellem dem, der endte med, at Gerner lovede at give en udførlig skriftlig Forklaring over nogle ham forelagte Spørgsmaal. Dette skete da ogsaa, efter at han havde raadført sig med et Par paalidelige Venner. Herom skriver Prætorius i sine »Konferencemeddelelser« til Herrnhut: »19. Nov. 1742 var Gerner hos mig med Udkastet til Deductionen til Holstein. Vi spurgte ham, om vi maatte loose [Herrnhuternes bekendte Lodtrækning] i den Sag. Han svarede: Nej«. (Lidt senere): »Gerner har givet Holstein sin Deduction, efter at Reuss og jeg har læst den«. — Erklæringen, der er et vigtigt Aktstykke til Gerners Historie, skal her meddeles¹⁾.

Deres Excellence

Høy-Velbaarne H^r Geheime Conferentz Raad og Præsæs
udi General Kirke Inspections Collegio.

Naadige Herre!

At Deres Excellence har været saa generøs og naadig, at give mig Anledning til selv at erklære mig, og skriftlig tilkiendegive mit Sind og Meening om de Ting, som hos mig har været Deres Excellence betænkelige, erkiender jeg saa meget meere med underdanigste Taksigelse, som ieg har anseet det ubilligt, at andre har udladt dem meget med eet og andet, som de dog ikke først har talt til mig om, eller krævet Grund af mig for; Jeg finder mig derved desmere forbunden, som i største Underdanighed, saa i Sandhed og som for Vor Herres Ansigt at svare paa den mig af Deres Excellence naadigst proponerede Qvæstion; ieg gjør det og med stor Fornøjelse, siden jeg troer Deres Excellences Sind at være disponeret til at fatte de Ting, som ingen uden Vor Frelseres Naade kand fatte eller finde dem i. Den mig af Deres Excellence foresatte Qvæstion var, saa vidt ieg kand erindre, denne:

Om det er ræt, at en fornemme Geistlig Mand

¹⁾ Afskrifter i det ledreborgske Arkiv 420, 4° og 405 Fol.

sender sine Børn til saadan et Sted, som er mistænkt og ilde udraabt, omendskiønt hand selv kand have Overbeviisning om, at alting der er rigtigt? item:

Om han ikke, for ikke at give Forargelse, gjorde bedre, at hand sendte dem til et andet Sted?

Inden ieg svarer herpaa, anseer jeg det uforbigængelig fornøden, gandske oprigtig at tilkiendegive Deres Excellence, hvad der har været Anledning til, at ieg nøye har undersøgt, ja og gjort mig deelagtig i deres Sag her i Byen, som kaldes af nogle: Herrnhuter eller Herrnhutisk-sindede, skjønt de derudi gjør dem Uræt; thi vel tilstaaer ieg, de elsker hverandre i Henseende til deres fælleds Troe og den Samfund, de staaer udj med hverandre, hvilket er gandske skriftmæssig og bør ikke være anstødeligt for nogen; men om Herrnhut eller saadanne Ting, veed ieg, er ikke bleven talt til dem af nogen, som har antaget sig deres Siæle. Der i Herrnhut har de deres egne Indretninger, deres egen Ritus og Ceremonier; men her har disse de [Ritus], der ere i disse Riger, og derefter for god Ordens Skyld stricte retter dem.

Det skeede strax ved min Ankomst her til Byen, at omendskiønt jeg hafde faaet i mit Huus og Tieneste saadanne, som ieg meente vare ret Gudfrygtige Folk, de vare og virkelig opvakte, og hafde en slags Bekymring for at blive frelste, saa yttrede der sig dog ved Leylighed blandt dem adskillig Egensindighed, Striid, Tvistighed, de dømte hverandre indbyrdes. Min Hustru hafde og dermed sine Fortrædeligheder |: for saa gaaer det gemeenlig til blandt opvakte Folk, der ingen Grund har i deres Hiærter, ikke heller endnu kiender vor Frelsere :|. Der vare de, der meente, det skulde saa være, og torde derpaa applicere det, Christus siger i Matth. 10, v: 34, 35, 36: Jeg er ikke kommen at sende Fred paa Jorden, men Krig, ieg er kommen at gjøre tvistig et Menneske imod sin Fader, og

Daatteren imod sin Moder, og Sønnens Hustrue imod hendes Mands Moder, og et Menniskes Huus-folk skal være hands Fiender. Men ieg troede det ikke, ieg søgte alt det, ieg kunde, at raade Boed derpaa, men en Tid lang vilde det ikke ret lykkes for mig, ikke heller kunde ieg faae alting i Huuset, som ieg vilde, i Skik og Orden. Imidlertid kom en, som hafde været mine Børns Præceptor, fra mig, og ieg fik en anden i hands Stæd, navnl: Marcus Nexøe, som, siden af Hands Majestet er bleven kaldet til Catechet paa Bragnæs i Norge, og der har været til øyensynlig Velsignelse. Denne Marcus Nexøe stoed, |: som dog da var mig u-vitterligt :| i Connexion og Bekandtskab med nogle andre, og kom sammen med dem paa visse tiider her i Frue Meenighed, siden han var mig recommenderet af Hr Edwald, og ieg mærkede strax, ieg kunde have Fortroelighed til ham, og vente Hielp af ham; saa aftalte ieg med ham, at hand med mig skulle antage sig Huus-Folkene, og siden ieg selv ofte deri blev hindret ved mange Æmbeds Forretninger, saa skulde hand tale med dem imellem, og see til, at alting engang i Huuset kunde komme i god Orden. Dette gjorde hand troelig, og det lykkedes for ham ved vor Frelseres Naade; jeg saa inden kort tiid Frugt deraf, det var mine Huus-Folk til en sand Velsignelse og mig til Glæde; de, som tilforn hafde viist en Art af Opsetzsighed mod min Hustrue, kom nu og bad hende om Forladelse, alting blev roelig, og jeg fik ham ret kjær derover. Strax efter udkom den Kongl: allernaadigste Forordning af 13de Januarii 1741, hvorudi alle Forsamlinger, som ikke bleve holdte under vedkommende Læreres Opsyn bleve erklærede utilladelige og mistænkte; derover blev mig proponeret af Nexøe, om ieg vilde, at de Forsamlinger, som hidindtil vare blevne holdte her i Frue Meenighed, herefter kunde holdes deels af mig i mit Huus, deels andre Stæder her i Meenigheden under min Direction og Opsyn. Hvad var hermed at gjøre? Negte det og betage Siælene den Opbyggelse, de herved hidindtil hafde haft, og her-

efter formodentlig kunde have, vilde jeg ikke; strax resol- vere dertil torde jeg ikke, allerheldst siden jeg da allerede eet Aars Tid hafde holdet offentlige Forsamlinger i mit eget Huus; men, ved det enhver, som vilde, hafde Frihed at gaae ind, var der adskillige gange kommet onde, ja drukne Mennsker, der hafde giort Allarm, spottet, og talt offentlig imod, hvorover ieg, for at forekomme slig U-Orden og Forargelse, nyelig hafde maattet gandske ophøre dermed. Jeg var derover her desmeere betænkelig, og gik des forsigtigere til Værks i alle Ting; ieg ikke allene talte med vedkommende om, hvad deres Sag var, hvad de søgte, hvad Indretninger de hafde, og herefter vilde have; Men jeg endog tog dette altsammen skriftlig af dem under deres Hænder, |: hvilket Document endnu er i min Forvaring :| og da de nu i alle Ting hafde erklæret dem til min Fornøyelse, da ieg forstod, det var dem i Sandhed om deres Frelse at giøre, og ieg fandt slet intet vildfarende eller stridende hverken mod Religionen eller Staten |: som ieg og forsikkrer Deres Excellence, at der indtil denne Dag ikke i ringeste Maade er bleven handlet derimod :| saa var strax alle mine Betæneligheder borte. Jeg gjorde i Aaret 1741, Dominica Sexagesima i mit Huus Begyndelse med Forsamlinger for dem, og siden dend Tiid har vi fortfaeret under vor Frelseres Bevarelse, og ofte sporet fra ham iblandt os en sand Velsignelse, ved det ikke allene de, der først indfandt dem, Tiid efter anden ere bleven meere styrkede og grundfæstede i Naaden, men endog ved det andre fleere, efterderes egen indstændige Begiæring, og efter at de først ere blevne prøvede enten af mig, en Catechet, en Student eller anden, som har kundet være dertil i Stand, og efter at mand, efter nogen Tiids Forløb, har forstaaet, at det har været dem i Sandhed om at frelses, er kommen til efter haanden, er bragt paa deres Hierter, er blevne Syndere og har faaet Naade, skiøndt det ikke med alle har gaaet, eller kand gaae lige fort. Vor Sag har ikke været, er ikke heller endnu andet, end ved Guds Aands levende Overbeviisning

at kiende Ham, den Christum og Guds Eenbaarne Søn, der har hengivet sig for vore Synder, og er opreyst til vor Retfærdighed, at deelagtiggjøres i hands i Evangelio tilbudne Naade, og paa samme Naades Grund at opbygges og forfremmes formedelst Troe og Kiærlighed, som er i Christo Jesu. — Foruden vore ordinaire Forsamlinger, som er altid om Søndagen, efter ald Kirke-Tienesten er til Ende, har vi og af Fornødenhed, for at tage os vare for Hyklarie, maatt gjøre denne Indretning, at 5: 6: eller 7: i det høyeste af dem, der er meest bekendt, og har størst Fortroelighed til hverandre, eengang om Ugen, paa en vis Tiid og Stæd i ald Stilhed besøger hverandre, dog sjelden længere end et qvarteer eller en Halv Time, da der og altiid er en tilstæde, som af Gud har faaet nogen Naade og Gave til at raadføre og veyleede andre. Det der da forrettes er dette, at enhver, uden Tvang og som for vor Frelseres Ansigt, siger, hvordan det har gaaet ham siden sidst, hvordan det staaer til i hands Hierte, hvad der mangler ham, hvad der er ham til Hinder i hands Christendoms Løb, da der bliver givet Raad derimod, gjort Bøn, og, efter Omstændighederne, vor Frelser paakaldet og priiset. Er der nogen, der i noget Stykke vandrer u-ordentlig, bliver hand i Kiærlighed tiltalt og straffet, følger der ingen Forbedring paa, bliver han afviist og udelukt.

Dette er, Naadige Herre, vor gandske Sag, og da ieg veed, at det er Deres Excellence vedkommende at viide den, saa har ieg meget meere med Glæde benyttet mig af den mig af Deres Excellence givne Anledning til at bekiendtgjøre alle Ting, end ieg nogen Tid har haft Sind for at gjøre noget i Skiul, som Vedkommende ikke maatte være vitterligt.

Jeg veed, det er een Evangeliske Lærere gandske anstændig Sag, skjønt ieg langt fra ikke dømmer dem, der ikke gjør ligesaa; hver være ikkun troe i sin Deel, og benytte sig af den Anledning, hand faaer i Hænderne, til at være Siælene til Nytte, og opbygge Iesu Rige. Mine Tan-

cker er ikke heller, at jo mange bliver og kand blive salige, som aldrig veed hverken af Forsamlinger eller slige Indrætninger at sige. Jeg forsømmer derover ikke heller mine andre partes Officii; ieg antager mig og desuden alle de Siæle, som ieg kand have nogen Anledning til, søger at raadføre og veyleede enhver det beste, ieg veed og kand, uden at tale et Ord til dem, hverken om Forsamlinger, Samfund eller Indretninger; saa mange, som kommer til at kiende vor Frelser, glæder ieg mig over, og agter ingenlunde ringere end andre; men i alt dette troer ieg dog og har befundet i Gierningen det andet at være meget nytteligt og saligt for dem, der af dem selv kommer til at benytte dem deraf. Jeg veed, det er gandske overeensstemmende med praxi Apostolorum, hvorum vi kand læse meget i Apostlernes Gierninger og Sende-Breve; Jeg veed, det er gandske overeensstemmende med Lutheri Sind og Meening; ieg vil ikkun anføre eet af hands Vidnesbyrd om denne Sag, Edit: Lips: Tom: XXII. pag: 242: »Hier ist noch keine geordnete und gewisse Versammlung, darinnen man könnte nach dem Evangelio die Christen regieren, sondern es ist eine öffentliche Reitzung zum Glauben und zum Christenthum.« Og fremdeeles taler hand om en Evangeliske Indretnings rette Art saaledes: »Was rechte Evangelische Ordnung seyn solte, müste nicht so öffentlich geschehen auf dem Platz unter allerley Volck, sondern diejenigen, die mit Ernst Christen seyn wollen, und das Evangelium mit Hand und Mund bekennen, müssen mit Nahmen sich einzeichnen, und etwa in einem Hause allein sich versamen zum Gebeth, zum Lesen, und andere Christliche Wercke zu üben. In dieser Ordnung könnte man die, so sich nicht Christlich hielten, kennen, strafen, bessern, austossen oder in Bann thun, nach der Regul Christi Matth: [18, 15. 16]. Kurtz: wenn mann die Leute und Persohnen hätte, die mit Ernst Christen zu sein begehrten, die Ordnung und Weise wäre bald gemacht; aber ich kan und wag noch nicht eine solche Gemeine und Versamm-

lung ordnen oder anrichten, denn ich habe noch nicht Leute und Persohnen darzu, so sehe ich auch nicht viele dazu dringen*.

Ja ieg veed, det er gandske overeensstemmende med det Doct: Spener og flere Christelige Theologi har skrevet og selv øvet de Ecclesiolis in Ecclesia colligendis; men omendskiønt ieg om alt dette kunde skrive meget, saa vil ieg dog ikke, paa det ieg ikke ved alt for stoer Vidtløftighed skal blive Deres Excellence besværlig.

Jeg vil i den stæd svare paa det mig af Deres Excellence naadig proponerede Spørgsmaal, som er dette:

Om det er ret, at en fornemme Geistlig Mand sender sine Børn til et saadan Sted, som er mistænkt og ilde udraabt, omendskiønt hand selv kand have Overbeviisning, at alting der er rigtigt? item, Om hand ikke, for at ikke at give Forargelse, gjorde bedre, at han sendte dem til et andet Stæd?

For at svare herpaa desto ordentligere, maae ieg giøre disse 3de Afdeelingers og viise:

1. Hvad Overbeviisning jeg har om, at alting er rigtigt paa det Stæd, som ieg har sendt mine Børn til, nemlig Pædagogium paa Slottet Marienborn under de Mæhriske Brøders Opsigt.

2. Hvorfor ieg har sendt dem til dette Sted, som [er] mistænkt og ilde udraabt, og ikke til et andet Sted.

3. Om ieg ikke frygter for, at ieg, som en fornemme Geistlig Mand, derved skulle være andre til Forargelse.

Hvad det 1ste angaaer, da negter jeg ikke, at jo det meget, ieg nogle Aar har hørt tale om Herrnhut, om de Mæhriske Brødre og deres Sag, og det paa saa gandske u-lige Maade, at nogle har ligesom opløftet dem til Himelen, og deraf maaskee giort formeget, andre igien har ligesom nedstyrtet dem til Helvede, og afmalet dem som de allerfarligste og verste Folk paa Jorden; ieg negter ikke, siger ieg, at dette jo har været Anledning til, at ieg har lagt mig efter at kiende nøye, hvad deres Sag egentlig er,

at læse ikke alleene deres Skrifter, men endog deres, som andre har skrevet imod dem, at tale med dem selv, naar ieg har haft Leylighed dertil, ved det at nogen af dem har været her i Byen, at kræve Grund af dem om hvad som hos dem har kundet være mig betænkeligt |: for ieg veed, det er en billig Regul: audiatur pars altera :| og efter alt dette negter ieg ikke, ieg jo har faaet Overbeviisning om, at alting jo er rigtigt paa det Stæd, som ieg har sendt mine Børn til under de sammes Opsigt; derover mangler mig nu ikke heller paa Overbeviisning om, at det er et got Folk, et Folk, som elsker Sandhed og Oprigtighed, et Folk, som i Almindelighed hør vores Frelser til; skiøndt ieg ikke statuerer, hverken hos dem, eller hos nogen anden paa noget Stæd, saadan Rigtighed, som ingen Feyl og Forseelser har i følge med sig, for det findes alleene i Himmelen, og det er forgiæves, mand søger derefter paa Jorden.

I. Er her de mange herlige Vidnesbyrd, som vor Evangeliske Kirkes Gudfrygtigste og Lærdeste Theologi har givet dem baade i de ældere og i de nyere Tiider, hvilke alle gaaer derpaa ud, at, hvad deres Lærdom angaaer, da ere de derudi gandske eenige med os, og kand ikke have den bedre, end vi har dend; men hvad deres Levnet, deres Indretninger og den Disciplina Ecclesiastica, som de over 300 Aar har haft, og ere blevne ved, angaaer, da har de derudj langt overgaaet os, |: og ieg tør dristig sige, at de derudi endnu overgaaer os, og i mange Maader beskæmmer os :|. Vi læser i adskillige Kirke-Historier, hvorledes Luther selv har elsket dem, haft gandske fortroelig Omgængelse med dem, rakt dem sin Høyre Haand til Beviis og Stadfæstelse paa dend Samfund, hand stoed og vilde staae i med dem, kaldet dem de Böhmske Apostler, ja til sidst skriftlig taget Afskeed med dem med disse Ord: »Ferner ermahne ich euch in dem Herrn, dass ihr mit uns biss an Ende beharret in der Gemeinschaft des Geistes und der Lehre, wie ihr angefangen habt, und streitet

mit uns durchs Wort und Gebett wieder die Pforten der Hölle«.

Lasitius melder *Libr: 4: hist: Frat: hvorledes Luther til Wittenberg 1540 har givet dem dette Vidnesbyrd: «Etsi Fratres hi nos puritate Doctrinæ non superant, quia a nobis omnes articuli fidei sincere et pure proponuntur, ordinaria tamen disciplina Ecclesiæ, qva utuntur, suasque feliciter gubernant Ecclesias, longe nos superant, et in hac parte majorem laudem habent, qvam illis concedere nos propter gloriam Dei et veritatem oportet, quia Plebs nostra Germanica illud jugum disciplinæ non vult subire adhuc. Qvapropter qvicumque Evangelio et nostræ confessioni Augustanæ addicti estis, tuto et pie Ministerio tam Verbi qvam Sacramentorum apud Fratres uti potestis».*

Vi læser, hvorledes Bucerus, da hand hørte dend Orden og Indrettelse, der var i deres Kirke, brast ud i Graad, og sagde i samtlige Theologorum Nærværelse i Strasburg: »Das ist mehr ein himlisches als ein irdisches Kirchen-Regiment«, og tillige gav dem dette Vidnesbyrd: »Es ist Gottes Werck, dass ihr ungelehrte Leute eine so wohl geordnete Kirche habt; wir aber, ob wir gleich gelehrte scheinen, nutzen doch wenig, weil wir die Kirchenzucht da hinten lassen«; item: »Ich glaube, dass zu dieser Zeit, ihr allein seyd in der Welt, bey welchen nebst der wahren Lehre auch eine reine, nützliche og heilsame Zucht getrieben wird«. Jeg kunde anføre mange fleere saadanne Vidnesbyrd; men for ikke at blive for vidtløftig, vil ieg forbigaae dem, mand kand læse nok derom i Joh: Amos Comenii historia Fratrum Bohemorum und D: Buddei Fortale i Doct^r Weissmanns Historia Ecclesiastica: pag: 313 et seq: Doct: Langens Historia Ecclesiastica, pag: 867 et sequ:, Mag: Georg: Conr: Riegers Alte und neue Böhmische Brüder, pag: 176 et sequ:

II. Er her det gandske Theol. Facultet til Tübingen dets Responsum, udgiven d: 16 April 1733:, da Meenigheden til Herrnhut allerede var indrettet, hvor dette Spørgsmaal

bliver ventileret, og af samtlige Doctoribus og Professoribus Theologiæ affirmeret: »Ob die Mährische Brüder-Gemeine in Herrnhut, supposito in doctrinam Evangelicam consensu, bey ihren seit 300 Jahren her gehabten Einrichtungen und bekannter disciplina Ecclesiastica verbleiben und dennoch ihre Connexion mit der Evangelischen Kirche behaupten könne und solle«? Ja, her er den 7de Articul i den Augspurgiske Confession, som vi bekiender os til, som declarerer alle dem at høre til vor Kirke, der rettelig lærer Evangelium og bruger Sacramenterne, omendskiønt de ikke har med os eens Ritus og Ceremonier.

III. Veed ieg, hvorleedes Meenigheden til Herrnhut i den af Kongen i Polen anordnede Commission Aar 1736, da Meenighedens Lærdom saavel som alle deres Sager og Indretninger bleve nøye undersøgte, er bleven erklæret i sin Lærdom reen og orthodox, saaledes at den gamle Dr Lösscher, der ellers i mange Stykker har viist sig stridig og gjort andre til Kiøttere, da han hørte dem til Herrnhut at aflægge Bekiendelse, ikke om hvad de havde i deres Hoveder, men hvad de troede i deres Hierter, her blev af Sandheds Kraft saaledes overbeviist, at hand brast ud i Graad, og sagde: »Ja, ja Kinder, das ist recht, so soll es seyn«.

IV. Er det mig ikke u-bekandt, hvorleedes, at da det i dette Aar var bleven Deres Majest^t vor egen allernaadigste Konge forebragt, at Meenigheden til Herrnhut i visse Lærdoms Puncter befrygtelig vare vildfarende, og samtlige Professores Theologiæ her i Kiøbenhavn derpaa blev anordnet først mundtlig at examinere een af Meenighedens Lemmer, og siden skriftlig at indhente den ganske Meenigheds Erklæring over samme Puncter, der da blev given saadant Svar, som hver Luthersk-Evangelisk sand Christen med dem gjerne kunde underskrive.

V. Omendskiønt de har deres egentlige Hiem, deres Boeliger og Meenigheder i Luthersk-Evangeliske Lande, Herrnhut i Ober-Lausitz i det Saxiske, og Herrnhaag i det

Wetterauiske, som hører Rigs-Grev Ysenborg til, saa er det dog endnu aldrig hørt, at de i samme Lande enten er bleven udelukt fra Samfund med andre den Lutherske Religions Forvandrede, ikke heller, at de for nogen Difference i den Auspurgiske Confessions Grund-Sandheder er bleven anset eller dømt vildfarende; men det er mig gandske vel bekendt, at mangfoldige ikke alleene i Egnen, hvor de boer, men end og paa andre Stæder i de Lutherske langt fraliggende Lande, og deriblandt Personer af høj Stand og Vilkor, ere blevne optagne i deres Meenigheder, og dog ere blevne i den Lutherske Religion, hver paa sit Stæd og i sin Forretning, siden som før, uden ringeste Forandring.

VI. Er det mig og gandske vel bekendt, hvorledes den, der har Ober-Directionen over alle Anstalterne i Pædagogio paa Slottet Marienborn, hvor mine Børn nu er, er Biskop Polycarpus Müller, en gammel Luthersk Theologus, som har været Doct: Walchs Præceptor i forrige tiider; der er og i Anstalterne mange redelige Studiosi Theologiæ, som ieg dels af Navn, dels af Person gandske vel kender, hvoraf ieg kun vil nævne disse, som paa nærværende Tiid falder mig ind, neml: Mag: Bork, som her ved Academiet er bekendt, Monsr Rehling, som har været Catechet ved Nicolai Meenighed, Mr: Döerbaum, som har præceptoreret hos Doct: Walch, Monsr Gradin fra Sverrig, og Monsr Tranekier, som i nogle Aar har været disse mine Børns Præceptor, og selv fulgte dem did.

VII. Er det og paa nogen tiid bleven mig gandske klart, at alle de Beskyldninger, som af Vigtighed her i Kiøbenhavn Tiid efter anden ere dem tillagte, og som vel har foraarsaget, at mange endog reedelige Mænd har studset, og ere bleven tvivlraadige i hvad de skulle tænke om dem, er alle af en langt anden Beskaffenhed, end de i Almindelighed ere blevne anset for; ja det er ofte skeet, at ieg snart over deres Forretninger, snart over deres Ord, snart over deres Skrifter har hørt at være bleven giort saadanne

Forklaringer, saa at, om de skulde giælde, saa var det galt, og kunde paa ingen Maade forsvares; men enten har ieg da selv strax ved vor Frelseres Naade haft en langt anden Forstand deraf, eller og, naar ieg har talt med nogen af Meenighedens Lemmer, som ieg ofte har haft Leylighed til, saa har ieg faaet saadan Explication derover, at ieg dermed ikke har kundet andet end være fuldkommen fornøyet.

VIII. Er det mig ikke heller u-vitteriigt, hvor store Ting vor Herre i faa Aar paa mange Stæder har udretted ved disse ringe, u-anseelige og ofte u-studerede Mennisker, hvorledes deres Vidnesbyrd om Jesu med stor Kraft og Velsignelse har legitimeret sig paa mange 1000 Hierter, endog iblandt Hedningene. Jeg tænker derfor mangan en Gang: O! at deres Sag her iblandt os eengang maatte komme ret for Lyset, O! at vor Gudfrygtige, vor allernaadigste Konge ret kiendte dem, hvor undte hand dem ikke med Glæde Indgang og Boelig i Hands Lande og Riger, da dog Jøder, Papister og Calvinister i dem kand boe tryggelig; da andre Potentater nu i deres Lande oplukker Dørene for dem, lod Hand dem i sine ikke være tillukte; dermed blev hindret, at ikke saa mange af Hands beste og redeligste Undersaatter herefter, som hidindtil er skeet, skulde reyse ud af Landet, naar de hafde dem, de vilde omgaaes med, hos sig i Landet; Mange vilde komme tilbage, som ere bortreyste; Vi havde da mod den tiltagende Separatismum et stærkt Præservativ, vi hafde da et Lys, som kunde skinne, hvor det nu er mørkt, et Salt, der kunde bevare mange fra Forraadnelse, ja vi hafde da en vis Velsignelse i Landet, en stærk Beskiermelse over Landet. Men dette maa herom være nok.

Jeg vil for det 2^{det} viise: Hvorfor ieg har sendt mine Børn til dette Stæd, som er mistænkt og ilde udraabt, og ikke til noget andet Stæd, nemlig: Fordi ieg veed intet Stæd af saadan Beskaffenhed som dette at kunde sende dem til; den Kierlighed, ieg har til mine Børn, er alt for tendre, og den Omsorg ieg har for deres timelige og evige Vel-

færd, er alt for stoer til, at ieg skulde kunde sætte dem i nogen af vore Latinske Skoeler her i Landet, ieg kiender deres Beskaffenhed, viidere vil jeg ikke melde derom. Ikke heller har ieg kundet persvadere mig til at sende dem til saadant et Stæd i et andet Land, hvor Forfædrene har haft Liv og Aand, Naade, Troe og Kraft, og har været mange til Velsignelse, men mand om Efterkommerne i saa Fald har ingen Vished. Beskaffenheden derimod paa det Stæd, hvor ieg har sendt dem hen, veed ieg, er langt anderledes, ieg har god Efterretning om alle Ting, ieg kand sige i Sandhed, ieg agter det for en Lyksalighed for mine Børn, at ieg har kundet faae dem i saadanne Anstalter, hvor ieg veed, der fra deres unge Aar continuerlig alle Dage og Timer bliver sørget med megen Troeskab icke alleene for deres timelige, men fornemmelig for deres ævige Gode. Jeg veed ikke det ringeste, ieg herudi har handlet imod; det eeneste er dette, Stædet er meget mistænkt og ilde udraabt; Ja ieg troer, det er saa endog hos mange Redelige og Retsindige |: skjøndt der kommer nock dend Tiid, det for dem vil blive legitimeret :|. Men hvad skal ieg sige hertil? Hvor har der nogen Tiid været nogen ret god og nyttelig Ting, Stæd, Person eller Anstalt, der jo strax har været meget mistænkt og ilde udraabt. Det falder mig intet meere ind, at nogen Ting i Pædagogio paa Marienborn er farlig og skadelig, fordi det er meget mistænkt og ilde udraabt, end det falder mig ind, at Kristus og hans Apostler og deres Lærdom er farlig og skadelig, fordi de har været meget mistænkte og ilde udraabte. Skjøndt Forskiellen mellem hine og disse er mig klar og kiendelig, saa er og bliver dog Jesu Riges Beskaffenhed altid den samme.

Den 3^{die} Afdeeling er denne: Om ieg ikke frygter for, at ieg som en fornemme Geistlig Mand derved skulle være andre til Forargelse?

Dertil svarer ieg med mit Hiertes fulde Overbeviisning: Ney! Jeg veed Pauli Formaning 2 Cor: 6. v: 3: Lader

os icke i nogen Ting give nogen Forargelse, at vort Æmbede ikke skal lastes; men det er ikke endnu kommet mig i Tanke, at ieg skulde have handlet derimod; Eet er at give Forargelse ved nogen ond og u-anstændig Gierning, derfor haaber ieg herefter, ligesom hidindtil, ved vor Frelseres Naade, at blive bevaret; Et andet er, at være andre for deres egen skyld til Forargelse, det er ieg, og det bliver ieg nok, saa længe ieg lever. At gjøre sig selv noget, og affectere ved en eller anden Neben-Sag at være til Forargelse, er skadeligt; men at gaae sin Vey ligefrem, at gjøre sine Ting som for vor Herres Ansigt med ald muelig Forsigtighed og Viisdom, som Gud giver, omendskiønt mange da forarger sig derover, er det dog saligt. Mand tager da gierne mod alt, hvad paafølger; er der end undertiden udvortes Trængsel og Forsmædelse, er der dog indvortes Fred og Fornøyelse. Christus selv var i sine Kiøds Dage de fleeste Mennesker til Forargelse; Propheterne giver ham derfor Navn deraf, og kalder ham en Anstøds Steen og en Forargelses Klippe; ja hand siger Matth: 11. Salig er den, der ikke forarger sig paa mig. Snart forargede Folk dem over hands Levnet, snart over hands Lærdom, snart over hands Ongængelse med gemeene Folk, Toldere og Syndere, ja hands egne Disciple selv tilsidst forargede dem over ham. I skulle, siger hand til dem alle, i denne Nat forarges paa mig, og dog var hand, som vi veed, u-straffelig baade i Ord og Gierninger, u-besmitted og adskilt fra Syndere.

Saasnart ieg fik i sinde ved prudentia Ecclesiastica eller noget andet, som kunde have et got Skin, at skulle kunde undgaae dette, at være til Forargelse, da enten var ieg en Hykler, eller ieg var paa Vejen til at blive det.

Det feyler ikke for, ieg jo gandske vel veed, hvordan ieg skulde bære mig ad, at ieg kunde conservere de fleestes Yndest og Kiærlighed, og selv i det udvortes i mange Ting have det bedre, end ieg nu har det; ieg har tilforn vidst det, og ieg skulde gierne, naar det gialdt om, igien

finde paa det, for ieg er af Naturen ingen *μυσάνθρωπος*; men der er for nogen Tiid siden heroven fra giort en Forandring deri; at det ikke skeer meere, har jeg blot vor Frelseres Naade at tilskrive og takke for. Jeg veed og, at der til at vinde Siæle, og udbreede Jesu Rige, udkræves ingen Menniskelig Autoritet eller Respect; men det kommer alleene an paa, at Evangelii Vidnesbyrd ved en guddommelig Kraft legitimerer sig selv paa Hierterne.

Der er skeet meest Opbyggelse i Verden ved dem, der intet mindre har haft end menniskelig Autoritet og Respect, ieg mener Apostlerne, om hvilke der meldes, at de var anseet som Skarn i Verden og alles Skoe-Visk, 1 Cor: 4, 13. Skulde noget redeligt og for sin Siæls Frelse omhyggelig Menniske ogsaa have stødt sig paa, og ikke vel have kundet finde sig i, at ieg har vildet sende mine Børn til ovenmeldte mistænkte Stæd, for ieg vil ikke negte, det kand jo være casus dabilis, saa troer ieg dog gandske vist, at, naar det er Sandhed, at de ere redelige og omhyggelige for deres Siæles Frelse, at de da i Kierlighed tænker, at ieg ikke i Ubesindighed har giort det, ieg har giort, men maa selv derfor have tilstrækkelig Grund og god Aarsag; de indlader dem da ikke heller meget dermed, og følgelig har de heller ikke nogen Skade deraf. —

Til Slutning takker ieg Deres Excellence underdanigst for de mig ved sidste Samtale i Kierlighed givne Erindringer.

Jeg agter dem i Sandhed ikke ringe, ieg høit ærer og elsker deres Excellence af mit gandske Hierte, ikke allene for den høye Stand og Værdigheds Skyld, De af Gud og Kongen er sat udi; men endog for de genereuse Expressioner, ieg ved sidste naadige Samtale hørte af Deres Excellence, om ingenlunde at vilde dømme nogen, om at være sindet i de Mæhriske Brødres Sag som Gamaliel, Act: 5: Dersom dette Raad eller denne Gierning er af Menniskene, bliver det forstyrret, men er det af Gud, kand vi ikke forstyrre det, at vi ikke skal befindes som de, der vil

striide imod Gud. Jeg forsikkrer mig og om, at Deres Excellence efter den Dem af Gud forleenede Viisdom, Billighed, Forsigtighed og Sagtmodighed seer paa Kirkens Beste og Iesu Riges Udbreedelse; derved erhværvet de for Dem Selv og Høy-fornemme Familie en Velsignelse, som endog i Evigheden høstes Frugten af; med saadan Velsignelses hiertelige Ønske, pligtig Forbøn og i dybeste Underdanighed forbliver ieg min Livs Tiid

Deres Excellences
 underdanigste Tiener
H. Gerner.

Kløbenhavn
 d. 22. Novbr 1742.

Det lader til, at Holstein (og Kongen, hvem denne »Deduction« sikkert er meddelt) har ladet sig nøje med den. I alt Fald ser vi, at Gerner snart efter var betænkt paa ogsaa at sende sine to smaa Døtre¹⁾ til »Menigheden«, skønt det aabenbart faldt haardt for Moderen ogsaa at give Slip paa disse Børn. Følgende Breve giver nærmere Oplysning og vise, at Skyerne begyndte at trække sammen til det Uvejr, der dog først skulde komme, efter at Christian VI var gaaet bort, da denne Konge, trods sin Uvillie mod Zinzendorf, synes at have haft nogen Godhed for Gerner, og nødig vilde lade det komme til det yderste. — Vi fortsætter med Uddragene af Breve til »Brødrene«.

1743, 20. April til Brødremenighederne i Marienborn og Herrnhaga. Gerner vilde gerne besøge Mdhd.; men det gaar ikke. Han ønskede sine to Døtre dertil. »Hvad Mathias og Jens angaar, er det blevet mig ganske klart, at de høre til Menigheden, og anser det for en Naade, at de er, hvor de er«. Fortæller, at hans Kone ikke vilde

¹⁾ Karen, født 14. Jan. 1733, om hvem Faderen, da hun 1743 afsendtes til Menigheden, skrev: »Hun er ofte meget rørt af Naaden«, og Magdalene Sophie, født 10. Marts 1736, om hvem han paa samme Tid siger: »Hun er uforført og munter, men har ingen Følelse af Naaden«.

have Døtrene til Mnhd., da hun savnede Sønnerne, men G. tænkte, at hvis det var Frelserens Villie, at de skulde til Mnhd., var det ham en let Sag at ændre hendes Sind i det Stykke, og da Efterretningen kom om Mathis's Optagelse i Mnhd. med offentlig Erklæring om »helt at ville være Frelserens«, blev den ældre Søster saa bevæget, at hun paa den yngres Spørgsmaal sagde, at hun vilde gerne forlade Papa og Mama for at komme derhen, og derved blev ogsaa Konens Sind ændret, saa hun nu gerne saa', at Døtrene kom til Mnhd. Jeg glædede mig og saa' Frelserens Haand, men svarede ej videre; forelagde selv Frelseren Sagen; talte med Prætorius, der sagde: Vent; skrev til Tranekier, der ej svarede. Men min Kone kom igen med Taarer — hun har et melankolsk Sind. I Sommer vil hun til sin Moder og Søster i Norge; vil da derfra sende dem til Holland, og i København sige, at de er hos vore Venner. Naturligvis kan Sagen ej blive skjult; jeg tænker ikke heller at fortie eller nægte Sandheden. De bede altsaa om Optagelse. Forældrene søge ej andet end deres evige Frelse. (I et Brev af 25/6 43 takker Gerner for Døtrenes Optagelse).

1743, 2. Sept. til Tranekier¹). Naar jeg ved mine indre og ydre Omstændigheder føler mig besværet og confus, og jeg da kommer til Brødrene og faar noget at høre om Lammet og dets Blod, er det velsignet for mig. — Mange af de fromme²) var meget oprørte over, at jeg havde sendt mine Børn til Menigheden. Biskop Hersleb holdt en Prædiken over Joh. 17, 17 (senere trykt med fl. a.). Fader, tilgiv ham, han veed ikke, hvad han gør. — Holstein sendte Bud efter mig og spurgte, om mine Børn var i Herrnhut. Nej, sagde jeg, i Marienborn under de mæhriske Brødrers Opsigt. Det er det samme, sagde han forskrækket. Vi talte længe om Menigheden, vore Forsamlinger osv. Han kunde ikke finde sig deri og mente,

¹) Se foran S. 337.

²) s: Pietisterne.

at jeg havde givet Forargelse og gjort mig ubrugelig til mit Embede. Spurgte mig, om jeg ikke vilde tage min Afsked. Jeg svarede: jeg havde ingen Tilladelse¹⁾ til at begære den; men hvis den blev given mig, vilde jeg rolig tage imod den. Han bad tilsidst om et skriftligt Svar paa: om det er rigtigt, at en fornem gejstlig Mand sender sine Børn til et saadant Sted, som overalt er mistænkt og lastet, om han end selv har den Overbevisning, at alt der er rigtigt. Om han ikke gjorde bedre i, for ej at give Forargelse, at sende dem andensteds hen. — Jeg konfereerede med Brødrene og sendte Svaret; men alt er optaget af Krigsaffærer og Statssager²⁾, saa hidtil er der intet Svar kommet, men alt har været stille. Kongen skal ved Tafflet have sagt, at jeg havde sendt mine Børn til Herrnhut og vel snart selv fulgte efter. — Præsterne er høflige og flattere, naar vi er ene, og jeg siger, hvad jeg mener. — Hils de Danske, især Wemmenhøj og Werwing. — Hos Bluhme har jeg nylig været i Forretninger. Vi talte om hans Virksomhed i Pilgerruh-Sagen, og hvad der kunde komme ud deraf, ogsaa om mine Børn, og vi skiltes venkabelig fra hinanden.

1744, 6. April. G. til Menigheden: Mine ydre Forhold er mig ofte til Besvær. At mine 4 Børn er hos Dig, og rolig sidder i dit Skød, er mig en meget stor Naade. Naar jeg tænker derpaa, glæder mit Hjerte sig. Skønt det nu er en bekendt Sag, at Pigebørnene ogsaa er der, har ingen talt et Ord til mig derom, hvilket undrer mig. — Jeg har forstaaet, hvad en Jesu Menighed er. Nu forstaaer jeg, at jeg her i Landet aldrig vil faa en Herrens Menighed c : en Jesu Menighed, at se.

1744, 9. April. G. til Joh. Prætorius³⁾. Fortæller om et Besøg af Prof. Wøldike, der bad ham sende et

¹⁾ c : af •Menigheden•.

²⁾ Vedrørende Tronfølgervalget i Sverige (s. J. Langebeks Breve, udg. af Rørdam, S. 515, Not.).

³⁾ Denne har oversat Brevet paa Tydsk og sendt det til Herrnhut.

Svar fra det theol. Fakultet til Grev Zinzendorf angaaende Pilgerruh og om nogle andre Sager, hvori Z. mente, at det theol. Fakultet var Skyld. Men det var nu Kirkeinspektions-Kollegiet; dog havde de ikke set Z.s Brev. Saa begyndte Wøldike med Besværinger mod Z. og Mnhd. Jeg svarede ikke et Ord, men spurgte, om vi ikke skulde gaa ned i Haven for at se, hvor smukt Træerne »sich zur Fruchtbarkeit anliessen«. Det gjorde vi saa og talte om Træer og Planter. Ejendommeligt er det, at han ej vilde være bekendt med, at Brevet er skrevet i Menighedens Navn, men tillagde Z. det alene; thi det er jo her saa: den der frit kan bevise, at Grev Z. er Autor til en Sag; han behøver ikke noget Bevis for, at det er urigtigt og ikke duer.

1746, 14. Febr. Gerner til Menighederne i Herrnhag og Marienborn. Klager over sin egen »Elendighed«, men glæder sig over, at hans Tjener, som han har haft i 7 Aar, men hidtil var uomvendt, »har faaet sit Hjerte at føle og erkender, at han har Frelseren og hans Blod nødig«. — »For Fremtiden skriver jeg paa Dansk; det gaar bedre for mig. Prætorius¹⁾ eller en af de danske Brødre kan oversætte det«.

I et Par af de foranførte Breve berøres Herrnhuterkolonien Pilgerruh i Holsten, som vel kan kaldes Brødremenighedens Smertensbarn, da den ikke vilde trives, vel ikke mindst fordi Christian VI i sin Uvillie mod Zinzendorf havde opstillet den umulige Betingelse, at Kolonien ikke maatte have noget med ham at gøre. I det følgende Brev til Kongen²⁾ berøres Sagen. Men naar Gerner i dette Brev saa indtrængende taler Brødremenighedens Sag, da var det vistnok, fordi han havde faaet at vide, at der forberedtes et haardt Slag imod den, som han om muligt vilde afværge.

¹⁾ Lorenz Prætorius var 1746 rejst ud som det kjøbenhavnske Societets Repræsentant ved Brødremenighedens Fællessynoder (Kh. Sml. 4. V, 586).

²⁾ Ledreborgske Saml. 420. 4to.

Stormægtigste

Allernaadigste Arve Konge og Herre.

En inderlig Kiærlighed til mit Fæderneland, samt en deraf flydende Begierlighed efter, at det maatte gaae det vel, og at Evangelium der udi til mange Siæles Frelse maatte faae Fremgang, er den eeneste Aarsag til, at jeg i alledybteste Underdanighed lader disse Blade overlevere i Deres Kongl: Mayt^s Hænder. Det betræffer Pilgerrue og de Huuse, som der med Deres Kongel: Maytt^s: allernaadigste Tillaadelse af de Mæhriske Brødre for nogle Aar siden ere opbygte, men nu igien i nogle Aar har staaet ledige. Siden jeg har i disse Dage hørt, at det formodentlig skeer, at Deres Kongel: Maytt: efter allerunderdanigste derom af de Mæhriske Brødre giorte Ansøgning afkiøber dem samme Huuse, og jeg vel seer, hvad deraf, om det skeer, vil flyde; Saa har jeg fundet mig efter min Samvittighed pligtig til herom at insinuere allerunderdanigst Deres Kongel: Maytt: følgende mine Tanker, overladende i det øvrige Ham, som styrer alle Ting, og som har alles, endog Kongernes, Hierter i sin Haand og kand bøye dem, hvor han vil, hvad Frugten og Virkningen deraf skal blive. Det er, allernaadigste Konge, intet mig allene og nogle faae med mig, men det er mange 100de ja 1000de af Deres Kongel: Majestets lydigste og troeste Undersatter, saadanne som icke ere Phantaster eller Separatister, tragter efter høye Ting, har visse Meeninger, og derved søge at destingvere sig fra andre, men som det virkelig er derom at giøre, at de i deres Armod ved Troen kand komme til at nyde den Naade og Saliggjørelse, som er forhvervet det forfaldne menneskelige Kiøn ved Guds Søns gyldige Offer, Død og Blods Udgydelse, og derved ere troe Tilhængere af vores Lutherske Evangeliske Religion. Mange Hundrede ja Tusinde saadanne af Deres Kongel: Majestæts Undersatter i begge Rigerne er gandske overbeviist om, at den Gierning, som for en Deel Aar siden er begyndt i Herrnhut, ved det een

Meenighed der er bleven indrettet, og som siden, skjønt under megen Tryck, manges Modsigelse, Had og Forfølgelse, paa en ret forunderlig Maade har udbredt sig fast over den gandske Verden, saa at endog mange Hedninger til deres Saliggjørelse er bleven meddeeltige derudi, er en Gierning af Gud, og at Herrens Haand er med deri, Mange i disse Lande har havt en reel Velsignelse deraf for deres Siæle, ved det de enten ved Leylighed har talt med een eller anden af de med Foragt saa kaldede Herrenhuter eller dem, som har vidst deres Sag, og staaet i Connexion med dem, eller har læst deres Skrifter, saa har Sagen og Sandheden legitimeret sig paa deres Hierter; det har giort, at saa mange for deres Frelse alvorlig bekymrede Siæle paa nogle Aar er reyst udaf Deres Maj^{ts} Lande, og har begivet sig til de Steder, hvor de har deres Mee-nigheder. Ved det første nogle ere kommen der, og de har communiceret deres Venner og Bekendte, hvor vel det har gaaet dem, og hvad Velsignelse de har nydt for deres Siæle, saa har det immer anleediget flere til at reyse efter; for, som det paa den eene Side er en Sandhed, at Jesus med sit Evangelio og sin Naade icke er bunden til noget vist Sted i Verden, saa at Han der allene skulde være at finde og ingen andensteds, ja saa at de, der vilde frelses, endelig havde fornøden at reyse derhen; Saa er det og paa den anden Side ligesaa sandt, at Han, efter sit os ubegribelige Raad, ofte paa et Sted og i et Land mere aabenbarer sig, end i et andet, Han ofte paa et Sted og i et Land lader sit Evangelium skinne klarere, saa at der er mere Anledning og Leylighed til at kiende Ham end i et andet. Skulde det nu skee, at Deres Kongel: Majestæt, skjønt i en meget mild og naadig Intention, afkiøbte Brødrene de i Pilgerrue opbygte Huuse, hvorved det Haab blev afskaaret, som mand hidintil har havt om, at de, som troer paa Guds Søn, de, hvis eeneste Sag det er at ære og ophøye Ham, ja tillige fører et stille og ustraffeligt Levnet, |: hvilket deres egne Fiender maae tilstaae

dem :| ikke engang skulde obtainere samme Frihed at være og boe i Landet, som Jøder, Papister og ugudelige Mennesker, saa seer jeg, hvad der vil flyde deraf, nemlig, mange Guds Børn vil blive inderlig bedrøvet derover, mange fleere, end endnu nogen Tid er skeet, vil blive forarsaget derved Tid fra Tid at reyse udaf Landet, og det upaatvifelig vil blive Landet til aandelig og legemlig Skade. Jeg veed vel, det staar i Deres Kongel: Maytt^a: eget Behag, imod saadan Udreysen af Landet at kunde udgive et Kongelig allernaadigst Forbud; Men om det maatte være mig tilladt allerunderdanigst at sige mine Betæneligheder derved, saa troer jeg:

1. At Deres Kongel: Maytt: Selv hellere vil have saadanne Undersaatter i sine Lande, som med Lyst og Fornøjelse er der, end saadanne, som med Bud og Befaling skal tvinges til at være der.

2. Troer jeg vist, at saadant Forbud i denne Casu intet meget vilde frugte, men vel maaskee giøre det værre, allerheldst da det er en Sag, som angaaer Samvittighederne, hvilke hverken kand eller bør af noget Menneske tvinges, siden de alleneste staaer under Guds, den allerhøyeste Konges, eget Regimente.

Vel er det sandt, at Deres Kongel: Majtts: Kiærlighed til sine Undersaatter, Omsorg for deres sande Velfærd, Billighed og Tolerance mod dem, som enten maatte være vildfarende, eller blive beskyldt for at være det, er saa bekiendt for alle, at ingen i den Henseende kand have Aarsag at reyse ud af Landet; Ickedestomindre, da vi lever i en Tid, paa hvilken de Siæle, som søge og nyde fælleds Salighed i vor Frelsere og Hans Fortieneste, de flyder tilsammen i et, de elsker hverandre, de er for at kiende hverandre, at have Samfund med hverandre, de skionner, at de paa saadan Maade best kand indbyrdes bevares i Naaden, efter deres Hierter styrckes, fra Tid til Tid dybere grundes, og saaleedes være reede at møde Ham, deres Frelsere, i sin Herligheds Aabenbarelse, som alt mere

og mere nærmer sig, |: hvilket altsammen er en Sag, som Apostlerne i deres Sendebreve ofte taler om, og driver paa : saa undrer jeg intet over, naar de intet her i Landet kand have saadant, og nyde saadan salig Pleye for deres Siæle, som de ynske dem, da deres foresatte Lærere paa de fleeste Steder hverken veed eller vil vide der af at sige, at de søger der efter andensteds, hvor de veed, de kand nyde den.

Dersom og den Casus skulde arrivere, at Deres Kongel: Mayestæt herefter skulde see nogen fremmed Potentat at have tilladt sine (o: Kongens) Danske og Norske Undersaatter, som ere reyst ud af Hans Lande, vis Bolig i sine Lande, og med den begierte Frihed at have optaget dem, saa formodentlig vilde det være Deres Kongel: Maytt: til Mishag og Fortrydelse.

At der derfor icke allene paa en god Maade i Tide kand blive raadet Bod paa Deres May^{ts}: Undersaatters Reyser ud af Landet, men at og de, som ere udreyste, kand have Anledning til at komme tilbage, og en Velsignelse, |: som jeg intet paatvivler jo vil skee :| der af kand komme over det gandske Land, saa er mit og flere Guds Børns inderlige Ønske, samt allerunderdanigste Bøn og Begiering, at Deres Kongel: Maytt: isteden for at kiøbe de i Pilgerrue opbygte Huuse, allernaadigst vil tillade, at Hans egne Undersaatter, som en sand Luthersk-Evangelisk Broder Meenighed, samme maae beboe. Det kommer kun an paa, at dem maae forundes Frihed at have Samfund og Indrætning, som troende Lemmer paa eet Legeme, til fælleds Opbyggelse og Bevarelse kand og bør have med hverandre; Hvilke Indrætninger, dersom og deres Kongel: Maytt: behagede at dispensere noget i Henseende til Ritus og Ceremonier, dog icke kand udelucke dem fra Samfund med vor Lutherske-Evangeliske Kirke, allerheldst da der i den Augsburgske Confession, som Vi bekiænder Os til, dens 7de Articul, udtryckelig staaer disse Ord: Ad veram unitatem Ecclesiæ satis est consentire de doctrina Evan-

geli et administratione Sacramentorum, nec necesse est ubique esse similes ritus aut ceremonias.

Det eeneste, som jeg kand forestille mig at kunde give Deres Kongel: Maytt: i denne Sag nogen Betænkelighed, ere de mange Beskyldninger, som af adskillige bliver tillagt denne Meenighed; jeg tilstaaer, hvem, hvis Sag det icke er selv at indsee Tingene, kand derover vel icke andet end blive frygtsom og betænckelig; saaledes gaaer det endog med de reedeligste og beste; imidlertid er det mig dog gandske klart, hvad Beskaffenhed det har dermed, og hvad Grund det i Almindelighed kommer af. Tiden skal gjøre det altsammen klart. Det kommer an paa, om den Frygt, mange er i angaaende Meenigheden, og den Beskyldning, adskillige tillægge den, neml: at den bestaaer af Folk, der forstyrrer Religionen og Landet, har nogen Grund, eller hvoraf den kommer. Siden just samme Beskyldninger ere blevne tillagte, som vi læser i Bibelen, icke allene vor dyrebare Frelser selv, [da] der blev sagt om ham i forstum Tid, at Hand oprørte Folket, i det han lærte hid og did i gandske Jødeland, Luc: 23. men endog hans troe Apostler. De ankom icke saasnart til Thessalonica, at jo Folk blev opbragt derover, og sagde: disse, som have oprørt Jorderige, ere og komme hid, Act: 17. ja Paulo især blev given denne Caracteer, at Hand var en Pestilence og gjorde Oprør blandt alle Jøder, som vare over Jorderige, Apost: Giern: 24. Saa kunde det vel ikke ansees ubilligt, om den Sag blev nøyere overveyet og efterforsket, om og derpaa nogensteds fandtes virkelige Beviis, eller det blot var noget, som Fienden til sin Fordeel brugte og benyttede sig af.

Saa vist som Christi Rige endnn er til i Verden, og saa vist som det er et Korsens Rige af samme Beskaffenhed som i forrige Tider, saa vist kand de, som høre til det, af Verden, som udgiør den største Deel Mennesker, icke vente andet, end at den ilde omtaler det, og sætter sig imod det. Vare I af Verden, heeder det, saa elskte Verden det, som Hendes eget er; men fordi jeg haver udvalt Eder

af Verden, derfor hader Verden Eder. Joh: 15. Jeg er gandske forsickret, at dersom enhver, som havde Beskyldninger mod disse Folk eller dem, som elsker dem og har et Sind med dem, isteden for deraf at have Ære og Fordeel, og derfor fortiene Tak, blev tilholdt at beviisliggjøre sine Beskyldninger, saa vilde saadan billig faueur og Naade virkelig udrette saa meget, at Deres Kongel: Majestæt og Deres Kongel: Maytt^s troe Mænd icke saa ofte med ugrundede Beskyldninger over dem skulde blive molesterede. At endeel Beskyldninger, som ere blevne tillagte adskillige for at have Herrenhutske Vildfarelser, ved Undersøgning allerede ere bleve befundne urigtige, er Deres Kongel: Mayestæt selv icke ubekient. Dette vil jeg allene til Slutning dyre forsickre icke allene for Deres Maytt^s Ansigt, men endog for den alvidende Gud og Vor Frelseres Ansigt, hvis Domstoel jeg engang skal møde for, at intet Menneske paa Jorden, hverken directe eller indirecte har instigeret eller raadet mig at befatte mig med denne Sag, eller i ringeste Maader at melere mig deri, men jeg blot, som en Deres Mayt^{ts} troe Undersaat, som den der elsker mit Fæderne-Land, og ønsker, at det maatte gaae det vel, har gjort det, jeg har gjort, efter den Drift, jeg dertil har fundet hos mig, og har icke kundet andet end adlyde. Da det i det øvrige er mig ved den Barmhiertighed, som jeg veed mig er vederfaret af Vor Frelser saaledes i mit Hierte, at jeg i det Embede, jeg staaer i, og hvortil jeg vist veed, at jeg er kaldet af Gud ligesaa vel som af Deres Kongel: Majestæt, og hvilket hidindtil icke har været uden Velsignelse, intet søger, uden at Guds Søn vor eeneste Saliggjører maatte ophøyes og æres, og at mange maatte henbringes til Ham i deres Armod ved Troen at nyde den Saliggjørelse, som er i Hans Død og Fortieneste. For min egen Person søger jeg hverken Fordel derved eller Ære deraf; i saadant Sind tæncker jeg ved Hans Barmhiertighed baade at leve og døe, da og Ærlighed og Sandhed skal være mine Pillere og følge mig til min Grav.

Som da Indholden af dette gandske Brev sigter icke til andet, end at Deres Kongel: Majestæt maae faae og beholde Undersaatter i sine Lande, som ere Deres Majestæt selv troe og lydige, af Vores Lutherske Evangeliske Religions troe Forvandre, i deres udvortes Kald og Forrætninger troe og flittige, som fører et roeligt og stille Levnet i al Gudelighed og Ærbarhed, og |: hvilket af det altsammen vel er det fornemmeste :| som efter den Naade, de selv har annammet, daglig beder got for Deres Kongel: Majestæt og gandske Kongel: Huus, og i Deres Hierter vel-signer Dem; Saa ønsker jeg desmere, at Deres Kongel: Maytt^e Hierte af Gud vor Frelser maatte dirigeres hen, at fatte i denne Sag, som visselig er vigtig og i Fremtiden af stor Consequence, saadan allernaadigst Resolution, som til Jesu Riges Udbreedelse i Deres Kongel: Maytt^e Riger kand være tienlig. Da jeg imidlertid holder mig det for en Ære og Naade med inderligste Forbønner at forblive min ganske Livs Tid

Deres Kongelige Majestæts
min Allernaadigste Konges og Herres
allerunderdanigste
og troe Arve Undersaat
Henric Gerner.

Kiøbenhavn

d. 16de Novbr. 1744.

P: S: Siden jeg veed, at det er Deres Kongel: Maytt: icke ubekient, at jeg alt for nogle Aar siden har sendt en Deel af mine Børn til Herrenhag, der i Pædagogio at studere og opdrages, |: hvilket og adskillige flere i Deres Mays^{ts}: Riger har giort, af Kiøbmænd, Præster og andre, ja og Superintendent Conradi i Holstein¹⁾ og H^r Conferentz Raad Lyhme fra Bergen :| saa har jeg gierne vildet, at Deres Kongel: Maytt: og skulde vide, hvad Grund og Aar-

¹⁾ E. Pontoppidan beretter i den utrykte Fortsættelse af sin Kirkehistorie, under Aaret 1744, at General-Superintendent Conradi, indbudt af den Marienborgske Menighed til at være dens Biskop, afslog det, men sendte sine 2 Sønner derhen at studere.

sag jeg dertil har havt, siden jeg for Deres Mayestæt, min allernaadigste Konge, gierne i alle Ting vil være aabenbar; Til den Ende tager jeg mig den allerundanigste Frihed hermed at lade følge Copie af den underdanigste Erklæring, som jeg i denne Sag for et par Aar siden har givet fra mig, og da efter Befaling indsendt til Hans Excellence H^r Geheime Conferentz Raad von Holstein.

Efter at Kongen havde læst dette Brev, skrev han 26. Novbr. til Holstein: »Vi communicere Ham herved den Memorial fra Provst Gerner, som Vi omtalte i Conseilet, sidst det var samlet. Manden mener det maaske ret godt, men der er vist nogen Enfoldighed derhos. Det forholder sig saaledes, at de herrnhutiske Brødre har bedt Os om at afkøbe dem deres Huse, som de har i Pilgerruhe. Vi er heller ikke gandske tilbøjelige dertil. Men de forlanger vel meget for dem, nemlig 5660 Rdlr.«¹⁾

Har Gerner, som det ovenfor antydedes, ved sit Brev til Kongen mulig tænkt at kunne afværge det paatænkte haarde Slag mod Herrnhuterne, saa lykkedes det ikke, og var vel ogsaa for sent grebet an; thi faa Dage efter udkom følgende kongelige Forordning, der tildels synes myntet paa ham selv.

Vi Christian den Siette (osv.) Giøre alle vitterligt, at eftersom Vi er komne udi Erfaring, hvorledes der udi Vore Riger og Lande, hist og her, stedse findes nogle særsindede Folk, som, udi vrang og falsk Indbildning om at forbedres og forfremmes udi deres Christendoms Kundskab, og faae kraftigere og klarere Oplysning om de Pligter, som høre til at føre et Christeligt Levnet og en ustraffelig Vandel, holde det fornødent at reyse ud af Landet til andre Stæder, og især at besøge Herrenhut, Marienborn, eller slige, for deres sære Meeninger i adskillige Religions-Poster

¹⁾ Rørdam, Hist. Saml. og Studier. III, 438. I Fortsættelsen af Brevet paaviser Kongen, hvilke Afslag i Købesummen han mente der maatte ske, om Handelen skulde gaa for sig.

for vores reene Augsburgiske Confessions Bekiendere mistænkelige Steder; Desligeste at nogle af Vores Underssatter til ommeldte Stæder bortsende deres Børn til Optugtelse, under Navn der at studere og oplæres udi adskillige Videnskaber; Saa, til slig skadelig Misbrug, der ey kand tiene til andet, end i Tiden at sætte Spliid og U-rolighed i Vores Kirke, at hemme og tillige forebygge, at saadanne Folk skulle faae Leylighed til at udbrede deres Lærdomme iblandt andre, ville Vi herved have bekiendtgjort, og tillige Allernaadigst anordnet og befalet, at ingen, som er og, under hvad Navn foregives kand, opholder sig paa nogen af enten forommeldte tvende eller andre saadanne mistænkte Steder, eller der have været opdragne og studeret, maa nyde eller antages til noget Geistligt Embede udi Vore Riger og Lande. Hvorefter (osv.). Givet paa Vort Slot Friderichsborg den 20. Novembris Ao. 1744.

Ikke længe derefter udkom den endnu strængere kgl. Anordning af 29. Jan. 1745 om, at de, som begav sig ud af Landet til de mæhriske Brødre, skulde »have alle i vore Riger og Lande havende og dennem tilhørende Midler, Gods og Formue . . . ganske og aldeles forbrudt til deres nærmeste Arvinger eller, i Mangel af saadanne, til gudeligt Brug«.

Selvfølgelig gjorde disse Forordninger et nedslaaende Indtryk paa Gerner, da de viste, at hans indtrængende Forestillinger til Kongen var spilte; men de bragte ham dog ikke til at kalde sine Børn tilbage¹⁾, hvorved den ham truende Katastrofe maaske endnu kunde afværges. Derimod tog Zinzendorf, som det synes, Sagen i sin Haand. Han var ganske vist meget oprørt over de ovenanførte Forordninger, der tilintetgjorde hans Haab om at stemme den danske Konge venligere overfor Brødremenigheden; men det var ham dog næppe kært at faa de mange danske

¹⁾ Sønnerne var nu anbragte i den herrnhutiske Læreanstalt i Lindheim.

Udvandrerere at forsørge og anbringe¹⁾, især naar de kom med tomme Hænder, som der for Fremtiden var Udsigt til. Derimod havde det været hans Haab at faa Menigheder oprettede i den danske Konges Stater, ligesom det var sket i Sachsen, Preussen og andensteds i Tydskland. Gerner kunde gøre ham og Menigheden langt større Nytte ved at blive paa sin Plads i København og der støtte Brødreresocietetet²⁾, end ved at komme til Herrnhut, hvor det maaske vilde være vanskeligt at skaffe ham en Gerning, der passede for ham.

Saadanne Overvejelser har formodentlig bevæget Zinzendorf til at skrive til Bluhme, for at melde, at Gerner's Børn sendtes hjem, og for at faa ham til at tale Faderen tilrette. Af Brevet har Heiberg gjort følgende Uddrag:

Zinzendorf til Bluhme.

Herrnhaag 3. Marts 1747.

Jeg har en Controvers med den kære Provst Gerner angaaende hans Børn i Marienborn og Herrnhaag. De har det godt og er salige. Om det kan hengaa uden Skade for dem, at de kommer bort, veed jeg ikke. Jeg er dog rolig derved; thi saa længe saadan Skade kan ske, kan Skaden ogsaa oprettes. Og da jeg veed, at Provstinden gerne vil have dem tilbage, og en Moder fremfor alle har at tale i sine Børns Sag, saa betror jeg Dem, min tro (»treuerfundenem») Ven, at jeg nu sender Børnene tilbage, og overdrager Dem »ihm solches mit guter Art beizubringen und gut zu machen».

Ich bin Ihr treuer

L. Zinzendorf.

¹⁾ Om de talrige Danske, som gik til Herrnhut, Marienborn osv., se Kh. Sml. 5. V, 367. Gerner, Mærkværdigheder, S. 153.

²⁾ Exempler netop fra denne Tid (1746) paa det inderlige Forhold mellem Societetet og »Provsten» (Gerner) findes meddelte i Kh. Sml. 4. V, 350 ff. Han har aabenbart været en god Støtte for det.

Brevet kunde give Anledning til den Formodning, at der havde været ført en Brevvexling mellem Zinzendorf og Gerner om Sagen. En saadan er dog ikke funden, og Gerner siger selv, at han »ved sin Ankomst til Herrnhaag (i August 1747) og siden derefter havde god Lejlighed til at lære at kende Grev Zinzendorf, en Herre, som han hidindtil aldrig havde haft noget Bekendtskab eller Correspondance med, men dog havde hørt om baade ondt og godt¹⁾«.

Nok er det, at Børnene ved Zinzendorfs Foranstaltning synes at være sendte hjem. Men imidlertid var der i København foregaaet Begivenheder, der gjorde Gerners Stilling meget vanskeligere, end den før havde været, og snart efter førte til, at han opgav sit Embede i København, for at vove sig ud i en usikker Fremtid. (Fortsættes.)

TILLÆG.

1.

Probst Gerners Bericht von der Erweckung in Dänemark²⁾.

A° 1727 entstund in Copenhagen, und darauf auch in Norwegen u. den übrigen Dän. Provintzen eine neue Erweckung, in dem viele ihr Christenthum mit Ernst zu treiben anfangen, und wurden deswegen Pietisten genannt; weil aber eine gute Anzahl unter denen Heuchler abgaben und würcklich garstige Dinge machten, so entstunden gleich anfangs grosse Lästerungen über das gantze, und weil der hochseelige König mit dem gantzen Hoof vor dem Pietismo sehr portirt war, und denselben mit Anstalten und Verordnungen möglichstens beforderte, wie es auch merckwürdig ist, dass Er der gantzen Zeit seiner Regierung, nemlich von A° 1730 bis A° 46, kaum ein Schul-Meister- oder geringes Pfarr-Ambt, geschweige ein Amt von grösserer Wichtigkeit, an einen weggegeben hat, von dem ihm nicht vorher ist vorgebracht worden, dass er ein frommer und redlicher Knecht Gottes war, denn das

¹⁾ Gerner, Mærkværdigheder, S. 173.

²⁾ Helbergs Afskrift fra Arkivet i Herrnhut (R. 19 E 5, a).

war immer bey ihm *Conditio sine qua non*, also hat bey diesen Umständen und bey aller redlichen Intention des Königs in den Jahren nicht nur die Heucheley, besonders unter den Studenten, ziemlich eingerissen, sondern dieses ist auch daraus entstanden, dass diese genandte redliche Knechte Gottes dem wahren guten sich oftmahls am meisten widersetzet haben.

In denselben Jahren haben auch etliche Separatisten sich hervor gethan, die das kirchliche Wesen und alle gute Ordnungen gantz übereinander zu werfen suchten; dieses Übel ist im Jahre 1734 noch schlimmer geworden, weil da ein ganzes Schiff voll Separatisten, die in Schweden des Landes verwiesen waren, nach Copenh: ankamen, und lauter Zerrüttungen anstifteten. Sie kriegten darum nach Verfließung einiger Zeit Ordre vom König sich weg zu begeben.

Unter dessen sind doch immer etliche von den erweckten bey dem wahren u. lautern Sinne des Evangelii fest geblieben, und haben sich zusammen gehalten; dieselben machten durch Vermittelung des Br. Neissers im Septr des Jahres 1738¹⁾ einen Bund mit einander, dass sie, ohne äußerliche Umstände zu affectiren, und ohne an der Separation oder andern Unordnungen im geringsten Theil zu nehmen, dem Heyland allein leben, und sein Blutiges Verdienst zu dem einzigen Fundament ihrer Seeligkeit haben wolten. Von der Zeit ihrer gestifteten Gemeinschaft an bis zum Jahre 1741 kamen sie in aller Stille u. guter Ordnung bisweilen zusammen, u. genossen einen gemeinschaftlichen Seegen. Weil aber in dem vorbestandenen Jahre 1741 eine Königl: Verordnung von 13ten Ian: heraus gegeben wurde, worinnen alle erbauliche Zusammenkünfte und Versamlungen, die nicht unter Aufsicht des ordnaren Lehrers gehalten wurden, als unerlaubte und verdächtige declariret wurden, so stellten sie im gefolge selbiger Königl. Verordnung gleich ihre Versamlungen ein.

Sie meldeten sich aber ordentlich bey mir als damahlig Stifts Probst und Haupt Pastor der Marien Kirche, und verlangten ihre bisherige Versamlungen in meinem Hause und unter meiner Aufsicht kraft der Königl. Verordnung zu conti-

¹⁾ Vistnok Skrivefejl for 1739.

nuren, und nach dem ich zum voraus nicht mit ihnen besprochen, und ihrer gantzen Sache mich genau erkundiget hatte (wie ichs denn auch bey mündlicher Unterredung mit ihnen nicht bewenden lies, sondern verlangte, dass sie alles, was sie gesagt hatten, unter eignen Händen mir schriftlich zustellen mögten, wie auch geschehen, und dass noch existirende Document bezeugen kan) und nach dem sie sich zu aller meiner Satisfaction erkläret hatten, und ich deutlich sahe, dass sie gar nichts irriges oder mit der Religion und dem Staat streitendes hatten, war ich gleich willig in ihr Verlangen zu deferiren, und fing an im Jahr 1741, Domin. Sexages., in meinem Hause Versamlungen zu halten.

Weil aber gleich anfangs von denselben Versamlungen vieles in der Stadt hie und her geredet wurde, und es hiess, dass Probst Gerner den Herren-Hutern oder, wie sie da genandt werden, den Herren-Hutisch gesinnten Versamlungen hielte, liess der Königl. Premier Minister und Präses des Kirchen Collegii H. Geheimbte Conferentz-Raht von Holstein mich zu sich bitten und verlangte von mir zu wissen, wie es mit der Sache eigentlich beschaffen wäre; die gantze Sache wurde ihm also a Capite ad calcem von mir nicht nur mündlich sondern auch mit ein schriftlich Document bekannt gemacht, worin alles genau beschrieben war, wurde ihm auch darnach, weil er selber Gelegenheit dazu gab, zugestellet vom 22. 9^{bris} 1742. Selbiges Document, das noch in Copia existirt, wurde also beschlossen: Dieses ist, gnädiger Herr, unsere gantze Sache, und weil ich weiss, dass es Dero Excellence gebühret dieselbe zu wissen, so habe ich mit desto grösserer Freude die mir von Dero Excellence gegebenen Gelegenheit ergreifen wollen, alles bekandt zu machen, als ich [nie] jemahls gesinnet gewesen bin, etwas im verborgenen zu thun, das andere meine Superieurs, die es angehet, nicht wissen dürften.

Darnach sind selbige Versamlungen in aller guten Ordnung und im Segen, ohne dass jemand darin ein Wort hat reden dürfen, continuirt worden bis zum Monath Febr. 1747, da der Probst Gerner seine Demission allerunterthänigst suchte und selbige in Gnaden erhielt. Im übrigen gehet die Sache des Heylandes daselbst noch zu dieser Stunde im Segen fort.

In den selben Jahren, und besonders im Jahre 1741, entstund auch in Norwegen in der Stadt Drammen und in den Gegenden eine grosse Erweckung, wobey viele wunderliche Dinge und Unordnungen vorgingen. Ein Dän. Studios. Theologiæ namhens Sören Bølle, der einen guten Schein hatte, machte sich unter den erweckten hervor und brachte sie fast alle in die Independentz hinein.

Und weil die Pfarr Herren an dem Orte und in der Gegend mehrentheils Männer waren, die ihres Amtes nicht nur schlecht wahr nahmen, sondern auch ein unordentliches und rohes Leben führten, so ginge sein Vorhaben ihm desto besser von statten. So bald das Kirchen Collegium in Copenhagen von der Sache Nachricht erhielt, sandten sie einen Studios. Theologie, damahligen Informator meiner Kinder, Namhens Marcus Nexøe, als Catecheten dahin, der sich den erweckten Seelen annehmen und dem bemeldten Bølle Einhalt thun sollte. Er brachte es auch dahin, dass viele von ihm abgingen und ordentliche Leute wurden. Derselbe Nexøe war einer von den Copenhagischen so genandten H:hutern; da er zu rück kam, wurde er wegen seines treuen Dienstes von dem Kirchen Collegio dem König zum Pfarr Amt vorgeschlagen, welches er auch erhielt.

Selbe Bølle taufte seine übrige Leute noch einmahl öffentlich in einem Fluss, der durch die Stadt lief; nahm sich selbst de facto eine Frau und traute andere unter ihnen. Eine Frau unter ihnen starb, die sie begruben in ihren Garten, und vorgaben, dass sie wie im Leben also auch im Sterben mit den Gottlosen keine Gemeinschaft haben wolten. Als er einmahl von der Obrigkeit Ordre kriegte mit seinen Leuten aufs Rathhaus sich einzufinden, ging er mit ihnen Paar weise durch die gantze Stadt aufs Rath-Haus, da die Mannes-Leute an ihren rechten Arm ein weises breites Band als ein Ordenszeichen trugen, worauf geschrieben stund: die Nachfolger der Apostel, und ebenso die Weibs Leute an den lincken Arm ein weises breites Band, worauf geschrieben stund: die Töchter Zions. Endlich wurde er in Arest gebracht und zu letzt loss gegeben und des Landes verwiesen. Er ging also und mit ihm etliche 50 Leute aus dem Lande nach

Altona, wo sie sich nieder liessen, und darauf zerstreut wurden.

Darnach wurde dem Hochseel. König vorgebracht von den Feinden der Br., dass die Herrenhuter selbige Zerrüttungen angestiftet hatten, des wegen ein Königl. Rescript wieder sie als Separatisten heraus gegeben wurde, worin allen Obrigkeitlichen Personen anbefohlen wurde, alle solche fremde verführische und Sectirische Leute, so bald sie ins Land kämen, gleich anzuhalten, und auf dem ersten abgehenden Schiff aus dem Lande wieder weg zu bringen.

Wogegen ich, der Probst Gerner, sein Zeugniß hautment geführt, und jedermann in kurzem desabusirt¹⁾ worden ist. So dass itzo der König nicht nur die Missions-Sache der Brüder de Novo confirmiret und gäntzlich eximiret, sondern auch resolviret den H:huter in meiner allergnädigsten Demission den Titel Ev: Luth: Brüder Kirche ausdrücklich ertheilt und mich zu ihrem Inspector in Schlesien mit überhäuften Gnaden-bezeichnungen erlassen hat, auch ist in meiner Abschieds Predigt mein Dienst, dem Königl. Rescript gemäss, abgekündigt worden.

Unsers Herren Kraft ist in den Schwachen gross.

Copenhagen weis davon zu sagen.

H. Gerner.

Probst von Zeeland und Copenhagen,
p: t: Inspect: der Schles: Br: Kirche A. C.

2.

Udtog af nogle Breve fra Christian VI til Grev C. E. Stollberg.

Disse Brevudtog, der findes blandt Heibergs Samlinger, viser bl. a. Christian VI's stigende Uvillie mod Zinzendorf.

1736, ²⁶/₈. Kongen: Fra Grev Zinzendorf har jeg endnu ikke faaet noget Svar²⁾; haaber dog, at Brevet fra mig ikke er forulykket; i saa Tilfælde var nok en Skrivelse fornøden. Hans Folk i Holsten er blevne examinerede og af Gen. Superintendenten (Conradi) og Overkonsistoriet befundet orthodoxe, og at de vel kan taales, „bin also enbrassirt, was ich thun soll“.

¹⁾ Bragt ud af Vildfarelse.

²⁾ Kongen havde forlangt Dannebrogordenen tilbage fra Zinzendorf.

1736, ¹⁰/₄. Kongen længes endnu efter Svar fra Zinzendorf, bl. a. fordi Prætorius skal have hans Orden¹⁾, da ingen ellers er vacant.

1736, ²⁸/₅. Kongen: De mæhriske Brødre, som er her i Landet [i Pilgerruhe], er i Begyndelsen ikke blevne spurgte, om de stod i nogen Connexion med Zinzendorf. Gen.-Superintendenten og andre Geistlige er meget for disse Folk.

1741, ²/₁₀. Kongen melder, at han har udnævnt Giese, som Enkefyrstinden af Ostfriesland „aus Gefälligkeit“ har overladt ham, til tydsk Præst ved Garnisons Kirke; og beder Stolberg om at faa Kettwig i Steden, som Enkefyrstinden ønsker sig, hvorom hun ogsaa har skrevet til Grevinde Stolberg.

1741, ²⁴/₁₀. Kongen udtaler sin Glæde over, at Kettwig vil komme; „efter Hr. Seydlitz kalder hun (Enkefyrstinden) ham for den bedste af Deres Præster“.

1742, ⁶/₈. Kongen lover at oversende et Pas til den evang. Præst Henrich Melchior Michlenberg. Et Brev fra Lau²⁾ omtales i Anl. af nogle Penge, Kongen havde lovet til hans Seminarium theologicum.

1744, ⁷/₇. Kongen takker for Laus Bog om Helliggørelsen, „Seydlitz bar ogsaa givet mig Memorialen fra den græske Biskop; det er vist den samme, her var. Jeg holder ham for en Ærkebedrager; jeg har den Gang givet ham noget.“

1745, ¹⁰/₄. Kongen: „Hier ist letzt auch ein Zinzendorfscher Brüder-Bischof ganz unvermuthet angekommen. Er wolte nach Grönland; da aber auf den Schiffen kein Platz war, so habe ihn zu Wasser nach Lübeck wieder geschickt. Er gab vor, er wolte seine Frau, welche er mit hatte, nach Grönland schicken, Gott befreye doch seine Kirche bald vor diese Leute. Was der Graf Zinzendorf an Hr. Blum und an mir geschrieben hat, schliesse ich hierbey an.“

Udat. Stolberg: Remitterer Gr. Z.s Skrivelser. Vel har han [Z.] ingen Skole i Herrnhut eller Marienborn, men i Lind-

¹⁾ Dannebrogordenen, som Kongen i sin Tid havde tildelt Z., men nu forlangte tilbage. Om A. A. Pretorius, General, s. D. biogr. Lex. XIII, 284.

²⁾ Samuel Lau, Hofpræst i Wermigerode (s. Kh. Sml. 5. IV, 453, 460).

heim, et Slot tilhørende Hr. Schrautenbach, beliggende et Par Timers Vej derfra, hvor der, efter hvad Rector Lairitz selv har meddelt mig, er 60 Studenter; altsaa reservatio mentalis, naar han siger, at i Hh. el. M.born er ingen Skole eller Gymnasium. At han (og hans) vil være en luthersk Menighed, er det mærkeligste; det er hverken en mæhrisk eller en luth. Mnhd., men et Kaos af alle Sekter, ikke $\frac{1}{1000}$ Del er Mæhrer.

Han bringer en forbausende Mængde Penge til sig, da hans Medlemmer maa beholde en vis Del til deres Sustentation, men Resten maa leveres til Heiland-Kassen. Mange tusende redelige Sjæle drages derhen, som ikke veed, hvad Greven lærer, eller kjender hans Hensigter.

1745, $\frac{81}{7}$. Stolberg: Es gehet ein bruit in Teutschland, ob hättén die Herrenhutter E. K. M. in Holstein u. Norwegen wegen des Abschosses¹⁾ hingegangen; solte die Sache wahr seyn, so bitte allerunt. um eine Bescheinigung durch Dero Cammer, indem der Graf Z. den redlichen Pastor Fresenium in Frankfurt wegen der hier anliegenden Schrift für seinem Judicio belanget hat, ihm wahr zumachen, das er fremde Gelder an sich bringe, wodurch der Mann gedrungen ist Beweise dieser Art aufzubringen.

1745, $\frac{14}{8}$. Kongen svarer: Es ist mir nicht wissent, dass ich solte in Holstein oder Norwegen hingegangen sein worden von die Herrenhuther. Doch kan es wohl seyn; die noch biss dato sind hingegangen, sind meist arme Leute gewesen, die keinen Abschoss haben geben können.

1745, $\frac{9}{9}$. Kongen: Der Pastor Fresenius thut ein nütliches und guthes Werck, dass er die zinzendorfsche Betrügeryen suchet ein wenig zu entdecken, und ich hätte gerne welche Beweise geschafft, wenn welche gehabt hätte.

1745, $\frac{9}{12}$. Kongen: Min kære Greve, jeg takker Dem, at De er betænkt paa den kære sal. Markgrevindes Ære og gode Rygte. Naar det først er sikkert, at Grev Z. vil lade noget saadant flyde med i sit Defensions-Skrift, saa maa man

¹⁾ Afgift, som skulde ydes af Personer, der førte Arvemidler ud af Landet (sjette og tiende Penge).

vel gendrive det; thi i Sandhed den høysl. Fru Markgrevinde [var fri] for den Slags Sværmerier, som Grev Z. og hans Anhang [er hengiven til]; men hun frygtede Gud med et rent Hjerte.

1746, 29/3. Kongen: Die Zinzendorfer in Holstein nehmen, Gott Lob, ziemlich ab.

3.

Gerner om Holberg.

I mit Embeds Tid i Kiøbenhavn havde jeg den Ære at være bekjendt med en vis Mand, som ikke alene var en lærd, men endog en ganske billig og brav Mand; han var en god Skribent og havde ved sine Skrifter erhvervet sig hos mange Anseelse og Respect; han hørte og til vor Frue Menighed, som jeg var Præst til. Jeg kan vel ikke sige, at han var en saa flittig Kirke-Gænger som mange andre, dog veed jeg vist, at jeg undertiden saa ham der i Kirken; jeg veed og, at han engang i et vist Selskab gav sin Censur over mine Prædikener, dog blot med disse Ord: Det, den Mand prædiker, det troer han selv. Jeg besøgte ham, og han besøgte mig, dog skedte det paa begge Sider sielden, og ikke over et Par Gange. Denne brave og lærde Mand havde en Deel faaet Mistanke til, ligesom han over nogle af den Christelige Religions Grund-Sandheder skulde tænke noget frit. Jeg veed ikke, hvorvidt han deri var skyldig eller uskyldig; men det veed jeg, at ved den Leylighed, at han engang gav et vist Skrift ud, blev en Deel af de Herrer Geistlige allarmede derover, og yttrede dem med Lyst til at ville have fat paa ham, for at bekehre paa ham. Jeg derimod, som efter den almindelige Talemaade skulde være denne Mands Sielesørger, var deri med mine kiere Ordens-Brødre ikke eenig, som jeg og kan sige i Sandhed, at fra den Tid af, jeg selv fik christelig Troe og ret Forstand, saa har Bekehr-Sucht aldrig plaget mig. Nu det maae have været dermed, hvordan det være vil, saa ligger denne gode Mand med Reputation i hans Grav, og Publicum er ham i Graven Ære og Tak skyldig. (Mærkværd. S. 112).

Stiftsprovst Henrik Gerner.

En Episode af Herrnhutismens Historie i Danmark.

Ved H. F. Rørdam.

(Fortsættelse).

Den 6. August 1746 døde Kong Christian VI. Den Velvillie, han i sin Tid havde næret for Grev Zinzendorf, havde ikke holdt sig, og Grevens Tilhængere, Herrnhuterne, var efterhaanden faldne Kongen til Besvær. Men han havde dog ladet Brødremenighedens Udsendinge uhindret drive Mission blandt hans hedenske Undersaatter i Grønland og Vestindien, og medens adskillige Separatister var blevne landsforviste, var dette dog aldrig sket med noget indfødt Medlem af Brødremenigheden. Naar ikke saa faa af Kongens danske Undersaatter for en Tid eller for bestandig havde forladt Fædrelandet for at slutte sig til »Menigheden«, da var det sket efter deres eget Valg, fordi de haabede at opnaa et rigere kristeligt Samfundsliv i Kredsen af aandelig beslægtede »Brødre«, end de kunde naa her hjemme.

Dette gjælder ogsaa Henrik Gerner. Dog var det ikke alene hans i fortrolige Breve ofte udtalte Længsel efter Samliv med »Menigheden«, der bragte ham til for længere Tid at forlade Fædrelandet, men ogsaa den Uvillie, som hans nærmeste Foresatte, Biskop Hersleb, ved flere Lejligheder lagde for Dagen overfor Zinzendorfs Tilhængere¹⁾, og særlig over at en Herrnhuter skulde beklæde den mest

¹⁾ Ved Zinzendorfs første Besøg her i Landet 1731 havde han i den daværende Hofprædikant Hersleb fundet en Mand, med hvem han »hjertelig havde forbundet sig« (Kh. Sml. 5. III, 461). Nu var Forholdet et ganske andet.

fremragende Præstestilling her i Landet. Det gamle Ord siger: »procul a Jove, procul a fulmine«. Men der var ikke langt fra Bispegaarden til Frue Kirke, saa Sammenstød let kunde ske.

Allerede i nogen Tid, naar Biskoppen kom hjem fra Kirken efter at have hørt Stiftsprovsten prædike, havde han optegnet Udtalelser af denne, som havde stødt ham. Som Prøve kan følgende hidsættes. Da Antegnelserne, skrevne med Herslebs egen Haand, findes i Holsteins Arkiv paa Ledreborg, skønner man, i hvilken Hensigt Biskoppen har samlet dem. De i Parenthes anførte Ord er, som det let vil ses, dennes kritiske Bemærkninger.

Samme Mand¹⁾, har paa adskillige Tider, i adskillige Prædicke lærte efterfølgende:

1ste Pindsdag. Exordium 1 Cor. 3: I ere Guds Tempel. In applicatione²⁾: Det kunde Paulus sige til de Corinthier; det var at ønske, Wi kunde sige det til Woris Menigheder, men det er enhver bekant, og ingen kand nægte det, at der er stor Forskiel paa den Corinthiske Meenighed og Woris; den bestod af sande Christne og troende |: quod falsum est :| men voris af onde og gode, og de fleeste onde |: NB. dog blifver de fleste salige :|.

Dom. 3 Adv. For de fattige prædicke Evangelium. Det bør hede: de fattige prædicke Evangelium; en hver troende bør prædicke Christum, det er iche alleene tillat men befalet; Lutherus har herlig viist det, thi wi ere gjorde til Konger og Præster for Gud. Will nogen sige: Wi har ingen aandelige Præster i det Ny Test. |: id nemo dicit :| O ja! det er ligemeget. Will du iche kalde dem aandelig

¹⁾ Denne Betegnelse tyder paa, at Optegnelserne har været Indlæg i et Brev til Holstein vedrørende Gerner.

²⁾ Applicatio er en videre Udførelse eller Anvisning til praktisk Benyttelse af det Thema, som Indledningen (Exordium) angiver; svarer altsaa til hvad der i gamle tyske Kommentarer med opbyggeligt Formaal sædvanlig kaldes »Nutzanwendung«.

Præster, lad dem da heede aandelige Propheter |: prius scriptum dicit, posterius nuspiam :| men de har Magt at prædicke Christum i sin rætte Orden.

Eadem Dominica. De siger, det er iche noch at viise dem til Christum, men mand skal og hielpe dem til Christum; men det kand iche lade sig giøre, det staar iche i noget Menniskis Magt. |: NB. fordi jeg i en Ordination samme Uge hafde sagt: det er iche giort dermed, at mand stedse siger, og intet andet siger, end at de skal som arme Syndere gaae til Christum; men mand skal og viise dem Vejen til Christum, lære dem, hvordan de skal blifve arme Syndere, og hvordan de da som arme Syndere skal komme til Christum etc :|.

Dom. 2 Adv. Exord. Psalm. 46. v. 4 5. 6. totum Psalmum recitavit ex Codice et explicavit de meliori statu Ecclesiæ ultimis temporibus et eum præcedentibus ærumnis; Evang. forklarede hand kortelig saaledis, at her talis iche om Dommedag, men om Christi Tilkomst til sit Rige i de sidste Tider, og de der foran gaaende Tegn, det er Meeeningen, og derpaa reciterede ex Codice Apoc. 6 om de 6 Indsegle, at det samme talis der om i dette Evang.; og at de Drøvelser stunder nu til og begynder allerede |: hvilchen Materie at føre paa Prædickestool er aldellis utilladelig :|.

Dom. Invocavit: Ingen anden fristes af Sathan end Guds Børn, naar de først med høj Røst af Himmelen ere erkjendte for Guds Børn.

Det var jo dog ikke meget graverende, om end mindre vel betænkte, Ting, Biskoppen saaledes havde fundet Anledning til at optegne; men saa skete det, at Gerner paa 9de Søndag efter Trinitatis (7. August) 1746, da Evangeliet om den utro Husholder var Dagens Text, holdt en Prædiken, der bragte saa alvorlig Uro i Herslebs Sind, at han mente det uforsvarligt længere at tie. Gerner har næppe anet, at et Uvejr truede ham; thi Dagen efter holdt han »paa Salen« i sin Præstegaard en stor Forsamling, hvor »80 Mænd

og ledige Brødre¹⁾ var tilstede¹⁾. To Dage efter modtog han følgende Skrivelse fra Biskoppen:

A.

Til Hr Stifts-Provst Gerner.

Jeg hørte Deres Prædiken med Forundring og med stor Bestyrtelse, og i Sandhed icke troede mine Øren, men meente, at De havde fortalet Dem, og vilde sagt contrarium, indtil De baade repeterede det samme oftere, og det distincte og af dessein, at De vilde, Folk skulde forstaae Deres Meening. Jeg har endda tiet og ønsket, at jeg icke havde hørt det, ja ønsket, at alle Tilhørere havde været saa uagtsomme, at ingen havde mærket det. Men da jeg nu fornemmer, at mangfoldige har forarget sig derover, bejamret, at saa farlige Ting skal offentlig læres, beklaget, at saadant skal høres af Tilsynsmænd og Theologis, og ties dertil, ja at ogsaa Studiosi ere blevne uroelige derover, og beklaget sig, at de nu icke viide meere, hvad de skal tænke om Religionen; ja jeg hører, at det er icke denne Gang allene, at Deres Velædelhed har lært offentlig dette Dogma; men at det paa nogen Tid har været ligesom Deres farvorit Stylus, og især afvigte Christi Himmelfarts Dag, da jeg icke selv hørte det, og icke var tilstæde, skal Deres Velædelhed (over de Ord: Hvo, som troer, og bliver døbt, bliver salig; men hvo som ikke troer, bliver fordømt) have sagt: Det kan umuelig være Christi Mening, at alle de, som icke tro, skulle være ævig fordømte; men jeg er vis paa, at mange, som icke troe, blive salige; men de blive fordømte, det er: de nyde icke Guds Børns Salighed og Herlighed i dette Liv etc., og oftere skal De have lært, at de allerværste og grovste Syndere, naar de i Dødens Stund see Helvede aaben for sig, og see ingen Redning, da ønske Naade, og ønsket at have troet paa Christum, saa er Jesu Kierlighed saa stor, at de vist blive salige etc: Hvilket, om vel ingen foreskriver Guds Almagt og Jesu Barmhiertighed

¹⁾ Kh. Saml. 4. V, 591.

Grændser, hvad der kand virkes hos en ugudelig i Dødsens Stund, er dog den allerfarligste og uforsigtigste, ja Siælestyrtende Lærdom, der kand læres, til at styrke alle sickre Syndere, ja ret prædicke dem ind i Helvede, og er tværtimod alle omhyggelige Læreres Viis, som søge hellere at afskræche Syndere fra den Tilforladenhed til Sotte-Seng og sidste Stund. Men denne Gang har Deres Velædelhed ligesom ex professo og præmediteret icke allene vildet lære, men og beviise og forsvare denne Lærdom; da jeg iblandt andet især forfærdedes over disse følgende Positiones: Jeg troer og er gandske viss forsikret om, at der blive langt flere salige end forlorne, (id quod bis, ter et sæpius repetitum distincte), jeg taler ikke om Tørker, Hedninger og deslige, som aldrig have hørdt eller vidst noget om Jesu, de gaae os ikke an, de ere os uden for, og komme os ikke ved, de staae og falde for deres Herre og Dommere, (qvasi vero de Christne skulde icke ogsaa staae og falde for samme Herre) men jeg taler om dem, som i det mindste holde sig udvortes til Christum, have hørt om ham og bekiende ham, det er jeg viss paa, at langt flere af dem blive salige end fordømte. Hvilke Ord e diametro stride imod Christi Ord Math: 7, v: 13, 14. Hvilke Ord NB. icke ere talte til Tørker eller Hedninger, Math: 4, v: 25, men til Hans Disciple, til Folcket, som nu søgte Ham, vidste af ham, havde Tilbøyelighed til ham, og nu skulde giøres til Disciple; ja Ordene især ere talte til Christne, som gave sig ud for Hans Disciple og Tilhængere, at Han just vilde lære dem, at Christendommen var icke saa læt at løbe til, vid: Math: 7, v: 21, 22 og derfor til dem vilde han sige, at den mindste Deel af dem bliver salig. Ja denne Deel af Jesu Bierg-Prædiken var i sær talet til dem, som kaldede sig hans Disciple, og vare det virkelig til en Tid, vid: Luc. 13, v: 23 ad 29. I det mindste har aldrig nogen Luthersk Lærer, og aldrig uden Latitudinarii anderledes kunde forstaa de Ord.

Porro: Hvo ere de, som blive fordømte? Naar vi seer, hvad Skriften taler derom, da er det ikkun et eeneste Slags, men mange Slags blive salige. Hvilket er tvertimod det, som alle andre lære, at Saligheds Vey er ikkun een, og den snæver og trang, men mange breede slagne Veye til Helvede: *facilis descensus averni*. Efter Skriften blive de allene fordømte, som ikke vilde antage Naaden, som icke vilde lade sig absolvere i Jesu Blod, som lade saa mange jordiske Ting afholde sig fra den tilbudne Naade etc. Men ere de icke de fleste? Er det ikkun eet Slags? Hvor mange Slags ere icke disse? Er icke under den generale Beskrivelse al Slags Ugudelighed indbefattet? Ere der da flere end tu Slags, de som forskyde Naaden, og de, som annamme Naaden? Hvor kand mand da sige, at der er ikkun eet Slags, som bliver fordømt, men mange Slags, som blive salige? da der ikkun er et Slags af hver: *Duo genera sed diversæ species generum*, og det første genus, desværre, har icke allene utallige flere individua, men og utallige diversas species; det sidste Slags, efter Skriftens Ord, færre individua, men og langt færre diversas species, og den Definition paa de fordømte, tagen af Luc: 14, v: 18, mon den udelucker og til intet gjør 1 Cor: 6, v: 9, 10. Gal: 5, v: 19, 20, 21. og Jesu eget beseiglede Vidnesbyrd Apoc: 22, v: 14, 15. Porro: Men der ere mange Slags, som blive salige. Det første Slags ere de, som vor Text kalder Lysets Børn. Men der sætter Texten ikkun 2de Slags, Lysets og Verdens Børn, *duo genera, non datur tertium*. De, som icke ere Lysets Børn, ere Verdens. De, som icke ere Guds Børn, ere Diævelens; de, som icke ere fødte af Gud, ere af den onde. Ere da Lysets Børn det eene Slags, som blive salige, saa maa jo Verdens Børn være det andet Slags, som blive fordømte? Hvor komme da de flere Slags salige fra, som icke ere Lysets Børn. Blive de Verdens Børn in hoc statu, qva tales, salige? Hvad Samfund har Lyset med Mørket? Det andet Slags, som blive salige, ere de, som

vel ikke ere komne til den Herlighed at være Lysets Børn, men de vide dog, at der er ikke Salighed uden i Christo, det troe de med et sandt Hierte (forsan æquivocatio est in his verbis: sandt Hierte) men saa ere de Lysets Børn. Disse Verdens Ting afholde dem, men naar de komme i Nød, i Dødens Stund, saa begiære de Hielp af Christo etc. etc. Nu, jeg lader det passere, at mand har Haab om saadanne, at mand og icke betager dem Haabet, at mand opmuntrer dem til Troe individualiter, ja og generaliter, med Varsomhed, Forsigtighed og Præcaution; men at lære offentligen, at slige blive vist nok salige, ja det, som værre er, at sige offentligen: Jeg er viss paa, at alle de, som ville blive salige, som ønske Salighed ved Christum, de blive og vist noch salige, thi Jesu Medlidenhed er altfor stor, at slige skulde fordømmes: dette er uforsigtig talet og styrcker Sickerhed, det er talet imod Skriften Matth: 7, 22. Luc: 13. v: 24, 25. Matth: 25, v: 11, 12, 13. og utallige Steder. Porro: Jeg er viss paa, at mange blive salige imod al deres Formodning og Tanke. Det er sandt om de fordømte, efter forberørte Skriftens Sprog; men Skriften siger det icke om de salige, naar mand undtager statum tentationis, ubi est fides, sed deest sensus fidei, v: De ere Lysets Børn, men vide icke, at de blive salige som Lysets Børn, og icke gjør noget diverse Slags; thi Gud er større end deres Hierte.

Porro: At mand formaner saadanne til at antage Naaden, at lade sig absolvere i Jesu Blod, det skeer icke, fordi mand tvivler om deres Salighed, eller frygter for, at de skulde blive fordømte; men fordi mand vilde gierne unde dem ogsaa den Salighed i dette Liv, den Guds Børns Herlighed og Prærogativer. Dette er icke alleneste uforsigtig talet, til at styrcke Sickerhed —; de skiøtte sandeligen icke om nogen Salighed i dette Liv; thi den har de ingen Smag af eller Begreeb om; men det er og uræt lært; thi ingen

bliver salig efter Livet uden den, Gud skænker Troen i Livet, seent eller tiilig; thi hvor der er Troe, der er Salighed. Det tredie Slags, som bliver salige, skeer paa mange Maader, hvoraf Texten ickun nævner een Maade: Gjører Eder Venner med den uretfærdige Mammon etc:

Det blev icke forklaret, hvorledes de blive salige, om ved Troen eller uden Troen, ickun in antecessum var sagt: Det er icke saa at forstaae, at de derfor blive salige, eller at de dermed fortjene Salighed. Nei! det var Christi Fortieneste for nær talet. Men hvordan blive de salige? Det blev icke sagt, undtagen dette: At naar de elske de Gode, gjøre got mod Brødrene, saa blive de salige. Icke heller forklaret, hvilke flere Maader eller Slags ere, som blive salige end dem, Texten mælder om.

Altsaa, da der har været saa mange Ting i Deres Prædiken, som icke allene syntes mig farlige og uundskydelige, men endogsaa har været for andre forargelige og anstødelige, og virkeligen giort gode Mennesker uroelige, og i sig selv ere urigtige, og dette er icke blevet derved, at det kand være Deres private Meening, men er offentligen lært, og lært som et Dogma, icke som et Problema, som desforuden icke hører til Prædikestolen; saa foraarsages jeg efter min Eed og Pligt icke allene at kræve Deres Velædelheds Prædicken beskreven Ord for Ord, sær Exegesis, thi paa Exordium har jeg intet at sige, og forbigaaer et par urigtige Citationer, og alle disse mærkelige Talemaader; men og, foruden Deres Prædicken, en Explication, hvormed De agte at justificere slige Lærdomme, og befrie Dem icke allene fra Urigtighed, men og fra Uforsigtighed, og den onde Frugt, som deraf kand flyde i alle sickre og kiødelig-sindede, naturlige og uomvendte Menneskers Sind.

I det øvrige forbliver jeg stedse (osv.).

Kiøbenhavn d. 10de Aug. 1746.

P: Hersleb.

I Henhold til Biskoppens Forlangende indsendte Gerner følgende Prædikenopskrift, der i alt Fald viser, at han ikke plejede at fatte sig i Korthed; men det gjorde Hersleb jo heller ikke, saa derover kunde der da ikke klages. Den giver os for øvrigt en Forestilling om, hvorledes en Herrnhuter her i Landet prædikede paa hin Tid, hvorpaa der næppe ellers er bevaret mange Prøver.

B.

Stifts-Provst Gerners Prædiken

holden Dominica IX post Trinit: 1746.

Exordium.

Dersom I paakalde den Fader, som dømmes uden Persons Anseelse, efter enhvers Gierninger, saa omgaaes med Frygt, saa længe I ere her til Huuse, vidende, at I ere forløste icke med forkrænkelige Ting, Sølv eller Guld, men med Christi dyrebare Blod, saa lyder de Ord, Apostlen Peder taler 1 Epist: 1 v: 17, 18. Vi har her først at agte, hvem Peder forstaaer ved den Fader, som Guds Børn paakalde, og som dømmes uden Persons Anseelse, eftersom enhvers Gierning er; det kunde vel synes, ligesom han derved skulde forstaa den Treenige Gud, Fader, Søn og Hellig-Aand, saa at det Ord Fader her skulde bruges paa den Maade, som det bruges i Herrens Bøn, hvor Guds Børn paakalde Gud som deres Fader, ved den sønlige Udkaarelses Aand raabe Abba Fader! Vor Fader, du som er i Himmelen. Icke desto mindre, siden den 2^{den} Person i Guddommen, Guds eenbaarne Søn, vor Frelsere, i visse Henseender i den hellige Skrift paa adskillige Steder bærer dette Navn, og kaldes Fader; det hedder Es: 9: Et Barn er os fød, en Søn er os given, Hans Navn er underlig, vældig Gud, Evigheds Fader. Der staar udtrykelig Ebr. 2: At han som en Fader engang skal komme og sige: See her er jeg, og de Børn, Gud har givet mig. Ja, som han, vor Frelsere, har skabt alle Ting, icke allene Himmel og Jord med alt det, der er udi, men endog Menneskene, som

de ædelste og ypperste blandt alle Guds skabte Ting og Creaturer; den, som haver gjort dig, heder det hos Propheten Esaiam, er din Mand og Gienløser, al Verdens Gud, Es: 54. Som han, vor Frelser, siger jeg, saaledes har skabt Menneskene, saa er han og en almindelig Fader for alle Mennesker, for de onde, saavel som for de gode, den eene med den anden maa sige om ham med Propheten Malachia: Have Vi icke alle een Fader, har icke een Gud skabt os! Mal: 2. Siden alt dette er saa, saa er det rimeligere, at Peder ved denne Fader, som de Troende paa kalder, forstaaer Ham, og har sin eegentlige Henseende til Ham; der staaer jo dog Rom: 10, at hver den, som paa kalder hans Navn, skal vorde salig, og at dette er saa, derom bliver vel ingen Tvivl tilbage, naar vi give Agt paa det, som staaer hos om denne Fader, nemlig at han dømmer uden Persons Anseelse, eftersom enhvers Gierning er; for hvem er vel den uden ham vor Frelser, som engang skal dømme Menneskene, skal dømme uden Persons Anseelse, eftersom enhvers Gierning er; hvem er vel det uden Ham, som er beskicket til at være de Levendes og Dødes Dommere. Der staaer jo udtrykelig Joh: 5, at Faderen dømmer ingen, men han har givet Sønnen al Dom, at alle skulle ære Sønnen, ligesom de ære Faderen; ja han har givet ham samme Magt til at holde Dom, saa vidt han er Menneskens Søn. See! effter at jeg da først har erindret dette, saa mærker vi, hvad det er, Peder vil sige, naar han siger til de Troende: Dersom i paa kalde den Fader, som dømmer uden Persons Anseelse, eftersom enhvers Gierning er, saa omgaaes med Frygt, saa længe i ere her til Huuse, vidende, at I ere forløste icke med forkrænelige Ting, Sølv eller Guld, men med Christi dyrebare Blod; nemlig: Han vil dermed ligesaa meget som have sagt: Siden I har med ham, Eders Frelser, at gjøre, der paa den eene Side som en Fader er fuld af Kierlighed og Forbarmelse og Naade, elsker Syndere, gierne tilgiver og forlader; men paa den anden Side er skarp, ser nøye til, taaler ingen

Utroskab eller Falskhed, ved sin Aand strax viiser paa og straffer det, som er uræt, og saaledes dømmer uden Persons Anseelse, efftersom enhvers Gierning er; siden det er saa, vil han sige, og I har med saadan en Mand at gjøre, saa omgaaes med Frygt, saa længe I ere her til Huuse. Seer til, vil han sige, at Eders Omgængelse kand være saaledes, at I den korte Tid, I har her at være, paa den ene Side altid kand blive i Tillid og Fortroelighed til ham; men at I og tillige paa den anden Side aldrig bliver lætsindige, overfarende, og saaledes skulde glemme den Undseelse, den Frygt, I bør være i for ham; og dette, vil han sige, gaaer da best afsted, naar I som arme Mennesker og Syndere altid benytter Eder af Hans Forløsning og Fyldestgiørelse, af Hans Blod og Naade; for det er den Grund og Kilde, som det eene saa vel som det andet maae leedes af, og uden dette vil det dog intet gaae, derfor føyer han dette strax dertil: vidende, at I ere forløste icke med forkrænkelige Ting, Sølv eller Guld, men med Christi dyrebare Blod. Men siden Peder taler dette, som han her taler, som sagt er, allene til de troende, saadanne som paakaldede vor Herres Jesu Christi Navn, saadanne som vidste, hvad det var at være forløste, icke med forkrænkelige Ting, Sølv eller Guld, men med Christi dyrebare Blod, saa kand enhver sagte skionne, at det nytter intet meget at ville tale om disse Ting til Verden og Verdens gandske følesløse og døde Mennesker, saadanne som hverken trænger til Naade, eller er for at troe paa Guds eenbaarne Søns Navn. At ville moralisere meget for dem og lære dem, hvorledes deres Omgængelse skal være, og hvorledes de bør forholde dem i det eene Stycke saavelsom det andet, det er kun et spildt og forgiæves Arbeyde; i det ringeste kand deres Siæle derved ey frelses; Naade derimod og Forbarmelse i Jesu Blod behøver de, den Ende har de først at begynde fra. Det har jeg bare at sige saadanne, at, siden de saa vel som alle andre kun en føje Tid, som Peder siger, ere her til huuse, inden de veed deraf, er der

Ende paa det altsammen, de have her intet blivende Sted, Ebr: 13. Ja, siden de, ihvormeget de end elsker Mørket, kryber i Skiul, søger at besmycke deres Ting, og undskyldte dem paa bedste Maade, saa skal de dog engang her frem for Lyset, de skal sees og kiendes for det, de ere i deres egentlige Gestalt og Skickelse, de skal faae med ham at gjøre, som dømmer uden Persons Anseelse, efftersom enhver Gierning er. Det bør os alle, siger Paulus, at aabenbares for Christi Domstoel, at enhver kand faae efter det, som skeet er i Legemet, efter det, han har giort, enten ont eller got, 2 Cor: 5. See, hvor gjorde de derfor icke vel, at de i tide betænkte dette, ja, at de i tide ville betænke, hvad som tiende til deres Fred, at det engang kunde blive dem for Alvor om Naade og Frelse i Jesu Blod at gjøre. Derimod er her i de anførte Ord en lectie at læse over paa for arme Mennesker og Syndere, saadanne, som behøver Naade, trænger til Guds Søns Blod, paakalder vor Herres Jesu Christi Navn. Saadannes Hoved-Sag, saadannes høyeste Gode, det, hvoraf al deres Salighed kommer, det, hvoraf de har al Kraft til Helliggiørelse, maa immer være dette: at de veed, de ere forløste icke med forkrænkelige Ting, Sølv eller Guld; men med Christi dyrebare Blod. Saa længe de kun bliver ved det, og i Armod og Bøyelse som Syndere deraf benytter dem, og befatter dem med intet andet end det samme, ja saa har de ingen Fare, de kommer alletider vel igiennem, de tør da icke ved at frygte hverken for det eene eller det andet. Det er og det, som bøyer og smelter deres Hierter, saa at de kand omgaaes med Frygt, saalænge de ere her til Huuse. Icke at de skulde have at gjøre med nogen Trældoms Frygt, eller formedelst Dødens Frygt, som andre Verdens Mennesker, være Trælle og Slaver. O Ney! derfra veed de, at de ere forløste, de ere forløste fra deres Fjenders Hænder, og kand tiene Herren uden Frygt i Hellighed og Retfærdighed for ham alle deres Lives Dage. Men saa er dog i deres Hierter en Undseelse, en Ærbødighed, en

sønlig Frugt for ham deres Fader, den store Jehovah, den allmægtige Gud, som har skabt alle Ting, skønt dette følger dermed, at de tillige har Tillid og Fortrolighed til ham, og kand paa en ræt børnlige Maade omgaaes med ham, og det bare af den Grund og Aarsag, at de veed, at han har paa- taget sig deres Natur, er bleven dem liig i alle Ting, deres Broder og Blods-Forvandre, og har udgydet sit Blod for dem. Det er det, David kalder at tiene Herren med Frygt, og glæde sig med Bævelse, Ps: 2.

Gaaer vi til vort oplæste Søndags Evangelium, saa har vi der en nye Erindring om det, vi allerede har hørt, nemlig, at vi her kun en føye Tid ere her til Huuse, vi ere her fremmede, Giæster og Indbyggere ligesom alle vore Fædre. Psal: 39. Alt hvad vi er, alt vi her har og formaaer, daglig nyder og annammer, det er altsammen intet vort eget, at vi skulde tænke, vi har frie Tilladelse at skalte og valte dermed, ligesom vi selv lyster. O, Ney! det er noget, som er betroet os, vor Herres Gods, og vi ere allene en kort Tid sat til Huusholdere derover, og inden vi veed deraf, saa vil der blive krævet Regnskab af os for, hvorledes vi dermed har holdet Huus. Gjør Regnskab, vil da hede til enhver af os, for din Huusholdning, og vil intet Skin, ingen Undskyldning mere giælde, men som enhver da findes, saa dømmes han, vi skal da faae med ham at gjøre, som dømmes uden Persons Anseelse, efftersom enhvers Gierning er.

Exegesis.

Om jeg ellers med faae Ord skal sige, hvad der er Summen og Indholdet af det ganske vor Dags Evangelio, og hvad det er, Jesus eegentlig seer paa og sigter til med denne Lignelse, han her fremsætter, saa er det dette, at han dermed vil føre Pharisæerne og saadanne Verdens Mennesker til Gemytte, at om de end nu har deres Ting efter deres Sind, ere rige, mægtige, og i alle Maader dermed kand bære dem ad og holde Huus, som de selv vil og lyster, saa vil det dog intet altid saa gaae. O! Ney,

der vil engang komme en anden Tid, da de skal blive krævet til Regnskab for, hvorledes de dermed har baaret dem ad, og holdet Huus, hvorfor de gjorde best imod dem selv, at de i tide betænkte dette, og magede det saa, at de icke skulde komme til kort eller staae til Skamme, ja gaae ævig forlorne. Især anfører Jesus dette som et spitzfindigt og klygtigt Stykke af den uretfærdige Huusfoged, at, da han nu vel mærkede, at det vilde intet gaa got længere, inden en føye Tid vilde han blive sat af fra Huusholdningen, saa gjorde han, skjønt paa en uretfærdig Maade, vel imod sin Herres Skyldener, og gav dem effter, den eene saa mange Fade Olive, og den anden saa mange Maader Hveede, og hvorfor det? jo for at faae dem paa saa Maade til sine Venner, og at de, naar han nu var sat af med Huusholdningen, da skulde tage ham i deres Huse; dette, siger jeg, anfører Jesus som et spitzfindigt og klygtigt Stykke af den uretfærdige Huusfoged, hvilket han vilde, at Pharissærne og saadanne Verdens Mennesker dog paa nogen Maade skulde efterfølge; derfor siger han selv til dem i Slutningen af Dagens Evangelio: Saa gjører Eder Venner af den uretfærdige Mammon, at naar I nu savner dette, de da skulde annamme Eder i de ævige Boliger. Meningen deraf er aldeles intet denne, at Mennesker, som det paa ingen Maade er om Omvendelse og Frelse at gjøre, Mennesker, som agter vor Frelsere og Hans Naade ringe, har hverken Respect derfor aller mindste Begierlighed der-effter, at de dog for deres Gavnildhed og Godgiørenheds Skyld mod Guds Børn eller de Fattige skulde kunde blive salige, saa de dermed skulde ligesom fortiene noget, og derfor engang blive annammet i de ævige Boeliger. O, Ney! det være langt fra, det var og alt for meget at fornærme vor Frelsere og hans Fortieneste, som den eeneste Aarsag til al deres Salighed, som blive salige. Men, naar Jesus her siger til Pharissærne og saadanne Verdens Mennesker: gjører Eder Venner af den uretfærdige Mammom, at, naar I nu savner dette, de da skulle annamme Eder i de evige

Boliger, saa vil han dermed ligesaa meget som have sagt: Nu har I vel Eders Ting saaledes, som I vil have dem, og der mangler Eder intet hverken i den ene Maade eller den anden, men det kand intet altid gaae, som det nu gaaer, inden en føye Tid vil I blive krævet til Regnskab for Eders Huusholdning, hvor var det derfor icke got for Eder, om det engang kunde komme med Eder dertil, at i den Sted I nu hader Guds Børn, ere fiendske paa dem, søger at gjøre dem Fortræd og Skade, saa de derover kand icke andet end sucke over Eder; hvor var det icke got, vil han sige, at det ved Naaden engang kunde komme med Eder dertil, at I i den Sted kunde elske dem, og gjøre vel imod dem, saa at de kunde have Aarsag at bede got for Eder; hvem veed, om I ikke i sin Tid selv kunde have Nytte deraf; hvem veed, om I ikke paa hiin Dag af Naade kunde blive lønnet derfor; saa gjører Eder Venner, siger Jesus, af den uretfærdige Mammon, at, naar I nu savner dette, de da skulde annamme Eder i de ævige Boliger. Det maae vi vide, at saasnart der paa et eller andet Sted er sande Guds Børn, saadanne, som begiere icke at blive salige uden ved Jesu Blod allene, det bestaaer hæller icke for dem i bare Ord; men de beviiser det i deres gandske Vandel og Omgiængelse, de lade deres Lys saaledes skinne for Menneskene, at alle de, som har Øyne at see med, kand see deres gode Gierninger, Matth: 5; hvor der, siger jeg, paa et eller andet Sted ere saadanne Guds Børn, saa har saadanne upaatvivlelig strax deres Venner og Fiender; paa den eene Side ere der altid nogle, som hader dem, sætter sig imod dem, taler ilde om dem som om Misdædere; om dem siger Johannes: Hvo som hader sin Broder, er en Manddraber, og vi vide, at en Manddraber haver icke det ævige Liv blivende i sig. Men paa den anden Side er der igien altid andre, som elske dem, har Respect for dem, en hemmelig Hanck til dem, de ønsker at nyde den Salighed, som de nyder, at døe engang saaledes, som de døer, og, hvori de kand, at gjøre vel imod dem, beviiser dem Kiærlighed, hvilket altsammen

umuelig kand skee uden en hemmelig og skiult Naade, som de leedes af. See, disse gaaer intet forlorne, det er slet intet blant dem, som Jesus hiin Dag vil dømme eller gaae til Doms med; Nej! jeg troer de bliver salige, jeg troer, de af Naade engang vil blive annammet i de ævige Boliger. De ere blandt dem, som Jesus paa hiin Dag vil sige til: Kommer min Faders velsignede og arver det Rige, som Eder er bereedt fra Verdens Begyndelse; thi jeg var hungrig, og I gave mig at æde, jeg var tørstig, og I gave mig at dricke, jeg var fremmed og I tog mig til Eder, jeg var skrøbelig og i Fængsel, og I besøgte mig; og omendskiønt de selv vilde falde i Forundring derover, og sige: Herre, naar saae vi dig saaledes hungrig, tørstig etc: saa skal de dog derpaa faae dette Svar: Hvad I have gjort een af disse mine mindste Brødre, det have I ogsaa gjort mig, Matth: 25. Dette er parallel og kommer gandske overeens med det, Jesus siger her i Dagens Evangelio: Gjører Eder Venner af den urætfærdige Mammon, at, naar I nu savner dette, de da kand annamme Eder i de ævige Boliger. Men, at jeg skal forbiegaae alt dette, saa vil jeg effter den Anledning, som dertil gives i Dagens Evangelio, mælde noget om, hvorledes deres Tal, som blive salige, er større end deres, som gaaer forlorne og bliver fortabte. Jeg taler her intet om Jøder, Tyrcker og Hedninger, og andre saadanne, for de ere uden for, dem har vi intet at gjøre med, de maae staae og falde for deres Herre; Men jeg taler her egentlig om dem, som icke allene har Navn af at være Christne, men og tillige hører Evangelium, har Guds Ord reent og puurt iblandt dem, Guds gandske Raad til Salighed bliver forkyndet dem. See! dem er det, jeg siger dette om, jeg her siger, at deres Tal, som bliver salige, er større end deres, som gaaer forlorne og bliver fortabte; For, naar vi vil efftersee Sagen, saaledes som der i det aabenbarede Ord tales derom: Hvem er vel da de, som gaaer forlorne og bliver fortabte? De, som Han al Jordens Dommere paa hiin Dag vil gaae til Doms med og dømme, de, som Han

da vil sige til: gaaer bort i forbandede i den ævige Ild, som er bered Diævelen og Hans Engle. Jo det er bare eet Slags Mennesker, nemlig de, som her intet har været for at troe paa Guds eenbaarne Søn, de, som har været hans Evangelio ulydige, gandske har foragtet Hans Naade, og omendskiønt de vel ofte har haft Anfordring til og Mindelse om, at de dog engang skulde lade dem frelse, og ved Guds Søns Blod giøres salige, saa har de dog immer gaaet af Veyen, kastet Foragt derpaa, og intet vildet havt at gjøre dermed; det er kommen deraf, at der har været andre Ting, de har set mere paa, og elsket høiere, og derved bragt dem selv i Ulykke, og ført Dommen over dem: Denne er Dommen, siger Jesus i Evangelio, at Lyset er kommen til Verden, men Menneskene elskede Mørket mere end Lyset, fordi deres Gierninger vare onde, Joh: 3.

Saadanne arme Menneskers Egenskab og rette Character er og denne, at som de, maaskee dem selv uafvidende, har et bittert Fiendskab i deres Hierte imod vor Frelser, den foragtede Mand Jesus af Nazareth, som for 1700 Aar siden er død paa Korset paa Golgatha, saa ytrer dette Fiendskab sig ofte mod alle dem, som i Sandhed troer paa ham, bekiender dem til ham, og har al deres Salighed af ham. See! det er dem, mand vist veed om, at de gaaer forlorne, og bliver fortabte, dem som Jesus paa hiin Dag vil gaae til Doms med og dømme. Han taler selv herom med tydelige og klare Ord, Matth: 25, der staaer, at han paa hiin Dag vil sige til dem, som da bliver stilt ved hans venstre Side: Gaaer bort I forbandede i den ævige Ild, som er bereed Dievelen og hans Engle; thi see! jeg var hungrig, og I gave mig icke at æde, jeg var tørstig, og I gave mig icke at dricke; jeg var fremmed, og I toge mig icke til Eder, jeg var nøgen, og I klædde mig icke, jeg var skrøbelig og i Fængsel, og I besøgte mig icke; og endskiønt de da og vel vil komme frem med deres Udflugter og Undskyldninger, ret ligesom det var Ting, de aldrig havde vidst af at sige, de havde i den Sted altid æret og elsket ham;

Herre, vil de svare: Naar saae vi dig hungrig eller tørstig, eller fremmed, eller nøgen, eller skrøbelig eller i Fængsel, og have ikke tient dig; Men saa vil dog alle deres Udflugter og Undskyldninger intet mere gælde, siden de nu har med ham at gjøre, som dømmer uden Persons Anseelse, efftersom enhvers Gierning er. Han al Jorderiges Dommere vil da reent ud sige dem i Deres Øyne: Ja, I har dog hadet mine Børn og mine Brødre; og har I hadet dem, saa har I ogsaa hadet mig, derimellem er ingen Forskiæl, I kand af det ene selv dømme om det andet, hvad I have gjort een af disse mindste, have I ogsaa gjort mig. Matth: 25. Derimod, hvem ere de, som blive salige? Jo det er mange og adskillige Slags Mennesker, skjønt de alle maae have een Character; dette maae hos den ene saa vel som den anden have sin Rigtighed, at de paa nogen Maade troer paa Guds eenbaarne Søn, og elsker ham, for anderledes lader det sig ikke gjøre, og uden Jesu er der icke Salighed i noget andet, Act: 4. Et Slags Mennesker, som her i Dagens Evangelio kaldes Lysets Børn, jeg mener dem, som Christus nu lyser for, dem, som ved Jesu sande og salige Erkiendelse er kommen til Lys og Klarhed i deres Siæle, de icke allene har sand Naade og deres Synders Forladelse, men de er og derom gandske forsikrede i deres Hierter, de bær derom icke ringeste Tvivl, Guds Aand vidner med deres Aand, at de ere Guds Børn, Rom: 8. Saadanne Lysets Børn, naar de nu i deres gandske Sag ere ærlige, omgaaes i Lyset, ligesom Gud selv er i Lyset, saa nyder de frem for alle andre herlige Privilegier. Johannes siger, at de icke allene har Samfund med hverandre, men og at Jesu, Guds Søns, Blod renser dem af al Synd, 1 Joh: 1. Deraf har de deres daglig Føde, Næring, Krafft og Understøttelse, ja derudi har de daglig en fuld Syndernes Forladelse. Nu, hvad saadanne Lysets Børn angaaer, saa er det intet Spørsmaal, om de paa hiin Dag blive salige, de allerede forud her i Tiden er salige, de, uanseet al Deres Armod og Mangelhaftighed, som de ofte

har en inderlig Følelse af, dog kand leve deres Tid salig og fornøyet, og det bare af den Aarsag, at de veed, at Jesus har elsket dem og toet dem af deres Synder med sit Blod. Et andet Slags Mennesker, som blive salige, er dernest de opvakte, som mand kalder dem, jeg meener dem, som ere i Sandhed bekymrede for at blive salige, veed og selv, at uden Jesu er ikke Salighed i noget andet, der har derover og i deres Hierter Trang til Ham, Hunger og Begierlighed effter hans Naade, omendskiønt de derunder immer gaae hen i Confusion, i Mørke, i Uroe, i Angst, og ere ilde plagede Mennesker. Mangen een maatte tæncke om disse, at siden det immer gaaer dem saa tungt og besværligt, de kand |: som det synes :| ingen Vey komme, saa bliver de derover icke heller salige, de gaaer gandske forlorne; men vi maae intet tænke det; jeg troer, at om de og døer i saadan Tilstand, saa døer de salige; Mand seer intet andet end, at de jo ordinair faaer et got Udfald, og om mand just icke altid skulde kunde see det, saa er det derfor ikke sagt, at saadanne skulde gaa forlorne og blive fortabte; O, Ney! jeg troer, de bliver salige; jeg troer, mange saadanne paa hiin Dag, tvertimod deres egen Formodning og Tanke, blive salige; ja mere, jeg troer, alle de blive salige, som det er for Alvor at giøre om at blive salige, jeg tror, at alle de blive salige ved Christum, som med sande Hierter begiærer det af ham; hver den, heder det, som paakalder Jesu Navn, skal vorde salig, Rom: 10. Aarsagen, hvorfor mand saa ofte advarer saadanne, og siger til dem, at de dog icke skulde bære dem saadan ad, som de giøre, de skulde dog icke lade dem saadan hindre og opholde i den Saligheds Nydelse, som de er kaldte til, snart ved det eene, snart ved det andet, de skulle dog icke saa see paa dem selv, eller søge ved deres egne Kræfter at hjælpe dem igennem, men i den Sted som Syndere tage imod den uforskyldte Naade, som der er i Guds Søns Blod, og lade dem deri absolvere; Aarsagen siger jeg, hvorfor mand saa ofte advarer saadanne herom, og siger dette til

dem, er just icke denne, at mand jo troer, at de engang, naar de døer, bliver salige, |: at forstaae, naar de ere i den Tilstand, de ere, og icke gaaer gandske tilbage :| men dette er Aarsagen, mand undte dem gierne endog i dette Liv at være salige, at deres Levnet icke skulde være dem saa kummerligt, som det er, men at de i den Sted kunde komme til at leve deres Tid mere fornøyet.

Et andet Slags Mennesker, som blive salige, er dernæst de, som jeg allerede tilforn har talt om, nemlig de, som har Guds Børn kiære, har en hemmelig Hanck til dem, søger, hvori de kand, at gjøre vel imod dem, de, som effter Jesu Ord i Dagens Evangelio, har gjort dem Venner af den uretfærdige Mammon, og blive annammede i de ævige Boliger. Med faae Ord at sige, jeg troer, at mange 1000de Mennesker vil paa hiin Dag blive salige, som sande Guds Børn her intet har kendt eller vidst noget af at sige. Mangen hører nu Evangelium, de hører fra Tid til Tid om Jesu frie Naade, om hans gyldige Offer og Blods Udgydelse, om den Salighed, derved er tilveyebragt; de hører, hvorledes Jesus elsker og annammer Syndere. Omendskiønt de just nu icke saadan, som de burde, benytter dem deraf, og lader dem gjøre salige derved; der er maaske en og anden Ting, som derfra holder dem tilbage, og derudi hindrer dem, saa dog, naar de kun intet sætter dem derimod, eller forarger dem derover; men i den Sted paa nogen Maade bliver i Respect derfor, og i Begiærlighed derefter, saa kand det gierne skee, siden Jesu Trofasthed og Taalmodighed [er], som den er, at det i sin Tid kand komme dem tilgode; hvem veed, om de icke, naar de engang kommer paa deres Syge-Seng at ligge, naar de skal døe, hvem veed, siger jeg, om de icke da kand faae en sand Nødfølelse, og under den samme komme til at benytte dem deraf, blive salige derved. Men omendskiønt dette altsammen er saa, som vi have hørt: mange vil paa hiin Dag blive salige, [som] Guds Børn icke har kiendt eller vidst noget af at sige; mange vilde da af Nød

blive frelste, som formedelst Ild; Men saa er det dog i utallige Maader bedre, det er langt tryggere og sickrere, naar mand kaldes ved Evangelium, at mand strax benytter sig deraf, og lader sig her i Tiden giøre salige dermed; thi saa veed mand, hvad mand har, mand kiender da selv de Ting, mand er benaadet med af Gud, mand nyder da endog i dette Liv en sand Fred, en salig Hvile, som er allene at finde i vor Frelsere og hans Fortieneste, mand veed da, mand er hans eegen som en synderlig Ting, mand hør til hans Eyendom, mand er ham i Tid og Evighed et Rov, et Bytte, et Bytte for Hans Lidelser og Smerter, og ingen kand sliide een af hans Haand, Joh: 10. —

Amen.

Applicationen og Bønnen kand jeg ikke skrive, siden jeg dertil icke havde noget optegnet, dog erindrer jeg nogenledes Indholdet af Applicationen, nemlig at den indeholdt en Formaning til Meenigheden eller Vedkommende i den at agte paa den Naade, hvorved Jesus under sit Evangelii Forkyndelse kommer dem tilforn, og søger Deres Hierter, og at de, naar de ved den samme Naade kom til at kiende deres Synder og gandske Fordærvelse, og derover kom i Betryck, da icke skulle skamme dem ved det, som Huusfogden i hod: Evang: skammede sig ved, nemlig at betle, saa kunde de som bettelarme Mennesker og Syndere komme til at annamme megen Naade, og nyde endog i dette Liv en uskatterlig Salighed. Om jeg i Begyndelsen af Applicationen nævnede, at deres Tal, som blive etc: troer jeg icke, dog skal jeg icke tilfulde kunde sige det.

Henr: Gerner.

Naar man læser denne Prædiken, der blev holdt Dagen efter Christian VI's Død, er det paafaldende, at den — i alt Fald som den her foreligger — ikke med et eneste Ord berører denne for Kirken som for Staten saa vigtige Begivenhed. Den kan dog næppe have været Gerner ube-

kendt, skønt Dødsfaldet var foregaaet paa Hirschholm Slot, da man i det Diarium, som er ført af Michael Crøger, Forstander for »de ledige Brødres Kor«, læser under 6. August: »I Morges hørte vi, at vor naadige Konge Chr. VI. er gaaet ud af Tiden. Jeg følte, at jeg havde ham meget kær, og jeg begyndte strax at bede, græde og tænke over, hvad Fremtiden vilde bringe¹⁾.«

Biskop Hersleb berører jo heller ikke Kongens Død i sin Skrivelse; men læser man den bitre Kritik af Kirkeinspektions-Kollegiets Færd, som han ikke længe derefter indgav til den ny Konge²⁾, saa faar man en Følelse af, at han har haabet paa bedre Tider under det ny Regimente, navnlig at den bispelige Myndighed skulde faa Lov til at gøre sig mere gældende, end den havde formaaet under Christian VI's Styrelse. Det er derfor et Tilfælde, der næsten ser ud som en Tanke, at den Prædiken, som gav Hersleb Anledning til Angreb paa en af Herrnhuternes vigtigste Ordførere, blev holdt Dagen efter den gamle Konges Død. Ovennævnte M. Crøger har i sit Diarium skrevet ved 7. August: »Hörte ich Probst G. über das Thema predigen, dass die Zahl derer Leute, die selig werden, ist grösser als derer, die verloren gehen. Ich war zufrieden damit, aber der Bischof war über der Prophezeiung sehr aufgebracht und verdrieslich geworden.«

Gerner ledsagede sin Prædiken med følgende Forklaring til Biskoppen:

C.

Høyædle og Høyærværdige H. Biskop
og General Kirke-Inspector.

Deres Høyædle Høyærværdigheds ærede Skrivelse af 10de Aug: har jeg bekommet, sammes Indhold har i visse Maade fornøyet mig; siden jeg i lang Tid, ja nogle Aar, har tvivlet paa, om og Deres Høyædle Høyærværdighed har

¹⁾ Kh. Saml. 4. V, 591.

²⁾ J. Møller, Theol. Bibl. V. 146 ff.

været overbeviist om min Orthodoxie og Lærdoms Reenhed, og fornøyet med min Opførsel, saa har det været mig kiert at faae Ende paa denne Tvivl, da jeg og efter mit Gemyts Beskaffenhed altid og heldst i slige Tilfælde som denne, heller vil tale og handle med enhver, som jeg kand tænke om har noget imod mig, og det i Lyset, aperte, og uden Forbeholdenhed, i Haab saaledes at faae afgjort Tingene |: da jeg har været og altid er rede til at ansvare for enhver, som begierer Regnskab af mig om det Haab, som er i mig :| end jeg vil, der skal opvoxe en ond Bitterheds Rod, som mange kand have Skade af, da der immer er nye Anledning til Tvivl, Frygt og Mistanke, og flere deraf flydende onde Suitter. Den Tvivl, som Deres Høyædle Høyærværdighed i ovenmeldte Deres Skrivelse ytrer dem med om min Lærdoms Rigtighed, grunder sig, som jeg seer, endeel paa hvad Dem af andre skal være berettet, endeel og paa, hvad De selv har i den Prædiken, som jeg holdte sidstafvigte Domin: 9na post Trinit: her i Frue-Kirke, som hermed følger beskrevet.

Hvad det første angaaer, da kand jeg icke nægte, at jeg jo meget har forundret mig over, at Deres Høyædle Høyærværdighed har vildet umage Dem med paa andres Credit at føre sligt i Pennen, og mælde, at jeg skulde have talt det, som mand snart icke skulde tænke, at noget fornuftigt Menneske skulle kunde tale, end sige den, der har mindste Indsigt i Religionen: Deres Ord ere disse, at jeg afvigte Christi Himmelfarts Dag over de Ord: Hvo, som troer og bliver døbt, skal blive salig; men hvo som icke troer, skal blive fordømt, skulle have sagt: Det kand umuelig være Christi Meening, at alle de, som icke troer, skal være ævig fordømte, men jeg er ganske viss paa, at mange som icke troer, bliver salige; men de bliver fordømt, det er, de nyde ikke Guds Børns Salighed og Herlighed i dette Liv. Jeg tænkte, da jeg læste dette, at jeg maaske kunde havde talt noget den Dag, som et uforstandig eller ond-sindet Menneske kunde have taget Anledning af til at bringe

saadan skammelig Calumnie, som dette er, ud om mig, og tillige til Deres Høyærværdighed, efftersaae mit Manuscript, og blev i de Tanker, jeg derom havde, gandske bestyrcket. Næst afvigte Festo ascens: Christi ser jeg mig over ovenmældte Ord at have talt paa den Maade: Vi maae vel mærke, hvorledes der er Forskiæl paa Vantroer, og omendskiønt al Vantroer er i sig selv en ond Ting, en slem Fiende, en farlig Pest, saa er der dog Forskiæl paa Vantroer, og Vi maae intet tænke, at hvert Menneske, som der findes nogen Vantroer hos, af hvad Art den endogsaa er, skulle blive ævig fordømt. O, Nej! Endogsaa hos Guds Børn findes ofte en Art af Vantroer; Jesus kalder sine Discipler Daarer og seendragtige til at troe, Luc: 24. Han har i hodierno Evangelio nu tilsidst, da han var færdig at forlade dem i sin Himmelfart, bebreyded dem deres Vantroer og Hierters Haarhed; her talte jeg mere, som jeg for Vidtløftighed at undflye maae forbiegaae, om hvad den Art af Vantroer er, hvori den bestaaer, og NB. hvorledes de icke ævig fordømmes, som denne findes hos, men hvorledes den dog er ond og slem nok, NB. hvorledes Guds Børn ofte bliver forhindret i den Saligheds Nydelse i dette Liv, som de dog er kaldet til. Her talte jeg dernæst de incredulitate privata gentilium, og dernæst de positiva Christianorum ita dicti; Men her vil jeg overlade til Deres Høyædle Høyærværdighed selv at skiønne, hvad Forskiæl der er imellem det, jeg har talt, og det en anden calumniando har forebragt Deres H: Høyærværdighed om mig, at jeg skulde have talt. Dernæst melder Deres Høyædle Høyærværdighed om mig, at jeg ofte skal have talt, at de allerværste og groveste Syndere, naar de i Dødsens Stund seer Helvede for sig aaben, og ser ingen Redning, og da ynsker Naade, ynsker, at de havde troet paa Christum, saa er Jesu Kierlighed saa stor, at de vist bliver salig. Rp: Det Ord ynske er et utilstrækkeligt og uskriftmæssigt Ord, og af mig aldrig saa allene brugt; derom er jeg gandske forsickret; et blot Ønske vil intet giøre det; den lade, siger

Salomon, dør over sit Ønske; havde der derfor istæden for at ønske staaet at begiære, og istæden for ønsker, at de havde troet paa Christum, staaet, begiærer, at de nu maatte faae Naade til at troe paa ham, saa ville jeg gierne have ladet det skrive paa min Regning, for saaledes troer jeg det, og om jeg icke har sagt det hidindtil, saa kunde det vel maaskee hænde sig, at jeg kom til at sige det her-efter, da jeg derimod nu intet kendes ved det, og den, der har berettet Deres H: H:, at jeg har talt paa denne Maade, har sat Oprigtighed og Sandhed til Side.

Dette kand jeg icke forbiegaae herved at mælde, at omondskiønt jeg aldeles intet har imod, at Deres H: H: lader sig give Underretning om hvad der prædickes af mig i vor Frue Kirke, naar De der icke selv er tilstæde, saa ønsker jeg dog, at De icke tog Underrætning om slige Ting af andre end de, som vare troe, tilforladelige, og in rebus fidei icke alt for uerfarne og vanvittige. Skulde saadanne desuden forud vide, at Deres H: H: havde noget imod mig, og var just ingen Ven af mig, saa kunde De endnu meget mindre fidere paa Deres Underrætning; for hvem veed icke, hvorledes Folk søger at insinuere Dem ved alt det, de kand, helst hos dem, de vil have til deres Patroner, og kand vente dem i Fremtiden noget godt af?

Det 2^{det} hvorpaa Deres h: Høyærv. i ovenmeldte Deres Skrivelse grunder den Tvivl, som de ytrer sig med at have om min Lærdoms Reenhed og Rigtighed, er det, De selv har hørt i den Prædiken, som jeg holdt sidstafvigte Dom: 9na p: Trinit:, og især dette, som jeg da sagde, at hvor der er Mennesker, som icke allene har Navn af at være Christne, men og tillige hører Evangelium, Guds gandske Raad til Salighed bliver forkyndet dem, der er det saa, at Deres Tal, som bliver salige er større end deres, som gaaer forlorne og bliver fortabte: Nu er det vel vist, at det er til ingen Nytte i dette Fald at disputere om vist Tal, stort eller lidet; allerheldst siden vi læser, hvorledes, at da en i fordums Tid gjorde dette Spørsmaal til Jesum: Meener

Du, at faae Mennesker blive salige? Saa fick han derpaa intet Svar; men i den Sted en Formaning til at søge selv efter at blive salig, Luc. 13. Icke desto mindre, ihvor paradox og besynderligt det, jeg i dette Fald har talt, end kunde synes for en og anden, især for Deres h: H:, som mælder i Deres ærede Skrivelse, at De havde ventet, jeg herudi skulde sagt *contrarium*, saa troer jeg dog af gandske Hierte, at det, jeg herudi har sagt, er Sandhed. For var det icke en stor Spot og Skam, at da Guds eenbaarne Søn icke allene har skabt det gandske menneskelige Kiøn, men endog, da de siden vare faldne, har kostet saa meget paa dem, og har udgydt sit Blod for dem, ja for dem at frelse har taalt saa stor Spot og Skam, Fattigdom og Trængsel, Siæle-Angst, Lidelse og omsider har ladet sig ihielslaa og korsfæste som en Misdædere, saa skulde han dog til Løn for alt dette kun faae den allermindste Deel af dem, saa at han icke allene slet ingen skulde faae af alle Jøder, Tyrcker og Hedninger, |: hvorom jeg intet vil tale, herudi suspenderer jeg med Paulo mit *judicium* :| men endog af den liden Deel, som der er igien imod de andre at regne, som har og hører Evangelium, skulle han og bare faae den mindste Deel, saa at Diævelen icke allene skulle beholde alle de første »*penitus et in totum*«, men endog de fleeste af de sidste til at piine uden Ophold og Afladelse i al Ævighed. Paa den Maade fick vor kiære Frelsere neppe een for al sin Møye, imod at Diævelen drog af med 100 for slet intet. Dette, siger jeg, var jo en stor Spot og Skam.

Siden denne Meening er kommen dem selv, som har den, alt for horribel og absurd for, saa for at hielpe noget paa Sagen, og at den naadige Gud ey skulle blive anseet for alt for slem Tyran og Bøddel, har det uden Tvivl været Aarsag i, at fast alle dem, som der er nogen Billighed og Forstand hos, er falden paa at statuere, om icke altid aabenbare, saa dog hemmelig den bekante *Wiederbringung* aller Dinge, og dermed har de gjort det sidste galnere

end det første. For om nogen for at hielpe sig ud af den Labyrinth ville statuere Chiliasmum og foregive, at Guds Søn i det 1000 Aars Rige skulde komme til Opreisning for det, han nu taber, saa kand jeg dog intet indbilde mig, at sligt kunde giælde. Jeg kand derfor icke troe, at jeg har syndet med det, jeg har sagt, at blandt dem, som hører Evangelium, er deres Tal, som bliver salige større end deres, som gaaer forlorne og bliver fortabte; »At den Deel, som Guds Søn faaer for sin Møye og Smerte, dog icke vil blive saa liden, som mange tænker, sees klarlig nok Es: 53, 11. 12. Skal han, som der staar, icke allene see sin Lyst, men endog mættes, saa kand det icke ansees for en ringe Ting, da mand veed, Hans Begierlighed og Hunger efter Siæle ellers er umættelig. Overalt støder det, jeg herudi har talt, ingenlunde an, hverken imod Analogiam fidei eller noget dogma fidei, eller noget Skriftens Sprog. Det Sprog Matth: 7 v: 13, 14, som Deres h: H: især objicerer mig, seer jeg icke at have det ringeste i sig, som kand beviise det, som De vil, at det skal beviise, neml: at de fleeste af dem, som hører Evangelium, skulle gaae forlorne; for omendskiønt at Deres h: H: har ret deri, at det er sandt, at Christus taler i Ordene til Folket og hans Disciple, saadanne, som nu hørte Evangelium, som og den største Deel af Ordene: gaar ind ad den snævre Port, indeholder en speciel Formaning til dem, saa er det dog ligesaa sandt, at han i den øvrige Deel af Ordene: thi den Port er viid, etc: taler in genere de toto universo, og viiser, hvorledes det gaaer til i den gandske Verden. De øvrige Stykker i min Prædiken, som Deres h: H: i Deres ærede Skrivelse mælder om, at De er bleven forfærdet over at høre, har jeg ingen synderlig Lyst til at svare paa, icke fordi, det jo ved første Aasyn er mig klart, hvad jeg skal svare derpaa, men fordi jeg i Henseende til den Veneration, jeg har for Deres h: Høyærværdigheds Person og Embede, virkelig er undseelig ved at sige Dem imod, og haaber. De seer selv, at de Ting, som De har

syntes at være urigtige og farlige, just icke er saa. Omendskiønt jeg derfor er nød til at svare derpaa, saa vil jeg dog i Tingenes Besvarelse være saa kort, som jeg kand, og gandske forbiegaae et og andet, som jeg icke kand ansee af saadan Betydenhed, at det kand behøve noget Svar, allerheldst, naar de læses med de Ord, som det af mig er talt og skrevet, og icke med Deres h: Høyærv:s Ord, hvorimellem undertiden er nogen Forskiæl, omendskiønt De de fleste Steder icke allene temmelig vel har truffet min Meening, men endog beholdt mine Ord.

Først taxerer Deres h: H: det i min Prædiken, at jeg har sagt om Jøder, Tyrker og Hedninger, at de ere udenfor, de kommer os intet ved, de maae staae og falde for Deres Herre, qvasi vero skriver De, de Christne icke ogsaa skal staae og falde for samme Herre! Rp: Jeg meener, det er soleklart for enhver, som læser samme mine Ord, at Meeningen af de samme intet er og kand være, at Jøder, Tyrker og Hedninger skulle have en anden Herre, som de skulle dømmes af end de Christne; men at det er Meeningen, at det kommer os intet ved at dømme dem, de ere extra nostrum iudicium; bør jeg derfor taxeres, saa bør og Paulus taxeres, som 1 Cor: 5, 12. har talt Ord af samme Indhold og Meening. Siden jeg dernæst har sagt, at kun et Slags Mennesker blive fordømte, men mange og adskillige Slags blive salige, saa objicerer De, at det er tværtimod det alle andre lærer, at Saligheds Vey er kun een, og den snæver og trang, men mange breede slagne Veye til Helvede, facilis descensus averni. Rp. I. Er det mig gandske uvitterligt, at alle saa lærer. II. Kand det maaskee være, at om nogen saa taler, han paa den Maade kand explicere sig, at det kand være rigtigt. Men III. veed jeg, at der er kun een Vey til Himmelen og een Vey til Helvede, een Aarsag i deres Salighed, som blive salige, og een Aarsag i deres Fortabelse, som blive fortabte: Hvo, som troer, heder det, bliver salig; men hvo, som intet troer, skal blive fordømt; paa den Maade har jeg i min Prædiken talt, som dens Indhold og Connexion

klarlig udviiser. Den Port, mand gaaer igiennem til Livet, og Veyen til Himmelen, siges i Skrifften at være snæver og trang i Henseende til, at ingen uden arme bøyede Syndere kand komme igennem den, da stolte, store og med megen Retfærdigheds Bylter belatte Mennesker derimod maae staae uden for; men ingenlunde i den Henseende, at egen Bestræbelse, Møye og Arbejde her skulle have noget Sted, eller at mand dermed skulde kunde udrette det ringeste, Rom: 4 v: 5. Veyen til Himmelen eller den sande Christendom er og pro qualitate subjectorum, eller efftersom vedkommende bær dem ad til, enten gandske umuelig, eller vanskelig, eller læt for dem, som bær dem ræt ad, Matth: 11 v: ult: 1 Joh: 5, 3. De, som gaaer paa Veyen til Helvede, har og mange Plager og Ulycker daglig at drages med, de har altid det tungere og meget besværligere end de, som gaaer paa Veyen til Himmelen. For disse, naar deres Sag er, som den bør være, kand under al deres Armod, Nødsfølelse, Foragt og Trængsel og Bespottelse dog leve deres Tid fornøyet og være salige. Det Stycke, som følger effter i Deres h: Højærværdigheds ærede Skrivelse og begynder saaledes: Effter Skriften bliver de allene fordømte, etc. er anderledes af Dem skrevet end af mig talt, derfor kand jeg intet svare derpaa, dette undtagen: Jeg har sat incredulitatem positivam som den eeneste Aarsag til Deres Fortabelse, som blive fortabte, og der har jeg ey tordt ved at nævne flere end et Slags: derimod har jeg sat Troen som den eeneste Aarsag til deres Salighed, som blive salige, og der har jeg sat flere Slags; i henseende til, at omendskiønt der er kun een Troe, som giør salig, saa er der dog adskillige gradus fidei, som jeg har holdt fornøden at mælde om; fides enim etiam minima, modo vera, salvat; jeg kand derfor ingenlunde tro, at der var mindste Urigtighed i noget af alt det, jeg herudi har talt. Jeg har derover intet nødig at svare mere paa det følgende Stycke, som begynder saaledes: men der ere mange Slags, som blive salige etc: undtagen hvad den Talemaade,

Lysets Børn, er angaaende, som jeg har brugt. Et Slags Mennesker, som blive salige, har jeg sagt, er de, som her i hod: Evangelio kaldes Lysets Børn, det er dem, Christus nu lyser for, dem, som ved Jesu sande og salige Erkiændelse er kommen til Lys og Klarhed i deres Siæle etc: Hvem seer icke, at disse allene proprie kand kaldes Lysets Børn? Da det Slags, jeg dernæst har talt om, som vel ere opvackte, i deres grad troer paa Christum, men dog endnu gaaer hen i confusion og Mørke, ikke proprie kand kaldes Lysets Børn, omendskiønt mand icke bør eller kand disputere dem, at de jo ere Guds Børn. Jeg troer, dette er saa tydeligt klart og rigtigt, at intet med nogen Billighed derimod kand indvendes. Et er det, at mand skal forklare Texten, et andet er det, naar mand tager et eller andet Ord af Texten, og derover taler secundum analogiam fidei, dertil mener jeg ligesaa vel at have Tillaelse som nogen anden. I de Ord, at troe med et sandt Hierte, at ville være salig ved Christum, er og kand ingen æqvocation være, |: skiønt det behager Deres h: Høyærværdighed saa at mælde :|. Ordene har god Grund i Skrifften, neml: Ps: 32, v: 2. Ebr: 10, v: 22. dermed giøres Forskiæl imellem dette og det andet hyckelske Væsen, da andre og udvortes kand synes ligesom at ville troe paa Christum, da de dog ingen sand Trang har dertil, og i Hiertets Grund er det dem intet for Alvor om at blive salige. Alle de blive salige ved Christum, som med sande Hierter begiærer det af ham; hver den, som paakalder Jesu Navn, skal vorde salig Rom: 10. Om Deres h: Høyærværdighed derimod vil objicere de af Dem anførte Loca; Luc: 13, 25. et Matth: 25, 11. 12. 13. saa kand jeg icke lade dem giælde; der tales vel paa begge Steder om nogle, som kom og ville være salige, men de kom nu for silde, Døren var tillukt, de fandt ingen Gehør, men hvorfor? Jo Naade-Tiden var ude, de var alt inde i Evigheden, contexten viiser det, Luc: 13, 28. et Matth: 25, v: 10. Jeg troer icke, nogen kan forstaae det anderledes, uden de,

som statuerer den bekendte af Orthodoxis Theologis længe siden forkastede terminum gratiæ peremptorium.

Det jeg har sagt, at mange tværtimod deres Formodning og Tanke bliver salige, mælder Deres h: Høyærværdighed om, at det icke staaer i Skriften, men da de derhos viiser en Maade, paa hvilken det kand skee, og den Maade, jeg i min Prædiken har talt om, at det skeer, er den samme, bare at jeg har udtryckt Sagen med andre Ord, saa er vel icke fornøden derom mere at mælde.

Dernæst anfører Deres h: Høyærværdighed en Extract af noget, jeg har talt: At mand formaner saadanne til at antage etc: skeer icke fordi etc: men fordi etc: hvilket udførligere sees i min nu skrevne Prædiken, dette taxerer De og mælder derom, at det er uforsigtig talt, til at styrke Sickerhed, forsickre dem kun om Saligheden effter Livet, de skiotter sandelig icke om nogen Salighed i dette Liv. Rp: Her maae vel observeres, hvem jeg har talt om, det er klart at see i det foregaaende, at det er saadanne, som ere opvakte, bekymrede for at frelses, saadanne, som i deres Hierter har alt her Trang til Jesum, Hunger og Begjærlighed effter hans Naade, omendskiønt det endnu alt-sammen er svagt for dem; at jeg nu har sagt om saadanne, at om de end døer i denne Tilstand, saa døer de salig, troer jeg ingenlunde at være uræt sagt, derfor har jeg icke |: effter den Talemaade, Deres h: Høyærværdighed bruger :| saaledes forsickret dem om Saligheden effter Livet, at de icke skulle have nogen Aarsag at skiotte om Salighed i dette Liv; det staaer og udtryckelig hos, at mand advarer saadanne, at mand formaner dem ret at benytte sig af Naaden, og lade dem i Guds Søns Blod absolvere, at de kand komme til at nyde Salighed i dette Liv. Det deres h: Høyærværdighed fremdeles lægger hertil, sigende: at det er uræt lært, thi ingen bliver salig efter Livet uden den, Gud skienker Troen i Livet, tæncker jeg behøver intet Svar, siden jeg har viist, at jeg i saa Fald ingen har talt om uden Troende, skiønt svagtroende. Endelig og

det sidste, som jeg har at svare paa, er den Frygt, som Deres h: Høyærværdighed i Deres ærede Skrivelse adskillige Gange ytrer dem med, for at min Lærdom, eller i det ringeste visse mine Talemaader, skulle være alt for uforsigtige, farlige, saa at sickre Mennesker derved kunde intet andet end styrckes til Sickerhed. Jeg vil svare derpaa saa tydelig, som mig muelig er, da jeg og dyre forsickrer Deres h: Høyærværdighed for Guds og vor Frelseres Jesu Christi Ansigt, for Hans Ansigt, som eengang skal dømme uden Persons Anseelse, eftersom enhvers Gierning er, at mit Svar intet er af den Art, at siden jeg skulde have talt saa noget hen i Veyret for at rette mig effter andre, uden at have nogen Grund derfor i mit eget Hierte, saa skulde jeg nu søge effter en Masque at sætte paa det, at jeg paa nogen Maade kunde undskylde og besmycke det, men saadan som det er mig i mit Hierte, saadan jeg ved Jesu Aand længe er og har været overbeviist om, at det er, saa at jeg og gierne, naar det skulde være, torde gaee i Døden derpaa, saaledes vil jeg svare:

I. Siden det aabenbarede Ord, saaledes som det er opskrevet for os af hellige Mennesker, er min eeneste Lærdoms Regel og Rettesnoer, saa holder jeg det piaculum i ringeste Maade at vige derfra, eller lære anderledes, end det lærer, som jeg og hidindtil icke har lært eller her effter tæncker at lære andet, end hvad som expressis literis staaer deri, eller per bonam consequentiam kand eliceres deraf: Dog veed jeg, at der hos mig, saa vel som hos alle andre kand findes Forseelse, og admitterer derfor gierne det Ap: Jacob taler: Vi feyle alle i mange Ting, og dersom nogen icke støder an i et Ord, den er en fuldkommen Mand. Jac: 3, 2.

II. Siden nu Skriften allevegne, hvor den taler om Jesu frie Naade, om den Salighed, som der er i hans Blod for arme Mennesker, taler derom uden Condition og Indskrænkelse, ja uden at fordre noget dertil eller derfor af de arme Mennesker og Syndere, som desuden intet har,

]; at de formedelst deres egen Nødsfølelse maae have Trang dertil, og at det maae være dem for Alvor at giøre derom, det forstaaer sig selv, det hører til Sagen, og uden det hverken forlanger de, eller faaer de noget deraf :| derpaa kand tiene til Beviis følgende Loca, Es: 55, 1, 2, 3. Zach: 13, 1. Matth: 11, 28, 30. Joh: 3 v: 18. Joh: 6 v: 35, 37. Rom: 10, 13. Apoc: 21, 6. Apoc: 22, 17 og mange flere, og dog tør ingen sige, at det, Skrifften i saa Fald taler, er uforsigtig talt, farligt, Sickerhed kunde bestyrckes derved; saa synes mig, at saa længe jeg taler, som Skrifften taler, ingen heller for sligt kand eller bør beskyldte mig. Vil vi i saa Fald bruge større Forsigtighed, end Skrifften bruger, saa er det intet got; de arme og fattige, som egentlig har Ret til Evangelium, ville afgaae meget derved, og den Forsigtigheds Art og Beskaffenhed kiender jeg gandske vel.

III. Hvad den saa meget omtalte Sickerhed angaaer, da tilstaaer jeg vel, at der vel her og der kand findes nogle Mennesker, hos hvilke der er saadan en Art af Sickerhed, at de gaaer daglig som i et Raserie, og intet bekymrer dem hverken om det eene eller det andet; disse agter og ordinaire intet meget hvad der tales og prædicke, at mand skulle have Aarsag at frygte for, at de ved Evangelii frie Forkyndelse skulde tage Skade og bestyrckes i Sickerhed; Men hvad de øvrige, den største Deel af de saa kaldte sickere, angaaer, da er jeg gandske forsickret paa, at omendskiønt de i visse Maader kand kaldes sickre, omendskiønt de og synes at være sickre, saa ere de dog intet saa gandske sickere, de føler ofte og ved adskillige Leyligheder noget andet i deres Hierter, skiønt de just icke altid lar sig mærke, og jeg er viss paa, at de veed, om de ellers vil vide, at deres Sag i Grunden intet duer: Es: 57, v: ult: Joh: 13, 18.

IV. Skeer det nu, at saadanne hører, at Naaden immer blir indskræncket, der bliver ligesom sat Gierde om den, der blir fordret mange Ting af dem, som vil være salige, det blir immer giort dem tungt og besværligt, de bliver

truet med Helvede, og der bliver sagt, at de fleeste af dem tilsidst vist nok komme deri, saa bliver det Frugten, at de løber længere bort, kryber i Skyvl, og aldeles ingen Tillid fatter, ja vel aldrig omvender dem; Men faaer de i den Sted at høre contrarium, om Jesu frie og uforskylte Naade, om hans Kierlighed til Syndere etc: saa kommer de snarere frem til Lyset, fatter Mod, de faaer Tillid, lader dem gjøre salige. At det er saa i Sandhed, tvivler jeg saa meget mindre paa, som jeg i mit Embeds Førelse har havt mange øyensynlige Prøver derpaa. Siden jeg nu da saa trolig har efterlevet Deres h: Høyærværdigheds Befaling, og besvaret Deres Brev saa tydelig og omstændelig, som mig har været mueligt, saa tager jeg mig den Frihed at hoføye følgende Spørmaale, hvilke dog ingenlunde er Spørmaale, som jeg gjør til Deres h: Høyærværdighed, eller i nogen Maade forlanger eller venter Svar derpaa; men det er Spørmaale, som Deres h: H: effter Behag ville gjøre til Deres egen Samvittighed, og naar De saaledes har læst og brugt dem, ville De kun lægge dem bort uden at reflectere mere paa dem. Jeg formoder, at Deres h: H: saa meget mindre, tager denne min herudinden brugte Frihed fortrydelig op, som jeg mere end i een Henseende finder mig dertil beføyet.

I. Om De icke, ved al Deres Bemøelse og Umage for at bringe det dertil, at min Lærdom skal urigtig, farlig og forargelig ansees, er selv temmelig overbeviist om, at, om den og rigide effter det aabenbarede Ord og vor Kirkes Symboliske Bøger af Upartiske skulle blive prøvet, den da dermed vilde blive befunden gandske overensstemmende?

II. Siden De i deres ærede Skrivelse ytrer dem med saa megen Bekymring og Frygt for, at min Lærdom skulle styrke Folk i Sickerhed og være skadelig for Siælene, om De da i dette Stift, hvor De er Tilsynsmand, veed ingen anden, som De i dette Fald kunde have enten nogen, eller nogen mere Bekymring og Frygt for end for mig?

III. Hvad De troer, der vilde blive af, dersom alt det

De i Deres Prædikener selv har talt, og kand læses præntet, nøye skulde examineres, og De fik med rigidis Censoribus at giøre, der tillige laborerede af noget studio hæretificandi?

IV. Om de icke veed nogen Ting, hvorved De selv kunde have været Aarsag i, at det i denne Bye og andens- steds er saa bekiendt, som det er, at De er ingen Ven af mig, og om det da er nogen Under, om De af mange for min Skyld blev molesteret, og adskillige indkom til Dem med underlige Berættninger om mig og Klager over mig?

V. Om De ved at skrive det Brev til mig af 10de Augusti ingen Modsigelse har fundet hos Dem, og om De tæncker dermed saa vel som med deres øvrige gandske Sag at kunde bestaae, naar De skal faae med ham at giøre, som dømmer uden Persons Anseelse, efftersom enhvers Gier- ning er?

Til Slutning vil jeg icke forbiegaae med et par Ord at mælde, hvordan det er mig i mit Hierte med dette: Hvad mig selv angaaer, saa er jeg temmelig vel fornøyet; jeg hverken har faaet eller har ringeste Frygt hverken for dette eller for det andet. Den Mand, som for min Skyld har faaet Saar og Vunder, ham kand jeg icke andet end elske, fordi han først har elsket mig, Hans Naade er mig nok. Hans Blod skal i Tid og Evighed være min Salighed: Saalænge det behager ham, at jeg paa dette Sted skal vidne om ham, saa er jeg villig dertil, og vil giøre det, som jeg kand; Og naar Han vil give mig Dimission, saa vil jeg med stor Fornøjelse tage imod den, og tvivler intet paa, at Hans sidste Barmhiertighed imod mig jo skal blive større end den første, da jeg og er intet bange for Ind- komsterne, for de bliver sickert flere. Og hvad Deres h: H:s Person angaaer, da gjør det mig i Sandhed ont, at ingen uden Dem selv har nogen Skade og Fortræd af. Jeg forsikkrer sancte et in conspectu Jesu Christi, at jeg har Dem kiær, det er og mig selv en stor Naade, at jeg kand have dem kiær: Jeg har i mange Aar med stor Attraae og Forlængsel ynsket og ventet engang at kunde obtinere

Deres Venskab, og at der paa begge Sider kunde blive nogen mere Fortrolighed; men just som jeg har havt nogen Haab derom, er der kommen Omstændigheder, som igien har giort mig tvivlsom deri, ja giort det, at det Haab, jeg tilsidst har havt derom, har kun været saare lidet. Hvordan det nu skal gaae herefter, veed jeg icke; imidlertid skal og kand jeg dog ikke lade af at elske Dem; ab odio, simultate et studio partium skal jeg altid befindes at være alienissimus, og om nogen vilde foretage sig noget, hvorved Deres h: Høyærværdigheds Person eller Ære skulde kunne blive fornærmet, skal jeg icke allene ingen Deel tage deri, men endog, saa vit mig mueligt er, søge at afværge det. I saadant Sind forbliver jeg med Forbøn og hjertelig Vel-signelse

Tit.

Kiøbenhavn

d. 24de Aug. 1746.

ydmygste Tiener

H. Gerner.

Da Hersleb fik Prædiken og Forklaring fra Gerner, havde han ikke Tid til strax at tage disse udførlige Aktstykker under Behandling. Der forestod ham nemlig en vidtløftig Omrejse i Stiftet for at tage alle dets Præster i Ed til den ny Konge. Men efter Hjemkomsten indgav han følgende Klage til Kirkeinspektions-Kollegiet, af hvilket han jo for øvrigt selv var Medlem.

Deres Excellence

Høy og Velbaarne, høyædle og Velbaarne

Velædle Høy og Velærværdige Herrer!

Stifts Provsten Velædle H^r Henric Gerner holdt en Prædicken Dømt: 9 post Trinit: som jeg holder for at være anstødelig og farlig; en Prædiken, som Prophetens Zachariæ flyvende Rulle, efter Lutheri Version, Zach: 5, v: 3. Alle Tyve bliver i dette Brev kiendt fromme, og alle Meeneedere blive i dette Brev giort salige; thi Hand icke incidenter, og med faae Ord, men ex professo tog sig for at lære og beviise som et Dogma, at de fleeste, som kalde

sig Christen, blive salige; at der er mange Slags Folk, som blive salige, men ickun et Slags, som blive fordømte; at de, som vil blive salige, blive det vist nock; at de, som icke ere Lysets Børn, men har en Hang eller Hancke til det gode (det maae være en Herrnhutisk, i det mindste icke bibelsk, Terminus), og giøre dem got, de blive salige; at de, som have levet ugudelige, men paa deres Sotte-Seng forlange Hielp af Jesu, blive vist nock salige. At mand formaner saadanne til at antage Naaden, og lade sig absolvere i Jesu Blod, det sker slet icke, fordi mand frygter, at de skulde blive fordømte, eller tvivler om, at de jo blive salige, men fordi mand vilde gierne unde dem den Salighed i dette Liv, med flere saadanne Talemaader og høystfarlige Lærdomme, som tiene icke til andet end at styrcke Folk i al Ryggesløshed, og er just det falske Evangelium, som alle troe Lærere arbeyde imod. Jeg blev inderligen bedrøvet over at høre den Prædicken, og fortrød, at jeg just den Dag var kommen i den Kircke, da jeg ellers, naar det nogenledes kand skee, heller hører andre, for icke at høre enten Aar ud og Aar ind det samme og det samme over alle Aarets Texter, eller og, naar han sielden kommer paa nogen Materie, som han icke dagligen repeterer, da at høre ham bomre og tale uforsigtigen; og jeg holder mig det virkeligen for en Skam med min Nærværelse som Biskop ligesom at approbere Hans Prædickemaade, derfor tager al Leylighed til at høre heller andre; men den Gang var jeg der og gick ret bekymret ud baade som Christen og som Biskop, frygtende, hvad ont saadan Lærdom, ført paa den fornemmeste Prædickestol i Riget af den fornemmeste Lærer, vilde drage efter sig. Jeg havde og resolveret denne Gang at tie, i Haab at andre icke saa nøye har mærket Hans Ord, men, da jeg maatte høre, at flere havde stødt sig derpaa, og at især en Studiosus var bleven uroelig derved, kunde jeg icke andet, [end] paa Embedets Vegne at skrive ham til Onsdagen derefter, den 10de Augusti, hvoraf herhos følger copie Litr: A:, og fordre hans Præ-

diken beskreven, og hvormed han vil justificere saadan Lærdom; thi jeg haabede, at Han denne Gang (ligesom han eengang tilforn har giort, da jeg og fordrede Hans Prædicken) skulde saa mitigere Ordene, og sætte dem i den Orden, at de dog nogenledes kunde tolereres, eller og jeg indbilde mig selv, og sige det til andre, at vi have hørt feyl. Efter fiorten Dages Forløb, just som jeg skulde reyse Stiftet omkring at tage Geistligheden i Eed, fick jeg hans Prædiken beskrevet, som her følger Litr: B. og hans Explication Litr: C. Prædiken [er] vel icke aldeles, som hand talede den, som jeg og mange andre icke ulærde eller upaalidelige eller, som han skriver, Folk, som vil tale mig efter Munden og vil recommendere sig (hvilket slet ingen gjør; thi jeg har ingen recommenderet, og i saa Maade ingen Anhang giort mig) men lærde og troværdige, som slet icke behøve mit Venskab, kand stadfæste; men meget limiteret¹⁾, hist og her nogle Ord indflickede, dog forberørte Theses og flere temmelig tydelige, som kand læses a pag: . . ad finem concionis. I hans Explication vil han vel dels beviise, dels extenuere, og anderledes forklare hans Satzer; men derhos angriber mig og mit Embede med injurieuse Spørrmaale, Beskyldninger paa min Lærdom og Insulter paa min Person, hvilket han slutter ræt mærkeligen: at han vist veed, at ingen uden jeg selv har Skade deraf; det jeg icke kand tæncke at være andet end den sædvanlige Trusel av visse Folk, at alle de, som icke er af Deres Sind og Bande, de ere i Band, og de kand icke trives, og inden et Aar skulde døe; og derfor, som det er meget troeligt, og jeg selv venter det, at jeg end i kortere Tid kand døe, saa vil jeg dog hermed præcavere forud, og gandske vist declarere, at jeg hverken i denne eller lige Sag frygter for nogen Band og slet icke dør af den Aarsag. Hvad jeg nu som Biskop efter min Bestalling, efter min Eed og Pligt

¹⁾ Stilen utydelig. Hersleb mener, at Gerner i sin skrevne Prædiken har begrænset eller ændret sine mundtlige Udtalelser.

og Kongens Lov bør gjøre mod saadan farlig, Sickerhed styrckende og Siæle-styrtende Lærdom, det er mig icke ubekandt, allerhelst naar den forsvarer og vedstaaes, Men efterdi General-Kirke-Inspectionens Instruction tilholder dette Collegio i den 3^{die} articul, med Flid at give Agt paa, at ingen fremmed, eller nogen i vore Symboliske Bøger ey udtryckelig indført Lærdom eller Talemaade maa læres, men saadant utilbørligt Foretagende strax hæmmes, og 4de articul, at alle anstødelige Controverser forebygges, og gøres strax Ende paa; Saa burde og kunde jeg icke undlade den gandske Sag, og alt hvad derudi er passeret for det høye Collegio først at andrage, indstillende det til Collegii Gotbefindende, enten det behager selv at decidere i disse Poster: 1. Om denne af Provsten H^r Gerner førte Lærdom i hans Prædiken Dom: IX post Trinitat: 1746 (saaledes som han den har givet beskrevet, dog confereret med det jeg i mit Brev til Ham har foreholdt Ham, hvilket sidste jeg baade sickert kand besværges, saa og med uafviiselige Vidnesbyrd beviise), kand i Vores Kirke tolereres, og ansees uanstødelig? 2. Hvordan Stifts-Provsten bør ansees for Hans Angribelse mod mig, sin Biskop, naar jeg intet gjør uden det, jeg efter Eed og Pligt er skyldig? Eller og om det skulle behage det høye Collegio at indhænte først, inden det decideres, det Theologiske Facultæts Betænckning, og til den Ende til dem forskicke saavel Hans Prædiken og Explication, som mit Brev til Ham og denne Forestilling? Min meget knappe Tid og mange Forrætninger har hindret mig hidindtil at eftersee disse Ting, og er eeneste Aarsag, hvorfor det saa længe har henligget, indtil jeg nu har kundet lætte min Bekymring med at indstille det til Collegii Overveyelse. Forblivende stedse med Ærbødighed og oprigtig Tilforladenhed

Tit: Tit:

underdanige og tjenstvillige Tiener

Kiøbenhavn

d. 19de Octobr: 1746.

P: Hersleb.

Der foreligger i Kirkeinspektions-Kollegiets Forhandlingsprotokol intet om, at Sagen er kommen til Forhandling der. Derimod afgav Kollegiets Præsæs følgende Erklæring, der ikke tyder paa, at han var til Sinds at gøre meget ud af Sagen.

J. L. Holsteins Decision.

Jeg finder ey, at den Thesis: der bliver flere salige end fordømte, er grundet i Bibelen. Det var at ønske; men Christi Ord Matth: VII, 13, 14 synes at være derimod, og den daglige praxis af de Christnes Liv og Levnet viiser det tydeligen. Derfor seer jeg ey, at Stifts-Provsten med Føye har kundet tractere denne Materie og gjøre sententiam affirmativam til en Proposition i hans Prædiken.

Det er ey at nægte, at han i explicationen af Propositionen udfører Sagen saaledes, at der ey findes noget synderligt contra analogiam fidei, men

I. følger af Textens Forklaring ey den Slutning, som in Propositione Evangelii fastsættes,

II. Hører den icke [til] paa Prædikestolen, siden den er altioris indaginis, og intet giver til vores Salighed at viide, om deres Tal, som bliver salige, er større end deres, som gaaer forlorne og bliver fortabte.

Derfor fortiener Stifts-Provsten for hans Uforsigtighed at sættes af Biskoppen eller General-Kirke Inspections Collegium til rette, og advares at prædike i Fremtiden tydeligere og ordentligere. Hvad Stifts-Provsten imod Biskoppen har skreven, maae Hans Høyærværdighed overlades, om han vil gjøre det videre bekiendt og paastaaer endnu anden Satisfaction end den foromtalte Tilrettesættelse, hvortil jeg ey kand raade, saasom Sagen, hvoraf Tvistigheden har reyst sig, saaledes blev bekiendt, da dog General-Kirke-Inspectionen alle Stridigheder i Religionen skal forebygge. I al Fald maatte Biskoppen overlades, Spørgsmaalene til ham i sig selv at anklage, uden at røre ved Sagen, som

nu er egentlig sub lite; dette er ogsaa den sammé Aarsag, hvorfor denne Dispute ey kand communiceres det Theologiske Facultæt til at give Deres Betænkning derover.

Ledreborg d. 31 Octobr: 1746.

I: L: Holstein.

Denne Decision har aabenbart ikke været efter Herslebs Hoved, siden han tillod sig følgende ret stærke Bemærkninger til den:

Herslebs Betænkning over Holsteins Decision.

Det er gandske rigtig og vel sagt, at den Thesis: der bliver flere salige end fordømte, er icke grundet i Bibelen, ey at tale om, at den tvert e diametro er stridig imod Christi Ord Matth: 7, v: 13, 14, og derfor icke burde bæres paa Prædickestoel, mindre giøres til Proposition i en Prædicken. Men var det den eeneste error, da kunde det af Kierlighed for første gang formildes, og afgaae med en Advarsel; men jeg holder det for den mindste, og andre langt mere contra analogiam fidei, og Beviis enten paa ignorance in analogia fidei eller par Dessen in modsiges vores Lærdom, og det endogsaa naar Ordene tages, som de staaer i hans eget concept, som dog er meget forandret for [o: fra] det, han offentlig talte, ex: gr:

1. At der ickun er et Slags, som blive fordømte, men mange Slags, som blive salige, pag: . . ., hvilket, paa hvad Maade det og expliceres, er falsk, thii [der] er ickun et eeneste Slags, som blive salige, sc: de Troende, hvo som troer bliver salig, men mange Slags, som blive fordømte; eller: jeg vil give ham Ret, der er kun et Slags, som blive fordømte; sc: de, som forskyde Naaden, saa er ogsaa absolut kun et Slags, som blive salig, sc: de som antage Naaden; men i denne Contraposition: et Slags, som blive fordømte, mange Slags, som blive salig, er saa crassa ignorantia og saa farlig error, som jeg neppe endnu i vor Kirke har hørt: paa den eene smale Vey at giøre flere

Neben-Veye, [paa] den eene snævre Port at giøre flere Smuthuller uden for.

2. Lysets Børn er det eene Slags, som blive salig; Skrifften veed icke flere Slags Mennesker end Lysets og Mørkets, Guds og Diævelens, Troende og Vantro, gienfødte og ugienfødte; men Provsten veed flere Slags; ja, forunderligt! hans Text selv viiser det. Verdens Børn ere klogere i deres Art end Lysets Børn, maae da nødvendig være Verdens Børn, Mørkets, Diævelens, ugienfødde, vantro.

3. Det andet Slags, som blive salige, ere de opvakte; monne disse blive salige uden Troen? Har de Troen, saa ere de absolut Lysets Børn. Har de icke Troen, saa blive de absolut icke salige; men see, om han det nævner! thi da skulle han sige, at de fleeste ere troende, men saa grovt turde han icke sige, og saa faldt hans klygtige division, mange Slags, som blive salige.

4. Foruden det, at den heele articul pag: . . . om det andet Slags salige, er sat saa ønskelig for alle skiødesløse, og for saadanne, som de fleeste Mennesker ere, at de intet trøsteligere kand begiære.

5. pag: . . . Jeg troer alle de blive salige, som det er for Alvor at giøre om at blive salige, og som med sande Hierter begiærer det af Christo. Jeg troer det samme som Provsten; men jeg troer og, at disse ere de første Slags, som blive salige, icke et andet Slags; jeg troer, at disse ere Lysets Børn, at disse ere troende; thi uden Troen er det ingen for Alvor om Salighed at giøre, uden Troen har ingen et sandt Hierte, see Ebr: 10 v: 22, det eeneste Sted, hvor det Ord sandt Hierte nævnes: lader os gaae frem med et sandt Hierte udi Troens Forvisning etc: mon det icke hører til Lysets Børn? Men det »for Alvor« og »et sandt Hierte« ere echappader, og passer sig her til det øvrige i denne articel som Lys og Mørke. Ordene bleve talte, og effter Sammenhængen og scopum kunde icke andet tales end saa; ja mere, NB mere, og altsaa noget, som eleverer det forhen sagte: Jeg troer, at de, som vil blive salig, de

bliver og salig; tvertimod Christi Ord: thi jeg siger, mange skal søge at komme ind, og skal icke kunde. Luc: 13 v: 24.

6. pag: . . . At Præster advarer Folk, det skeer icke, for mand jo troer, at de bliver salige; men mand vilde unde dem Salighed i dette Liv; altsaa bliver Folk salige, naar de dør, som icke vare salige, før de døde, Matth: 25, v: 8. 9. 10. De vilde kiøbe Olie, før Brudgommen kom, men, der de vilde kiøbe, kom Brudgommen, og det var for silde.

7. Det 3^{die} Slags, som blive salige, er de, som har en Hanck, og det endda en hemmelig Hanck til Guds Børn, altsaa icke selv Guds Børn, men har en Hanck til dem, og dog blive salige; det er sandelig et nyt Evangelium, om nogen Papist kunde sige det grovere, veed jeg icke. Det pag: . . . maae confereres med pag: . . . Der var han dog saa billig at sige, hvem veed, om disse icke paa hiin Dag af Naade kunde blive belønnet derfor, men pag: . . . er det icke længere: hvem veed, om disse icke paa hiin Dag af Naade kunde blive belønnet derfor etc.; men gandske vist og apodictisk, icke et Ord om disse blive salige ved Troen eller uden Troen, og icke engang, da han i mit Brev blev spurgt derom, har svaret derpaa. Ney da var heele Klygten faldet hen, at der er mange Maader at blive salige paa; ey at tale om at Ordene bleve saa talte: det 3^{die} Slags salige er atter mange Slags; men han skulle have ont for at fingere endnu flere Slags end disse 3, hvoraf 2 ere fingerede.

8. Naar Christus blev spurgt om mange eller ferre blev salige, ville han icke svare derpaa, som han kunde, men sagde: Lægger Vind paa etc: Saa gjør andre gode Lærere, men Provsten forstaaer det bedre pag: . . .

9. Den arme Mand har paa andre Tider lært tværtimod, at hans heele Meenighed |: de faae undtagne, som Gud kiænder :| har ingen Naade, vil icke være arme Syndere, foragte Christum etc: Saa liden Grund har han i sin Theorie, at jeg af hans Prædiken vil viise, at han til visse 3 gange har changeret Religion, ræt som de, han

har Hanck til, taler med ham, og han synes finde Krafft deri, eller, som han faaer at læse fra Herrnhut, saa prædiker han til.

Det allertrøsteligste er pag: . . . at naar kun Folk i nogen Maade bliver i Respect for Evangelio, saa bliver de salige, og kand gierne skeye af; thi de Ord: i Begiærlighed dereffter, er kommen siden til for at sætte en Farve derpaa; thi at være i Begiærlighed dereffter kand vel icke vare det heele Liv, uden at faae det. Det er mod Guds Bud: alle I, som tørster etc:

11. Ligesaa trøstelig er det pag: . . . det er bedre, det er tryggere og sickrere, naar mand kaldes, da i Tide at lade sig giøre salig. Nødvendigt er det endelig icke juxta antecedentia, men det er tryggere og sickrere; det lader sig nok giøre foruden, men bedre er det dog. Anderledes lærer Skriften: Ebr: 3 v: 7, 8: I dag naar du hører Herrens Røst etc: I viide icke, naar Eders Herre kommer etc:

12. Jeg vil icke outrere det første Blad i Exordio, thi det er aabenbare taget af et Skriff, Grev Zintzendorff nyelig har skrevet, at med Fader i Skriften forstaaes ingen anden end Christus, han er den Fader, som skal tilbedes, Christus er Fader, den hellig Aand er Moder etc: og at han pag: . . . endogsaa vil udelucke Faderen fra Skabelsen; men det taler jeg icke om, det er saa, det kand taales; men mand seer dog hans Hanck, og andre Tider har han sagt det grovere: De siger, jeg prædiker altid det samme, de vil nok jeg skal prædike om Faderen, om Guds underlige Gierninger, om Skabelsen, ney jeg vil intet andet prædike end etc: Naar jeg da, som Biskop hører saa mange Vildfarelser offentlig lært med en stor Dristighed, og jeg tiede dertil, da blev jeg visselig at ansee som en uværdig Biskop, og regnet iblandt stumme Hunde, blinde Vægttere, hverken kold eller varm, allerheldst, da jeg nu i aatte Aar har hørt saa mange andre Urigtigheder af samme Mand, og for Freedeligheds Skyld tiet dertil, Gud lad saa-

dan Taalmodighed icke blive mig til Synd; men det er vist, at det har piinet mig før indtil Siælen, som jeg og før mundtlig har udeladet mig med i General-Kirke-Inspection's Collegio; men da jeg nu har funden mig tvungen og nød til, effter lang og piinlig Overlæg, at andrage den Sag, saa maae General-Kirke-Inspection's Collegium sicker troe, at det er mit Alvor, og at den Sag med Alvor skal tracteres. Hvordan General-Kirke-Inspection's Collegium vil ansee Sagen, det maae jeg afvarte, alleneste jeg maae erindre:

I. At her er icke en Controvers, som kand disputeres og ventileres pro et contra, men her er en urigtig Lærdom, farlig og skadelig, som er offentlig ført og derfor icke privat kand afgjøres.

II. At her er icke en Dispute imellem privatos, som i Tide bør forekommes, at den icke bliver offentlig, men her er et offentlig factum, som af en Biskop pro officio paatales som et publique scandalum, den maae ophæves og borttages.

III. At maae General-Kirke-Inspection's Collegium icke tilholde sig at dømme i nogen Sag, af hvad Natur den endog er, endog imellem private Folk, meget mindre kand de være Dommere i en Lærdoms Sag, hvor Biskop er Klager pro officio, men om de vil sistere Sagen for at forhindre Process, saa skal den Kongen refereres, og Kongel: Resolution afvartes.

IV. Men efterdi det er en Kirke-Sag, saa har jeg icke vildet gaae General-Kirke-Inspection's Collegium forbie |: skjønt jeg gandske vist icke kender dem for Judices :| inden jeg gjør videre derved, og effterdi det er tillige en Lærdoms Sag, den vigtigste Ting i Kirken, saa har jeg indstillet, om icke Facultatis Theologicæ Betænkning først kunde indhæntes, paa det at Sagen fuldstændig kunde Kongen forelægges.

V. Hvad de Ting angaaer, som Provsten har skrevet mod mig, da jeg pro officio har krævet Regnskab af ham

for hans Lærdom, da er det en Kirke-Sag, som angaaer General-Kirke-Inspections Collegium lige saa meget til at forsvare Orden og Subordination, [som] at lære Provsten at forstaae det 4de Bud. Det er mig en saare læt Sag at foragte hans scommata, siden de ere skrevne til mig selv, da jeg har taalt, at han saa tit haandgribelig har havt mig paa Prædikestoel; men naar jeg ogsaa disse Ting skal paatale, da skiller jeg dem ingenlunde fra Hovedsagen; thi qvæstio bliver denne, om jeg icke har havt Ret og Føye til at skrive til ham det, jeg skrev, og om han da har været beføyet til saaledes at tractere mig. Loven pag: 333 art: 78, viiser sin Grund til det, jeg har mældet til Provsten, og Lovens pag: 340, art: 22, 23, viiser, hvad Vey Provsten skal gaae i hans Beskyldninger mod mig.

P. Hersleb.

Det var altsaa aabenbart Herslebs Mening, at man skulde gaa skarpere frem mod Gerner, end Holstein fandt tjenligt. Dog høre vi intet om, at noget saadant skete. Sagen var altsaa for saa vidt afsluttet. Men for Biskoppens Vedkommende gælder det, at gemt var ikke glømt. Herrnhutiske Bevægelser andetsteds i Landet, hvor nogle Præster havde antaget indkaldte herrnhutiske Lærere til Undervisning af deres egne og andres Børn, gav nemlig Anledning til Udstedelse af det kgl. Reskript af 9. Decbr. 1746¹⁾, der skærpede de tidligere omtalte Foranstaltninger til Hindring af Herrnhutismens Fremgang her i Landet²⁾. Det nævnte Reskript foranledigede, at Gerner indkom til Biskoppen med følgende Forespørgsel, der mere vidner om hans Ærlighed end om hans Klogskab:

Høyædle og Høyærværdige Hr: Biskop
og General Kirke-Inspector!

Af hos følgende behager Deres Høyædle Høyærværdighed at fornemme, hvorledes endeel Pigebørn under pri-

¹⁾ Trykt i Kh. Sml. 4. II, 114—5.

²⁾ Se foran, S. 364—5. Om de Forhold i Fyn, der foranledigede Reskr. af ^{9/12} 4; se Nygård, Kristenliv i Danmark, S. 43 ff.

vat Jnformation og opsyn er indtagne i Capellanen H^r. Schyttes Huus. Endskiønt ieg nu icke lettelig kand troe eller skiønne, at det til Deres Høyædle Høyærværdighed ergangne og Ministerio communicerte allernaadigste Rescript om saadan privat information og opsyn angaar den Undervisning, som adskillige Forældre af Omhyggelighed for deres børn kunde indrette, Saa har ieg dog icke villed lade det komme an paa min Skiønsomhed, men heller paa Deres Høyædle Høyærværdigheds, som af Deres Kongelig Majestet i Rescriptet er anbefalet at have opsyn med slige ting, og har der for icke villed forbigaae her ved at referere denne Sag med sin beskaffenhed. Jeg kunde vel Self, uden at indhænte H^r. Schyttes erklæring, herom have skrevet Deres Høyærværdighed til, allerhelst siden ieg lige saa meget, ja mere end H^r. Schytte, participerer i Sagen saa vel i henseende til Indretningen, som er giort, som opsyn der ved, da ieg og har der en min Liden Datter, 5 aar gammel¹⁾, dog for orden skyld og siden Børnene er i H^r. Schyttes Huus, har ieg indhæntet hands erklæring, hvis Rigtighed og Sandhed ieg herved attesterer. Nest en glædelig og Salig Juule Festes Erønskning forbliver ieg med største ærbødighed

Deris Høyædle Høyærværdigheds
ydmygste tiener

Kiøbenhafn
d. 23 Decbr: 1746.

Henric Gerner.

Paa dette Brev har Gerner skrevet en Opfordring til Hr. Preben Schiøtt om at erklære sig angaaende Sagen, hvorpaa denne har svaret som følger:

Paa forrestaaende requisition er dette mit tienstskyldigste svar :

(1) For 2de aar siden, da et par forældre her i byen hafde leyet et kammer lige over for min residence, hvorudj de hafde 3 a 4 af deris pigebørn ved et skickeligt mig

¹⁾ Hendes Navn var Christine.

bekient og beqvemt fruentimmer under opsyn, og fornãm, at det for børnene var til velsignelse og god nytte, har ieg Selv offereret dem et kammer i mit huus for ey allene at lette og befordre deris gode øyemercke, men at ieg og tillige kunde betienne mig deraf for min liden datter, imod 6 aar gamel. Dette blev af vedkommende imodtaget, og derpaa blev disse børn i mit huus indlogeret. Da det nu for disse børn var til kiendelig velsignelse, har adskillige forældre med megen forlegenhed og indstændigst bedet, at deris smaa pigebørn der maatte tillige indtages til opsyn, men til største deel bleven negtet, siden ey heller plads og leylighed hos mig haves uden for nogle faae, som det er bleven accorderet.

(2) De ere for nærværende tid 13 smaae pigebørn fra 4 til 8 aar, og er hos mig ey plads for fleere.

(3) Til disse børn ere tvende fruentimmer andtagne, Et, nafnlig Dorothea Hansdatter, og det andet, nafnlig Ape-lone Povelsdatter, hvilcke begge ere under opsyn af En Encke, nafnlig Mad: Anna Chatharina Høyer, som af kierlighed til sagen og børnene dertil er formaaet, hvilcke alle ere indfødde her i landet og provinserne og ey nogensinde har været ude af Kongens lande, end sige i nogen af de Herrenhutiske Meenigheder.

At det sig alt saaledes for holder, troer ieg, Deris Velædle Velærværdighed, Min H^r. Stifts Proust, selv icke er ubekient, og har Jeg icke andet vidst, end at jo saadan frihed ved privat skole at sørge for sine børn efter ald formue og kraft har været alle og enhver tilladt. Jeg forbliver

Deris Velædle Velærværdighed,
Min H^r. Stift Proustis
ærbødige og tjenstskyldigste
Tienere
*Preben Schytt*¹⁾.

¹⁾ Orig. i Sjæl. Stifts Bispearkiv (Landsarkivet). Indk. Sager ang Kbhn., 1746.

Ovenstaaende Forespørgsel fra Gerner gav Hersleb en, som det synes, højst velkommen Lejlighed til et nyt Angreb paa den herrnhutiske Stiftsprovst, og skønt Julefesten, der ellers plejer at fremkalde mildere Følelser, stod for Døren, greb den nidkære Biskop dog straks Pennen for at sende den troskyldige Stiftsprovst en Julehilsen, der gav Anledning til en vidtløftig Sag, i hvilken Hersleb, hvad Børneskolen angaar, vel ikke vandt nogen Sejr, men dog naaede at gøre Gerner saa ked af den fortsatte Mistænkeliggørelse, at han bestemte sig til at søge en Virksomhed udenfor Fædrelandet. — Biskoppens Skrivelse lyder saaledes¹⁾:

Til Stifts Provsten Gerner.

Deris Weledelheds Skrivelse af 23de Dec. tillige med hosfulte H^r. Schyttes Erklæring har jeg rigtig erhholdet og alle Omstændigheder derudi vel overlagt og med det kongl. Rescript confereret, da jeg icke andet kand slutte, end at dend i Hr. Schyttes Huus gjorde Indretning til Børns Information er af dend Beskaffenhed, som Rescriptet forbyder og wil hafve afskaffet, hvortil følgende Raisons mig overtaler: 1) Anledningen til det kongl. Rescript var denne, at 2de Præster i Fyens Stift, begge bekiendte at være den herrenhutiske Sect hengifne, har begynt saadan Skoleindretning hver i sit Huus, dend ene for Pige- den anden for Drengbørn, og dertil har skaffet Informatores af begge Kiøn fra Herrenhut; dog at det skulle icke merckis, har de faaet danske Studentere, ja endog saadanne, som, siden de komme ere fra Herrenhut, har sustineret Examen Theol. her i Kiøb:, og just disse Indretninger er det, som Hans kongl. Majest. har forbudet. Da nu her i Kiøb: er begynt en ligesaadan Indretning af 2 Præster, som ere ligesaa bekiendte at være dend herrenhutiske Sect hengifne, sc. Deris Weledelhed og Hr. Schytte, saa tvifler han (o: jeg) icke paa, at den Indretning er af samme Caliber

¹⁾ Sjællands Biskops Kopibog i Landsarkivet.

og bør forstaaes under samme Forbud, endskiønt her er brugt en ny Invention til at eludere dend kongl. Intention.

2) Iblant de Skolebørn i Fyen har og Hr. Schytte haft et Barn, og altsaa siden Hr. Schytte har fundet dend Indretning saa god, at hand har sendt sit Barn fra sig derhen, da er ingen Tvifl om, at dend Indretning, hand nu giør for sine andre Børn, dem hand vel har lige Omsorg for, maae være paa samme Fod og altsaa en herrenhutisk Indretning, hvilchet er det, Kongen forbyder, for ey uformerckt at indføre et Schisma i Kirchen.

3) Da Deris Weledelhed har sendt sine Børn ud til de herrenhutiske Menigheder og iche engang efter kongl. Forordning har ladet dem komme tilbage og nu selv tilstaaer at participere meere end Hr. Schytte baade i Indretning af denne Skole saaog i Tilsyn, og selv hafver en Datter deriblant, saa er det vel iche at spørge og tvifle om, at dend heele Indretning er puur af herrenhutisk Schroot og Korn og altsaa ganske forbudet, ja just det, som det kongl. Rescript forbyder.

4) Det eenieste, som synes at excipere denne Sag fra det kongl. Rescript, er dette, at de 3 Qvindepersoner, som bruges til denne Information, aldrig har været i Herrenhut; men just dette er det, som det kongl. Rescript kalder en Illusion af den kongl. Forordning og NB. dens Øyemercke; thi det er bekiendt noch, at der er herrenhutiske Meenigheder uden for Tyskland og i Danmark og midt i Kiøb.; det er bekiendt noch, at Deris Weledelhed har heller aldrig været i Herrenhut og dog er ganske devoueret til den Sect; det er bekiendt noch, at her i Kiøb. holdis herrenhutiske Forsamlinger, hvor de ligesaa fult som i Herrenhut self instrueris i Gref Zinzendorfs Plan, og hvor hans og den herrenhutiske Menigheds Skrifter er nest Bibelen deris symboliske Bog, og siges der, at slige Forsamlinger holdis under Deris Weledelheds Direction og Tilsyn. Jeg kiender iche disse 3 benefute Fruentimmer, iche heller er mig flere af de 13 Børn anmeldede end blot Deris Weledelheds ene og Hr. Schyttes ene, saa mener jeg dog at være ganske forsichret,

og at det af Deris Veledelhed iche kand nægtis, at saa vel disse Fruentimmer som Børnenis Forældre ere alle herrenhutisk sindede, og altsaa, at her er et herrenhutisk Seminarium in optima forma, som af hans Majestet plat forbydis. 5) Ej at tale om Lofven og saa mange andre Forordningers Forbud paa Pugeskoler, som ej af Øfrigheden ere autorizerede: Altsaa i Kraft af det kongl. Rescripts Ord (skal det ligeledis strengeligen og under høj Straf være forbuden at forskrifve, antage eller holde Folch, være sig Mands- eller Qvindepersoner fra nogen af de herrenhutiske Menighed[er] hverchen til at undervise Børn, eller hvad anden Prætext det være maa; item, skal du hafve Indseende iche alleene med dette men endog dermed, at iche noget Sted nogen Slags saadan Indretning af Skoler eller andet giøris af en eller anden, som kand hafve Skin af Seminario) holder jeg for, at denne af Deris Wel-edelhed og Hr. Schytte begynte Indretning strax maa op-hæfves, Skolen dissiparis og intet sligt der eller anden Steds begyndis, og, at saadan er skied, mig af Deris Wel-edelhed og Hr. Schytte under Deris Hænder tilmeldis, paa det jeg iche skal foraarsagis dette end meere hans Maje-stet at andrage. Wed samme Lejlighed holder jeg mig ogsaa pligtig Deris Weledelhed self at advare, at eftersom D. W. baade af forige F[or]ordning[er] og dette Rescript nochs[om] begriber H. K. M. Intention, at D. W. da baade iche læng[er] wil gifve Publico Forargelse og sidde kongl. Befalning ofverhørig, men kalder Deris til de herrenhutiske Menigheder udsendte Børn tilbage og dem her udi voris evang. Lærdom at lade opdrage, saaog da det nu nochsom er beviist, at den herrenh. Sect falskelig gifver sig ud for at være den augsburgske Confession tilhørende, Deris Wel-edelhed da som Lærer og fremest Præst i vor danske luth-erske Menighed iche længer vil hincke paa begge Fødder med at gifve sig ud for en Lærer af den augsburgiske Confession og dog lade sine Børn opdrage i den herrenhutiske Sect, fovere den særlig(?) Hielp til Schisma i

Kirchen, og self altfor tydelig, endogsaa offentlig, viise Dem porteret for deris Principia og suspecte Lærdomme og Talemaader. I det øfrige ønsker jeg Dem et lychsaligt Nytaar med ald Velsignelse i Embede og Huus, forblifvende etc.

P. Hersleb.

D. 24. Dec. 1746.

Denne Skrivelse har vistnok forstyrret Gerners Julefred. I sin Vaande bestemte han sig til at vende sig direkte til Kongen. Der er ingen Grund til at antage, at Frederik V har næret nogen Uvillie mod Gerner. Alleerede faa Søndage efter sin Tronbestigelse havde han ladet Stiftsprovsten prædike for sig i Frederiksberg Slotskapel¹). Kongens erklærede Yndling, Overhofmarskal A. G. Moltke, var stærkt berørt af den religiøse Bevægelse fra Christian VI's Tid²), og var senere, da Gerner atter ønskede at vende tilbage til Fædrelandet, den Mand, til hvem han især vendte sig for at finde Bistand. Hofpræst Bluhme, om hvem adskillige havde ment, og vistnok ogsaa haabet, at hans Tid skulde være omme med Christian VI's Bortgang, forblev uforstyrret i sin Stilling indtil sin Død, 25. Oktbr. 1753. Han havde vel næppe sin gamle Indflydelse; men der er ingen Tvivl om, at han nærede venlige Følelser for Gerner, skønt han ikke delte hans herrnhutiske Anskuelser. Og saaledes gik det sikkert med flere, der, som E. Pontoppidan, sagde: »Manden er redelig, men alt for hengiven til den herrnhutiske Typum«³). J. L. Holstein, der fremdeles var Præsens i Kancelliet og i Kirkeinspektionen, var ganske vist meget langt fra at være enig med Gerner, men han var dog, som hans ovf. S. 522 anførte »Decision« viser, ikke til Sinds at gaa saa skarpt til Værks, som Hersleb ønskede.

¹) Kh. Saml. 4. V, 591, Note 2. Gerner, Mærkværdigheder, S. 247.

²) Kh. Sml. 3. I, 375. 5. IV, 363.

³) Pontoppidans utrykte Fortsættelse af hans Kirkehistorie (Gl. kgl. Saml. 737, Folio).

Gerner kunde altsaa haabe, at en Henvendelse til Kongen maatte kunde afværge det værste Uvejr. I de første Dage af det nye Aar indkom han da med følgende Supplik¹⁾:

Stormægtigste

Allernaadigste Arve Konge og Herre!

Af Deres Kongelig Majestets allernaadigste Rescript til hands Høyærværdighed H^r. Biskop Hersleb, dat. 9de December sidstleden, hvor ved forbydes at forskrive eller antage Informatores til Børn, fra nogen af de Herrenhutiske Meenigheder, er mig af Velbemelte Hr. Biskop bleven givet Communication; og skal tiene mig til allerunderdanigst Efterretning og lydigst Efferlevelse.

Men allernaadigste Konge!

Velbemelte H^r. Biskop har udi Anledning af nogle smaae Pige-Børn, 13 i Tallet fra 4re til 8te Aar gammel, som ere under Opsyn og Education udi Capellanen ved Vor Frue Kirke H^r. Schyttes Huus, og til hvis Opsyn haves 2 a 3 Fruentimmer, der aldrig har været ud af Landet, mindre udi nogen Herrenhutisk Meenighed, videre tilmeldt mig, at og samme Indretning var at henregne iblant deres Tal, som bemelte allernaadigste Rescript forbyder, og at samme strax skulde afskaffes.

Dette er mig saa meget mere u-ventelig, som til disse Børn ingen fra de Herrenhutiske Meenigheder er forskreven eller antagen, dernest at hverken Forældre eller de til Børnenes Opsyn og Opvartning antagne Fruentimmer nogen-sinde er bleven undersøgt, mindre noget u-rigtig overbeviist, og endelig at disse Børn har været og endnu er under min og H^r. Schyttes fælleds Opsyn, som begge hver har sin liden Datter paa 4 a 5 Aar iblant disse Børn. Men ieg derimod lever udi dend allerundanigste og faste Formodning, at Deres Kongelig Majestet ved bemelte aller-

¹⁾ Afskrift bl. Kirkekollegiets Sager fra 1747.

naadigste Rescript ikke har henseet til disse eller andre Børn, hvis Forældre kunde blive eenige om at lade deres Børn nyde fællets Information og Optugtelse, eller, at Deres Kongelig Majestet var intentioneret, at indskrænke dend Frihed, som alle Forældre i dette Tilfælde har, med mindre de eller disse vare overbeviiste om noget, som kunde berøve dem saadan almindelig Frihed og Deres Kongelig Majestets Naade.

Saa tør ieg desto dristigere, og med allerunderdanigst Submission understaa mig herover at udbede og forvente Deres Kongelig Majestets allerhøyst egen allernaadigste Forklaring.

Men skulde imod Forhaabning denne forommelte Samling og Indretning for disse 13 smaae Børn, hvoriblant ere 7 Fader- og Moderløse, dog være Deres Kongelig Majestet udi nogen Maade mistænkelig, da er min allerunderdanigste Bøn, at Deres Kongelig Majestet allernaadigst vilde lade disse Børns Indretning og Omstændigheder undersøge.

Udi allerunderdanigst Forventning, at Deres Majestet udi Kongelig Mildhed og Clemence antager dette mit Andragende og forbliver mig med Kongelig Naade bevaagen, er og lever ieg til min Død med pligtskyldigst Forbøn

Deres Kongelig Majestets
allerunderdanigst Arve Undersaat

Kiøbenhavn
d. . Januarii 1747.

Henric Gerner.

For ikke at støde Kirkeinspektionen sendte Gerner dette Kollegium en Afskrift af Ansøgningen, ledsaget af en Skrivelse af 5. Januar 1747 med Begæring om, at Kollegiet vilde antage sig hans Andragende til Kongen og udvirke en naadig Forklaring af Rescriptet af 9. Dec. 1746, saa det ikke skulde ramme den lille Skole i Schiøtts Hus, og Forældrene saaledes miste Retten til at sørge for deres Børns Optugtelse¹).

¹) Indkomne Sager til Gen. Kirkeinsp. 1747—48. (Rigsark.).

Da Hersleb, der var Medlem af Kollegiet, saaledes underrettedes om Gerners Skridt, der var ham højlig imod og betragtedes af ham som en Insubordination, var han ikke sen til at meddele Kongen sin Betragtning af Sagen, som følgende Skrivelse viser¹⁾:

Til Kongen om herrenhutiske Seminarier.

Deres kongl. Majst. allern. Rescript af 9 Dec., som strengeligen og under høj Straf forbyder at forskrive, antage eller holde Folch, Mands- eller Quindepersoner fra nogen af de herrenhutiske Meenigheder, hverchen til at undervise Børn, eller hvad anden Prætext det være maa, og befaler Biscoppen at hafve nøje Indseende iche allene dermed, men og at iche noget sted nogen slags saadan Indretning af Skole eller andet giøris af en eller anden, som kand hafve Skin af Seminario, hafver jeg strax communiceret ald Stiftets Geistlighed til allerhørsommeligst Efterlevelse.

Derpaa har Stiftsprovsten Hr. Henric Gerner af sig self og uden nogen af mig gifven Anledning anmeldet, at i hans Medtieneris Hr. Preben Schiøttes Huus er en Skole, hvorudi ere 13 Børn, 2 Fruentimmer, som informere, og noch en tredie, som hafver Inspection, men ingen af disse 3 har været i Herrenhut eller uden for Rigets Grendser. Derhos tilstaaer Provsten, at hand self har meere Deel derudi end hans Medtiener, thi Indretningen er af ham self, hand har self den øfverste Tilsyn dermed, og hand har og sin Datter iblant de 13 Børns Tal, spørger derfor, om denne Indretning vel skulle være meent og forbudet udi det kongl. Rescript.

Jeg har derpaa strax svaret ja, at jeg holt for, at denne Indretning var forbudet i det kongl. allern. Rescript baade tydelig i Ordren og endnu meere i dend klare og

¹⁾ Sjællands Biskops Kopibog (Erklæringsprotokol 1747) i Landsarkivet.

utviflelige Intention til at forekomme Schisma i Kirchen, da jeg derpaa anførte mine Argumenter, |: hvilche herefter følger :| og raadde ham, at dend Indretning i Hr. Schottes Huus jo før jo bedre maatte ophæfvis, adspreddis og aldelis cessere, og mig, at det var skied, gifvis Notice, paa det jeg iche skulle nødis til med saadan ubehagelig Andragende at incommodere Deris kongl. Majestet.

Derpaa har jeg erholdet Stiftsprovsten[s] Giensvar af Gaardsdags Dato af det Indhold, at hand iche kunde ophæfve denne Indretning, førend han ved allerundd. Supplique hafde udbedet og afventet Deris kongl. Majst. allerhøjst egen allern. Forklaring.

Paa det da Stiftsprovsten iche |: paa dend sædvanlige herrenhutiske Maade, hvormed saa mange ere saa længe af dem bedragne :| med nogen utilstræcheligh Forestilling og urigtig Forklaring skulle besmyche dend Sag og derved ndvirche nogen kongl. allernaadigste Resolution til Faveur for sin Indretning og til at giøre min Indsigelse ridicul og derofver gloriere, saa wille D. k. M. allern. tillade, at jeg maa allerunderd. forestille de Grunde og Motifer til min Decision, at denne Indretning er herrenhutisk og altsaa forbudet, hvilche Grunde jeg og alle har foreholdet Stiftsprovsten, og ere da disse følgende:

1. Det er heele Kiøb. disværre til stor Forargelse bekiendt, at Stiftsprovst Gerner har sendt sine 2de smaa Sønner ud til Herrenhut der at oplæris og opdragis, og derved hand, som self er Lærer i vor Kirche, ligesom gifvet tilkiende, at Christendom iche kand læris her, og at Salighed skal søges i Herrenhut, og skjønt siden dend Tid er kommen saa alforlig kongl. Forbud om saadan Udsendelse, saa har hand dog iche endnu i 2 Aar beviist enten dend Lydighed imod kongl. Befaling, eller Publico, som har stødt sig derpaa, dend Satisfaction at kalde sine Børn derfra tilbage. Naar nu denne Mand, (som er saa indtaget af dend herrenhutiske Plan, at hand imod kongl. Forordning og gudelig Intention med Forordningen dog lader

sine Børn der blifve) gjør her ved Stædet self en Indretning for sine øfrige og andris Pigebørn, hvilche iche saa vel kand udsendis af Landet, da er vel iche at spørge og tvifle om, at jo dend Indretning er paa herrenhutisk Fod.

2. Udi een af de 2de Skoler i Fyen hos 2de Præster, som forvoldte dette kongl. allernaadigste Rescript, hafde Hr. Præben Schiøtte sin Søn i Information; da nu Sønnen skulle der oplæris i dend herrenhutiske Methode, og her i Kiøb: af Provsten og Hr. Schiøtte giøris en Indretning for Døttre, saa er vel ingen Tvifl om, at dend Indretning er dend samme, som D. k. M. i Fyen har forbudet og ophæfvet.

3. Enhver, som veed noget af de herrenhutiske Mysterier og hører om en Indretning af 2 Lærmesterinder og en Oberinspectricin i et Huus for faa Børn under 2 Læreres Direction, kand iche andet end strax mercke dend herrenhutiske Indretning med deris smaa adspredde Bander og Seminarier.

4. Alt dette var dog kun Præsumptioner, dersom det iche var mig, Professorer og andre, som forstaar det og jefnlig hører Provst Gerner, saa bekiendt som fortrydelig, at hand er ganske herrenhutiske, lærer deris Principier offentlig, saa vidt hand tør yttre sig, følger Gref Zinzendorfs i Trykken udgifne Prædickener haandgribelig, sielden forklarer sin Text, men Aar ud og Aar ind prædicker det samme, ichun et eniste Dogme uden nogen Connexion med de andre Sandheder, om hvilchen Urigtighed i hans Lærdom jeg iche har villet falde Deres kongl. Majst. besværlig, men forlængst har indgifvet det til Gen. K. Inspectionen, hvor det endnu er blefvet liggendis, og derfor en Indretning, som giøris af ham for Børn, kand iche andet end være mistænkelig og, som det kongl. Rescript saa viuselig melder, saa meget farligere, siden slige Skolemestere kand hafve mere Lejlighed under Haanden at befordre de herrenhutiske vidt udseende Hensigter, og ved at faae smaa Børn op-

lærte i deris Meninger kand uformerckct indføre et Schisma i Kirchen.

5. Denne Indretning er disuden forbuden i Lofven og andre kongl. Forordninger, som ville, at foruden den privat Information, som enhver efter eget Behag kand hafve i sit eget Huus for siine egne Børn, skal være beskichet af Øfrigheden Skoler i hvert Sogn, derimod alle Puge-Skoler, det er, som af Øfrighed iche ere authorizerede, aldels være forbuden og afschaffet, da her nu i Kiøb. er ingen Mangel paa Skoler; i hvert Kirche Sogn 5 a 6 af Øfrigheden beskichede Skoleholdere og Læremødre; i hvert Kirchesogn en a parte frie Fattiges Skole, som uunderholdis af Kirchen og Collecter, som nogle Gange om Aaret indsamlis: Saa er vel Stiftsprovsten og Hr. Schiøtte tillat at holde Informatores for deris egne Børn i deris Huus, men at samle Børn under et Seminario, under Nafn af fattige at gøre vel imod, er en forbudet Pugeskole, som ej maa tilladis, saa meget mindre, da Omstændighederne ere saa mistænchelige.

6. Dersom Provsten var ofverbeviist i hans Samvittighed, at denne Indretning var loflig, reen og intet paa at sige, og at dend iche kom det kongl. Rescript noget ved, saa maatte vel spørgis, hvorfor hand da gjør Forespørsel derom til mig og iche biede, til nogen talte derpaa, eller til dend Indretning, som var holdet ganske hemmeligt, blef bekiendt og derom spurtt; men dend Forespørsel er et aabenbare Beviis, at Hr. Gerner self har bemerckit, at denne Indretning var i det kongl. Rescript forbudet og i det mindste i Intentionen meent. Hafde hand da faaet Svar fra mig, at siden de Folch iche har været i Herrenhut, da gich Rescriptet dem iche an, og saa hafde hans Indretning dermed været authorizeret, men nu mit Svar falder anderledis ud; nu er det iche noch, førend hand faar kongelig Forklaring. Saaledis er det net(?) for den Slags Folch at vexere deris Øfrighed.

7. Det kongl. Rescript forbyder iche alleniste at bruge

herrenhutiske Informatores, men og at iche noget Stød nogen Slags Indretning af Skole eller andet giøris af en eller anden, som kand hafve Skin af Seminario. Kand vel og noget tydeligere Forbud være imod denne Hr. Gerners og Hr. Schyttes Indretning?

8. Det, som Provsten Gerner derimod will indvende, er først, at her ere 2 Præster, som staa for Indretningen, og er dem betroed en Menighed, saa maa dem ogsaa betoes en Skole at kunde indrette; men det kongl. Rescript siger: Wi maa med Mishag fornemme, at der findes nogle af wore Undersaatter, end og blant Præsteskkabet ec. Dernæst, det var 2 Præster i Fyen, som ved deris Indretning gafve Anledning til dette kongl. Rescript; de 2 Præster vare bekiendte som herrenhutisk sindede, og begge woris Præster, Hr. Gerner og Hr. Schytte, ere begge ligesaa bekiendte herrenhutisk sindede; den ene har sendt sine Børn til Herrenhut, dend anden sendt sin Søn til dend fyenske Indretning, begge nu giort self en Indretning paa samme Fod.

9. Det specieusete, som Provst Gerner kand indvende, er dette, at ingen af disse 3 Læremesterinder har nogen Tid været i Herrenhut og altsaa iche kand være forbudet i det kongl. Rescript. Derpaa har jeg svaret, 1) at Provst Gerner og Hr. Schøtte har heller aldrig været i Herrenhut eller uden for Danmark og ere dog ligesaa fuldkom[n]e Herrenhuter som de derude; 2) det kongl. Rescript taler iche allene om at forskrifve, men og antage eller holde Folch, Mands- eller Qvindepersoner fra nogen af de herrenhutiske Meenigheder til at undervise Børn; men nu er det altfor vel bekiendt, at der ere herrenhutiske Menigheder og Bander uden for Herrenhut; her i Danmark, Fyhn, Jylland, ja i Kiøb.; i Christiania, i Bergen, i Bragnes, at her ere omløbende Hverfuere, Mænd og Qvinder, fra et Stød til andet; af alle slige Meenigheder at antage Skolemestere er forbudet, i det mindste er det det kongl. Rescripts klare Meening og In-

tention. Mand kand ichun læse Zinzendorfs Skrifter og Pralerie, at hand har ofver 2000 Brødre [og] Søstre i Danmark og Norge, ja at Dannemark især har været hans Øjemed og Øjesteen; endskiønt nuvel en stor Deel deraf er Pralerie, saa dog er det disværre alt for sant, at hand har her midt iblant os et meget stort Anhang, endogsaa blant Præster, som søger ved alle Kunster at udbrede hans Rige og propagere hans Hensigter, og det derfor er høj Tid, at der merckis paa deris Weje. 3) Det kongl. Rescript melder om, at saadant iche kand ansees for andet end aabenbare Illusion af de kongl. Forordninger og deres Øjemercke. Med saadanne Illusioner ere de Herrenhuter meget rige og kunstige; i Fyn var brugt dend Illusion, at de har forskrefvit Folch fra Herrenhut, men danske indfødde, ja og Studentere, som har sustineret examen Theologicum; her i Kiøb. er brugt en ny Invention til Illusion, at her tagis danske Folch, som iche har været i Herrenhut, men dog ganske vist ere herrenhutiske Tilhængere, og Ynsket er at propagere deris Lærdom og følge deris Plan og med Tiden befordre et Schisma i Kirchen, hvilchet det kongl. Rescript wil forhindre, og altsaa alle Slags Illusioner omhyggelig bør forekommis, hvilchet jeg alt har tydelig foreholt Provst Gerner, men derfor er hand iche tilfreds, uden hand faar kongelig Forklaring.

Allernaadigste Konge!

Deres Kongelig Majestets af Gud forleente Wiisdom og Omhyggelighed for dend sande evangeliske Lærdom og Fred i Guds Kirche will uden ald Tvifl allern. finde vel og fornøden, 1) at Provst Gerner allern. befalis strax at op hæfve og adsprede denne af ham begynte Indretning, og intet saadant til Illusion af de kongl. Forordninger og deris Intention begynder. 2) At hand til Forargelses Afvendelse fra hans Meenighed inden vis Tid kalder sine Børn her hiem og lader dem paa Landets Viis opdrage og af umistænchte Lærere informere. 3) at hand iche mere holder sig til Partier, i sær herrenhutiske, og forderer deris

Plan og Bander, saaog iche samtycher deris Forsamlinger hverchen i sit Huus eller andres, men meget mere, efter Forordningen om Forsamlinger, som Lærer har tilsyn med, at ingen mistenkelige Samlinger skier eller herrenbutiske Skrifter, Bøger, Brevver derudi læsis. 4) At hand i sit Embede følger Lof og Ritual i alle Stycker og iche alleniste intet lærer imod den augsburgiske Confession og Voris symboliske Bøger, men og lærer alle de Sandheder i deris Orden, som derudi findis, og gjør sig mere Flid for sin Prædicken, at iche hans Menighed skal kiædis ved at høre ham, og endelig 5) at hand bør hafve en Tillrættesættelse, fordi hand iche har villet uden kongelig Forklaring rætte sig efter hans Biscopis Raad og Formaning.

Men alt dette underkastis i allerdybeste Submission D. k. M. eget allernaadigste Gotfindende og Welbehag, som saa viiselig sørger for Guds Kirches Rolighed og den sande Lærdoms Reenhed, hvilchen D. k. M. christelige Omsorg dend allerhøjeste Himlenes Herre med ald konglich Lychsalighed og Velsignelse wille belønne efter dends uafledelige Bøn, som til sidste Aandedræt forblifver (osv.)

D: 7. Januar [1747]

P. Hersleb.

Ikke uden Grund har en Kirkehistoriker med Henblik paa denne Klage sagt: »Det vil ikke kunne nægtes, at Hersleb her har gjort sit bedste for at puste den i og for sig ubetydelige Sag op til det mest mulige«¹⁾. For den i flere Henseender fremragende Biskops Æres Skyld kunde man have ønsket, at han havde taget Sagen med større Ro. Men maaske har det netop pint ham, at han i sin Tid ved sin Autoritet selv havde bidraget væsentlig til, at Gerner overvandt sine store Betæneligheder ved at modtage Kaldelsen som Stiftsprovst²⁾. Det er hverken første eller sidste Gang, at Mænd af Herslebs Temperament har ladet andre undgælde for deres egne Fejltagelser.

¹⁾ Provst L. Koch i Khist. Saml. 4. 1, 300.

²⁾ Se foran, S. 332 f.

Der var ganske vist ikke saa lidt underligt og sværmerisk ved Herrnhuterne paa den Tid; men den Omstændighed, at Kristendommens religiøse Værdier fuldt ud anerkendtes, og at Sakramenterne holdtes i Ære af dem, ogsaa naar de betjentes af Statskirkens Præster, gjorde det klart, at Herrnhuterne ikke udgjorde nogen egentlig Sekt eller et fra Kirken afskaaret Samfund, men vel et Parti eller en Retning, bestaaende af Mennesker, der ved deres stille og fromme Væsen fortjente, om ikke Sympathi, saa dog Overbærelse. Men dette synes Sjællands Biskop ikke at have haft Øje for, medens flere af hans Kolleger stod i et venligt Forhold til Brødremenigheden, ingen dog i højere Grad end Generalsuperintendent Conradi i Rensborg, der døde samme Aar, kort efter at Gerners Skæbne havde faaet den for hans Virksomhed her til Lands saa uheldige Vending, at han følte sig dreven til at nedlægge sit Embede. Til Herslebs Retfærdiggørelse kan dog henvises til, at ogsaa en saa from Mand som Fresenius i Frankfurt a. M. ved samme Tid angreb Zinzendorf paa det skarpeste og endog offentlig beskyldte ham for Uredelighed, i hvilken Anledning Fresenius fik en Retssag paa Halsen, der bragte ham til, gennem Grev Stolberg-Wernigerode, at søge Bevis mod Zinzendorf fra Danmark, hvor man dog ikke vidste noget at anføre, der kunde tjene ham til Beskyldningens Stadfæstelse¹⁾.

Da Gerner maa være kommen til Kundskab om, at Hersleb havde indgivet foranstaaende haarde Besværing ikke blot over den lille Skole, men ogsaa over hans Samfund med Herrnhuterne i det hele, indgav han 17. Januar et Andragende til Kongen, om at der maatte blive nedsat en Kommission med den Opgave at undersøge, om de Mennesker, der havde deltaget i Forsamlingerne i hans Hus, var Sværmere og Sekterere. »Paa den Maade kan Deres Kgl. Majestæt engang komme til at kjende sine Un-

¹⁾ Se foroven S. 373 og Kirkelex. for Norden II, 119.

dersaatter og forstaa, om Deres Majestæt har at frygte for dem, som af mange, skjønt urettelig, kaldes Herrnhuter eller herrnhutisk sindede, eller ikke, allerhelst siden deres Tal i D. Maj.s Lande og Riger er ikke lidet; item, siden det dog er billigt og brugeligt i alle andre Tilfælde, at naar nogen bliver beskyldt for et eller andet ondt, han da faar Tilladelse at svare for sig; saa ønsker jeg intet højere, end at saadan højkongelig Naade mig og herudi maatte vederfares«¹⁾).

Dette billige Ønske blev der dog ikke taget noget Hensyn til. Mange Aar derefter skrev Gerner derom i sine Erindringer: »Visse Personer, som havde Autoritet og Myndighed, og som tillige vare mig ugunstige, fordi jeg om de evangeliske Brødre ikke vilde eller, rettere at sige, som en ærlig Mand ikke kunde tænke saa slet, som de tænkte, fandt det ikke tjenligt, at nogen Undersøgning i saa Fald skulde ske«.

Derimod gik Herslebs Klage den sædvanlige Vej til Kancelliets Erklæring, som blev afgiven 16. Januar og efter udførlig Gengivelse af Biskoppens Skrivelse slutter med det Forslag, »at Bispem faar Ordre til paa det skarpeste at tilrettesætte Provsten for hans utilbørlige Forhold under Commination (Trusel) af Hs. Majestæts Unaade og at blive tiltalt paa sit Embede som Kgl. Mandats Overtræder, saa fremt han ikke i alt stricte efterkommer den kongelige Befaling«.

Det kom imidlertid til at gaa noget anderledes, end Hersleb og Kancelliet havde ønsket; thi i Conseillets Møde den 17. Januar endte Forhandlingen med den Bemærkning: »Hans Exc. Hr. Geh.-Raad Schulin tog Forestillingen til sig«. Schulin har næppe set paa Sagen med Bispens eller Kancelliets Øjne, thi da Sagen atter kom for i Conseillet 9. Februar, blev Resultatet, at den skulde »refereres Hans Majestæt²⁾«. Dermed var et nyt Stadium i Sagens Behand-

¹⁾ Gerner, Mærkværdigheder, S. 141—2. Jvf ndf. S. . 553

²⁾ Supplikprotokol for 1ste Halvaar 1747, Nr. 115, i Rigsarkivet.

ling indledet. Den 17. Februar blev Sagen refereret for Kongen i Conseillet. Resultatet blev: »Professor Wildike og Konsistorialraad Rhon skal examinere Lærerne og Pigerne i Skolen, og udstede deres Relation, om noget farligt, sekterisk og mod Aug. Conf. stridende passerer. Der skal udgaa Ordre til Provsten om hans Børns Hjemkaldelse inden Michaelis dette Aar«. Bispens Forslag 3 og 4 (se foran S. 542 f.) bifaldtes¹⁾. Derimod blev der ikke taget Hensyn til Herslebs Forlangende om, at Gerner skulde have en Irettesættelse, fordi han ej uden kongl. Forklaring havde villet rette sig efter sin Biskops Raad og Formaning. — I Henhold til Conseillets Resolution udgik der følgende kongl. Rescripter:

1.

Til Professor Dr. Wøldike og Cons.-Raad Rhon.

Fridericus Quintus. Vor Bevaagenhed tilforn! Da os elskelig Magr: Peder Hersleb etc: til os allerunderdanigst haver indberættet, at Os Elskelig Hr Henrich Gerner, Stifts Provst etc: selv og uden nogen dertil given Anledning for hannem haver anmeldt, at udi Capellanen ved bem^{te} Frue Kirke Hr Præben Skyttes Huus er en Skole, bestaaende af 13 Pigebørn, 2de Fruentimmer, som informerer, og derforuden den 3^{die}, som haver Inspection, af hvilke 3de ingen skal have været i Herrnhut; men dog derhos tilstaaer, at han selv haver mere Deel derudi end Capellanen, saasom Indrætningen skal være af ham selv, som haver den øverste Tilsyn dermed, og haver en Daatter blandt disse Børn, hvorved bem^{te}: Provst Gerner har forespurgt sig hos Biskopen, om ogsaa denne Indretning var forbuden ved Vores allernaadigste Rescript af den 9de Decemb^r: næstafvigte, som strængelig og under høy Straf forbyder at forskrive eller antage og holde Folk, Mands eller Qvin-

¹⁾ J. L. Holsteins Paategning paa en Afskrift af Herslebs Forestilling af 7. Jan. 47 i Indlæg til det ndf. anførte Rescript af 25. Febr. 47 (Rigsark.).

des Personer, fra nogen af de Herrnhutiske Meenigheder hverken til at underviise Børn, eller hvad anden Prætext det være maae, med videre samme vores allernaadigste Befalings Indhold, og da Biskopen paa denne af Provsten gjorde Forespørgelse gav samme til Svar, at han holdt denne Indrætning tydelig forbuden ved Rescriptet, og desaarsag raadede ham samme Indrætning i Capellanen H^r Skyttes Huus jo før jo bedre at ophæve, adspreede og aldeles at lade cessere, har han svaret, at han ey kunde ophæve Indrætningen, før han, efter allerunderdanigste Ansøgning, havde erhholdet vores eegen allernaadigste Forklaring. Thi er hermed Vores allernaadigste Villie og Befaling, at I forføyer Eder til denne af Provst Gerner og Capellanen Skytte indrættede Skole, og der examinerer baade de Fruentimre, der bruges som Lærere, saa og Pigebørnene, da I derefter har til os at indgive Eders allerunderdanigste Relation, om derudi samme Skole noget farligt, secterisk og imod den Augsborgske Confession passerer. Derefter I Eder allerunderdanigst kunde viide at rette. Befalendes Eder Gud. Skrevet paa Vort Slot Christiansborg i Vores Kongel: Residentz Stad Kiøbenhavn den 24 Februarii 1747.

Under Vor Kongel: Haand og Signet.

Friderich R.

J. L. Holstein.

2.

Til Stiftsprovst Gerner.

Fridericus Quintus etc: Vor Naade tilforn! Omendskjønt det ved vores allernaadigste Rescript af den 9de Decb^r næstafvigte strængelig og under haard Straf er forbuden at forskrive, antage eller holde Folk, Mands eller Qvindes Personer, fra nogen af de Herrnhutiske Meenigheder hverken til at underviise Børn, eller under hvad anden prætext det være maae, med videre samme vores allernaadigste Befalings Indhold; saa have vi dog af een af Os Elskelig Mag^r: Peder Hersleb etc: indgiven allerunderdanigst

Relation fornummen, at du for bemældte Biskop selv haver anmeldt, at udi Capellanen H^r: Præben Schytte ved vor Frue Kirke udi vores Residentz Stad Kiøbenhavn hans Huus er en Skole, bestaaende af 13 Børn, 2de Fruentimmer, som informerer Børnene, og derforuden den 3^{die}, som haver Inspection, af hvilke 3de Personer ingen skal have været i Herrenhut, men at du ellers derhos haver tilstaaet, at du har selv mere Deel derudi end Capellanen, saasom Indrætningen skal være af dig selv, og at du har den øverste Tilsyn dermed, saa og haver din Daatter blandt disse Børn, til den Ende du har forespurgt dig hos Biskopen, om denne Indrætning ogsaa var forbuden ved ovenmældte vores allernaadigste Rescript, og da Biskopen har givet dig til Svar, at han holdt denne Indrætning tydelig forbuden i Rescriptet, og derfor raadede dig samme jo før jo hellere at ophæve, adspreede og aldeles lade cessere, har du svaret samme, at du ej kunde ophæve Indrætningen, før du, efter allerunderdanigste Ansøgning havde erhholdet vores allernaadigste Forklaring: Thi give Vi dig hermed tilkiende, at Vi allernaadigst have befalet Os Elskelig Doctor Marcus Wøldike etc: og H^r Anthon Christopher Rhon etc: at examinere baade de Fruentimre, der bruges som Lærere i denne af dig og H^r Schytte indrættede Skole, saa og Pigebørnene, og derefter indgive til Os Deres allerunderdanigste Relation, om der udi samme Skole noget farligt, secterisk og mod den Augsborgske Confession stridende bliver foretaget. Og som du har giort dig mistænkt dermed, at du har udsendt dine Børn til Herrnhut, saa ville Vi allernaadigst, at du, til Forargelses Afvendelse fra den dig allernaadigst anfortroede Meenighed, skal kalde dine Børn her Hjem inden Michaelis førstkommende; Endelig er ogsaa hermed Vores allernaadigste alvorlige Villie og Befaling, at du iche maae holde dig til Partier, især Herrnhutiske og fovere Deres Plan og Bander, saa og iche samtyche Deres Forsamlinger hverken i dit Huus eller andres, men meget mere, efter den Kongel: allernaadigste

Forordning om Forsamlinger, som Lærer have Tilsyn dermed, at ingen mistænkelige Samlinger skeer, eller Herrenhutske Skrifter, Bøger eller Breve læses. Iligemaade ville Vi hermed have dig anbefalet, at du udi dit Embede skal følge Vores allernaadigste Lov og Ritual i alle Stycker, og icke alleneste intet lære imod den Augsburgske Confession og de Symboliske Bøger; men endog lære alle de Sandheder i deres Orden, som derudi findes. Derefter Du dig allerunderdanigst haver at rette, befaledes dig Gnd. Givet paa vort Slot Christiansborg i Vores Kongel: Residantz Stad Kiøbenhavn d. 24 Febr: 1747.

Under Vor Haand og Signet

Friderich R.

J. L. Holstein.

I et Reskript af samme Dag underrettedes Biskoppen om denne kgl. Resolution, der i sin Helhed sikkert ikke har tilfredsstillet ham, skønt han havde faaet nogle af sine Forslag antagne. Gerner har vistnok glædet sig over, at en upartisk Undersøgelse af den lille uskyldige Skoles Tilstand nu vilde finde Sted. Derimod var Paalæget om, at han skulde holde sig udenfor Forbindelse med det ham saa kære herrnhutske Societet, været en Skuffelse for ham, der bragte ham til at se sig om en Virkeplads, hvor Forbindelsen kunde holdes vedlige. Herom ytrer han sig saaledes i sine Erindringer (S. 146):

»Saa snart det kgl. allernaadigste Reskript af 24. Febr. 1747 var mig tilkommet, saa' jeg strax, at der var intet andet ved at gøre, naar jeg vilde handle som en forstandig Mand og forekomme større Fortrød og Ulykke, end at pakke ind og være betænkt paa, jo før jo heller, at vandre. Blandt andre Ting, der saa godt som obligerede mig til at nedlægge mit Embede, var især dette: at da det tilkom mig paa mit Embeds Vegne at have Inspection over Stadens publike Skoler, og examinere Børnene i dem, hvilket jeg og hidindtil i 8 Aar havde gjort, saa ansaa jeg det

nu uanstændigt og mig dertil gjort unyttig, siden det var i Byen overalt bekendt, at en af mig selv oprettet Skole var bleven gjort suspekt for Kætteri og urigtig Lærdom, og at min egen Datter, 5 Aar gammel, som gik i samme Skole, derover efter kgl. Ordre var bleven examineret af tvende Theologer. Det blev vel bevisliggjort, at de mig, den Sag angaaende, tillagte Beskyldninger var urigtige og falske; men den mindste Del fik derom noget at vide, og man veed, hvordan det gaar i slige Tilfælde: *Semper aliquid hæret*.*.

At Gerner ikke har tøvet med at sætte sin Beslutning i Værk, ses deraf, at der foreligger et allerede 12. Marts 1747 i Herrnhaag udfærdiget Kaldsbrev for ham, hvori følgende Alternativer stilles ham: enten med sit hidtilværende Embede at forbinde Overopsynet med den lutherske Afdeling af Brødremenigheden i de preussiske Lande og med Menighedens Missioner i de danske Kolonier (Grønland og Vestindien), eller, hvis dette ikke kunde tillades ham, at opgive sit Embede i København for udelukkende at vie sig til Brødremenighedens Tjeneste, med fremtidig Bolig i Berlin eller Halle.

Dette ret mærkelige Kaldsbrev, der giver et Indblik i de vidt spredte herrnhutiske Menigheders Styrelse, lyder som følger:

Hochwürdiger in Gott andächtiger und hochgelahrter
sonders hochzuehrender Herr Probst des Stifts Seeland
und des geistlichen Synodi Protonotarie.

Geliebter Bruder im Herren.

Allermassen bei den evangelischen Brüder Gemeinen, seitdem sich ein grosser Theil derselben zur ungeänderten A. C. gewendet, und an Orten und Enden, wo ihm seine eigene verbesserte Liturgie für sich zu haben entweder nicht erforderlich oder nicht thunlich ist, mit gewissen lediglich das innere Seelen Geschäfte concernirenden Reservatis von evangelisch luther: Geistlichen nach den ge-

wöhnlichen Orts Verfassungen bedienet wird, an andern privilegirten Orten aber, als in Jhro Königl: Majest: von Preussen gesamtten Landen, in der Wetterau, England und theils americanischen Plätzen, ihre eigene Kirchen Verfassung nach der in der A. C. nicht nur weisslich nachgelassenen, sondern auch in fast jedem evang: lutherischem Lande diversen, und entweder nach dem Genio der Nation und des status publici, qvo sensu man die sächsische, preussische und württembergische Kirche distingvirt, oder dem Spiritu generali gewisser Gemüther eingerichteten modo eingeföhret, welches bey den mährischen Brüdern um so viel natureller, da sie in der Verkündigung des Evangelii ad gentes remotas einen besondern und von andern Christen so wohl ratione der Erziehung als Amts-führung ziemlich distincten Beruf haben, ein Tropus Lutheranns floriret, und man demselben gerne in derselben Religion die Vorsteher bestimmt, damit dieser pars dem Toti ja nicht entzogen, sondern theils in Tantum getreulich conservirt, theils, zumal wenn und wo die Causæ differentiæ cessiren, ins ganze ohne Aufsehen restituirt werden könne;

Als hat man hierzu sein Absehen auf Ew: Hochwürden gerichtet, um Sie nach unserer christlichen Freiheit zu einem Præposito unserer evangel: luther: Brüder Gemeinen in Jhro des Königs von Preussen Majestät gesamtten Landen zu vociren.

Solten Jhro Königl: Maj: von Dännemark Ihnen die Gnade wiederfahren lassen, welche erst im verwichenem Jahre Jhro Majest: der König von Preussen dem neu vocirten Præsidi Reformato unsers Synodi generalis, Herrn Christian Joh: Cochio, erwiesen, als welchen sie bey dessen würllichen Oberhoffprediger Reformirten Antistitial und Kirchen Raths Würde und Function zugleich mit conservirt, so wäre es uns nicht nur sehr angenehm, sondern wir würden auch solchenfals bey Jhro Königl: Maj: unterthänigst ansuchen zu erlauben, dass Sie sich der Curatel unserer Brüder unter denen Heiden, die sich in Jhro Kö-

nigl: Maj: entlegenen Colonien befinden, mit unterzögen. Solten aber Ew. Hochwürden mit königl. Genehmigung den gegenwärtigen Posten lieber resigniren, um diesem anderwärts wichtigen Geschäfte allein abzuwarten, so würde die Residenz zu Berlin oder Halle genommen werden, und dero Function auf obangefürthem Speciali, womit ein Votum Antistitiale auf dem jährlichen General Synodo unserer sämtlichen Brüder Kirchen verknüpft ist, beruhen bleiben.

Wolten Ew: Hochwürden nebst angebotenen Adjunctis in besonderm christlichen Respect unverhalten lassen, die wir Sie zu Fassung eines uns und ihnen seeligen Entschlusses dem Herrn, der uns erkaufet hat, herzlich und brüderlich seegen und alstets verharren

Ew. Hochwürden getreu ergebenste
im Namen des gesamten Mähr: Synodi dessen für jezo
hieselbst residirende Deputati

*Ludwig*¹⁾, vollmächtiger Syndicus.

*Johannes*²⁾, Coepiscopus Syndici adjunctus & Tropi Lutherani Administrator Generalis, für sich et nomine Polycarpi, Episcopi Fratrum in Silecia absentis.

Johannes, Ex-Episcopus Ord: Herrnhag. Martinus, Coepiscopus et Visitator in Brandenb: Landen. M: Friderich Christoph Steinhofner, Semin: A. C. d. z. Decanus. Johannes Toettschig aus Mähren, der mährischen Kirche Oeconomus in England. Ernst Schlicht, Pastor an der evang: Inthersch: Bretheren Chappel in London. J. Heinr. Timäus, Superint: Buxwill emeritus und Professor Aug: Conf: im Seminario. Friedrich Herr von Wattewille, Sen: Polit: Carl Heinrich von Peistel, Sen: Polit: Ernst von Gersdorf auf Trebus, Deputatus in Neusalze. Melchior Zeisberger aus Mähren, Ordinarius in Ober Schlesien. Abraham Jacob Kohn, Ew: luther: Prediger zu Tonnigal in Canada. Andreas Jäschke, Deputirter in der Wallachei, und bei den böhmischen National Brüdern in Berlin Aeltester.

In fidem Præmissorum

L. S.
F. F. M.³⁾

Jonas Paul Weiss, Diaconus General: Albert Anthon Vierorth, Schlossprediger in Marienborn und Archivarius. Paul Eugenius Layriz, Cancellarius. Ludwig Weiss, Tropi Reformati Protonotarie & Profess: Synodi Bernensis.

¹⁾ Zinzendorf. ²⁾ Johannes von Wattewille. ³⁾ Fratrum moravicum.

Idet Gerner indsendte en bekræftet Afskrift af foranstaaende Kaldsbrev, ledsagede han det med følgende Ansøgning til Kongen¹⁾:

Stormægtigste, allernaadigste Arve Konge og Herre!

Det er nu 8te Aar og derover, siden ieg til dette Embede af Deres Kongelig Majestets høysalige Herr Fader blev kaldet. I dend Tiid har ieg foruden mine offentlige Embedsforretninger i Følge af en kongelig der om udgangen Forordning og privat andtaged mig dem, som har yttred sig med mere Begierlighed end andre for at blive frelste, og i det Øyemærcke self har anmeldt dem hos mig. — Jeg har anseet det saare nødvendig, for at forekomme, at icke een eller anden, som kunde mene det vel, skulle komme ind i et u-ordentlig Væsen, henfalde til Separation og saadant, hvorved vor lutherske evangeliske Kircke kunde fornærmes og beskiæmmes:

Intet Menniske paa Jorden er derved bleven fornærmed, ikke heller er ringeste U-orden deraf kommen, og ieg er forsikret, at de, som paa saadan Maade har haft Indgang og Adgang til mig i mit Huus, frem for mange andre, i deres Religion er velgrundede, i deres Levned u-straffelige, i Henseende til Kirckeskick og god Orden accurate og i Henseende til deres foresadte Øvrighed gandske underdanige og lydige. Det var Aarsag til at, da ieg for nogen Tid siden forstod, at adskilligt til min og deres Disadvantage var foredraget Deres Kongelig Majestet, ieg ved Supplique af 17de Januarii h: a: allerunderdanigst bad:

at min gandske Sag af en Commission maatte blive undersøgt og de tillige examinerede, som har haft Indgang til mig i mit Huus, da der kunde skiønnes paa, enten de vare sande Christne og ordentlige Mennisker, eller det var Phantaster, der var hengivne til Sectererie og vrange Meninger.

Men da det uden saadan Undersøgning dog behagede

¹⁾ Afskrift i Rigsarkivet, Indlæg til Sjæl. Teg. 19. Maj 1747, Nr. 295.

Deres Kongelig Majestet af 24. Febr. allernaadigst at rescribere til mig: at ieg icke maae holde mig til Parthier, især herrenhutiske, icke fovere deres Plan og Bander, saa og icke samtycke deres Forsamlinger med mere, saa nægter ieg icke, at ieg joe derover blev heel altereret. Imidlertid forbyder dog dend dybe Veneration og Respect, som ieg i mit Hierte har for Deres Kongelig Majestets høye og hellige Person samt dyre Navn, som staar der under, mig at melde et Ord, som kunde være der imod.

Jeg har og for at vise allerunderdanigst Lydighed op-hæved strax alle Forsamlinger, som og mine Børn, efter Deres Kongelig Majestets allernaadigste Befaling, ja |: som ieg lættelig kand beviislig giøre |: førend samme tilkom, har været ferdig at reyse tilbage til deres Fædreland, som ieg og, effter det mig der om er foreviist, ikke kand formode andet, end at de mig nolenti volenti med første vorder fra Meenigheden tilskikkede¹).

Dette u-andseet nægter ieg aldeles ikke dend Inclination, ieg har til dette dyre Guds Folk, og dend Overbeviisning, ieg har om, at de icke allene ere troe Forvandre af den Augsburgiske Confession, men at de og iblant alle dem, som der til bekiender dem, er i Almindelighed de beste. Om ieg ville nægte dend Sandhed, ieg i dette Fald kiender, var ieg der udi ikke ærlig, ieg handlede imod min egen Samvittighed, hvortil ieg ikke har Tilladelse.

Vel er det mig ikke ubekient, hvorledes en og anden Theologus i Tyskland paa en ret bitter og hæsleg Maade har antasted og afmaled dem; men det gjør mig saa meget mindre irre, som ieg veed, at der endnu aldrig har været nogen ret nyttig og salig Sag, Anstalt og Forfatning, som det joe saa har gaaed med.

Det er endnu enhver i frisk Minde, hvad der er skeed med de saakaldede Pietister eller dend Hallische Oeconomie, saa længe dend var i Floer og Siælene til nogen

¹) Se Zinzendorfs ovf. S. 366 meddelte Brev til Bluhme.

Nytte og Velsignelse: Heele Academier, mangfoldige Doctores og Professores Theologiæ har eenstemmig i deres Skrifter declareret dem at være Kiættere, og deres Lærdom ikke at være overensstemmende med dend Augsburgiske Confession, der er og over 100 kongelige og fyrstelige Forordninger udkomne imod dem; og som enhver nu bag effter seer og siger, at det altsammen var kun Misgreb og Irringer, saa tvifler ieg intet paa, at joe Herren i sin Tiid, end og i disse Lande, skal føre denne ordentlige Broder-Kircke, som ieg veed vist er bygt paa en u-bevægelig fast Grund, saaledes til Lyset, og lade dend blive legitimeret, som i eendeel andre protestantiske Riger og Lande allerede er skeed. Jeg veed derfor icke, hvorledes dend Forargelse hos dem, som icke ret kiender dem, bedre kand borttages, end om enten udi Deres Kongelig Majestets Lande en general Undersøgning over dem blev anstilled |: da de, som længe har beklaget, at de ikke har kundet blive hørt, een-gang kunde høres ; og der effter pro eller contra decideret; eller og at een Mand som ieg, der ikke nægter, ja ikke har Tilladelse at nægte dend Inclination og Kierlighed, ieg har til dem, samt dend Overbeviisning, ieg har om, at de udgjør dend beste Part af, ja er en Velsignelse for dend heele evangeliske Kirke, for Freed Skyld blev skaffet af Veyen.

Skulle det første naae en lykkelig Udgang, saa ville ieg allerunderdanigst udbede mig af Deres Kongelig Majestet, at dette mig effter hosfølgende Gienpart opdragne Embede iblant Brødrene, effter andre Theologorum Exempel, med dette mit nu havende Embede maatte conbineres, og saaledes dette dend lutherske evangeliske Kirckes ædle Glenodie kiendes og conserveres; Men var det sidste fornøden, er ieg og der til villig, og gjør der udi ikke andet, end hvad min dyre Forløser og Forgiængere Jesus Christus, Gregorius Nazianzenus, Spener og andre christelige Theologi tilforn har giort, naar mand i et Sted eller Land med deres Person og Embede heller har villed være forskaaned.

Skulle det allernaadigst behage Deres Kongelige Majestet at lade min Dimission paafølge, er dette min allerunderdanigste og sidste Bøn af Deres Kongelig Majestet, at ieg i mit Embede i Freed maatte forblive indtil 11te Junii førstkommende, siden ieg dog icke for dend Tiid kand faae mine vidtløfftige Regnskaber i Rigtighed, da mig henved 60000 Rd^r af adskillige Slags publique Penge er betroed, som ieg til min Successor skal giøre rigtig Regnskab for.

For Resten kand ieg, som dend, der ikke er utaknemmelig for det Gode, mig og mine Forfædre, ved at forestaae vigtige Bestillinger i Deres Majestets Riger og Lande, i mange Aar har nydet, ihvor ieg i Verden skal opholde mig, icke andet end elske mit Fædrene-Land, som ieg og, effter min ringe Naades Grad, altid skal bede godt for Deres Kongelig Majestet og Deres Majestets høj-kongelige Huus og i mit Hierte velsigne dem.

Jeg forbliver i allerdybeste Underdanighed

Deres Kongelig Majestets

Kiøbenhafn

allerunderdanigste ringe Undersaatt

d. 15de Aprillis A^o 1747.

Henric Gerner.

Samtidig med dette Brev sendte Gerner til Overhofmarskal A. G. Moltke en Fremstilling af, hvad der var forefaldet mellem ham og Hersleb, idet han udtalte Ønsket om, at den maatte blive bekendt for Efterverdenen. Hvad Brug Moltke har gjort af denne Henvendelse, er os ikke bekendt, i alt Fald udrettede han intet ved de Forestillinger, han mulig har gjort. Ligesaa liden Frugt bar en Skrivelse, Gerner 29. April tilstillede Holstein. Da Gerners Andragende til Kongen endelig kom for i Conseillet, faldt der følgende Resolution¹⁾:

Det første kand ej bevilges, derfor tilladis H. Gerner at tage sin Dimission paa den begiærte Maade.

Cons. paa Fr.berg d. 12. May 1747.

¹⁾ Paategnet Gerners ovenanførte Andragende med Holsteins Haand.

I Henhold hertil udgik der nogle Dage derefter følgende kongl. Reskript:

Til Stiftsprovst H. Henric Gerner.

F. 5tes. V. N. T. Det er bleven Os af din til Os indgivne allerunderdanigste Memorial af den 15. Aprilis nest afvigte foredraget, at du i de 8te Aar, du har betient det Embede, hvorudi du staar, haver i Følge en af Vores elskelig kiere H. Fader, salig og høilovlig Ihukommelse, allernaadigst udgiven Forordning, foruden de offentlige Embedesforretninger ogsaa privat antaget dig dem, som har ytret sig med mere Begierlighed end andre for at blive frelste og i den Henseende har meldt sig hos dig, men at du, saa snart du hafde erholdt Vores allernaadigste Befaling af den 24. Februarii h. a., at du ikke maatte holde dig til Partier, især herrnhutiske, ei heller fovere deres Plan og Bander, saa óg ikke samtykke deres Forsamlinger med videre, har med allerunderdanigst Lydig-
hed til denne Vores allernaadigste Befaling ophævet alle Forsamlinger, saavel som og ladet dine Børn hiemkalde til deres Fædreland, da du ellers ikke negter, at du jo i din Samvittighed er overbevist, at de af den saakaldede Brødre-menighed er troe Forvandre af den Augsborgiske Confession, og derfor ikke negter, at du haver Inclination og Kierlighed til disse Folk, hvorfor du til Os allerunderdanigst har indstilt, om vi enten allernaadigst ville lade anstille en general Undersøgning om denne Brødre-Menighed, at de engang kunde blive hørt, og Sagen derefter decideres, eller om du, som finder dig overbevist, at de Folk udgjør den beste Part af den hele evangeliske Kirke, skulle for Freds Skyld skaffes af Veien, da du, i Fald den i saa Maader allerunderdanigst foreslagne Undersøgning [kom] til et lykkeligt Udfald, haver begiert, at det dig under den 12. Martii a. c. fra Herrnhaag opdragne Embede, nemlig at være Præpositus ved den evangeliske lutherske Brødre-menighed i Preussen, maatte combineres med dit nu ha-

vende Embede, eller og om Vores allernaadigste Tilladelse ei dertil var at erholde, men at du skulle dimiteres, det da maatte være dig allernaadigst tilladt at forblive i dit havende Embede indtil den 11. Junii førstkommende, siden du ikke før den Tid kand faa dine vidtløftige Regnskaber i Rigtighed, som concernerer en Capital af henved 60000 Rdr. publique Penge, som dig har været betroet, og hvorfor det tilkommer dig at gjøre Regnskab til din Successor.

Thi give Vi dig hermed til Svar, at da den første Post i denne din allerunderdanigst giorte Ansøgning ikke kand bevilges; saa have Vi derimod allernaadigst tilladt, at du, paa det du for de under din Administration værende publique Penge kand aflegge rigtig Regnskab, maa i Fred forblive ved Embedet til den 11te Junii førstkommende og siden derfra dimiteres. Derefter du dig allerunderdanigst kand vide at rette. Befalendes etc.

Friderichsberg Slot den 19. Maji 1747.

Man kan efter den Stemning, som Hersleb havde oparbejdet mod Gerner, vel ikke undre sig over, at den første og vigtigste Del af dennes Andragende blev afvist, skønt han kunde henvise til, at man i Preussen indtog en langt mere frisindet Holdning overfor Brødreemighedens reformerte eller unionistiske Afdeling. Det eneste Lyspunkt for Gerner var, at Herslebs heftige Angreb paa den lille Pigeskole i Schiøtts Hus ved Wøldike's og Rhon's Prøvelse viste sig ubeføjet, som det meddeltes Hersleb i følgende Reskript:

Til Biskop Mag: Peder Hersleb.

F. 5tes. V. S. B. T. Da vi under 24 Februarii nest afvigte have ladet dig allernaadigst bekiendtgjøre, at Vi allernaadigst have funden for got at anbefale Os elskelige Doctor Marcus Wøldike etc. og H. Anthon Christoph Rhone etc. at undersøge Beskaffenheden med den af Os elskelig H. Henrich Gerner etc. og Capellanen ved forskrevne Menig-

hed H. Præben Schytte i bemelte H. Schyttes Hus indrettede Skole for Pigebørn, og til den Ende beordret dem at examinere baade Læreren og Børnene med videre, som Vi paa samme Tiid have givet dig at fornemme af Vores herudinden saavel til fornevnte Doctor Wøldicke og Consistorial-Raad Rhone som til Provst Gerner ergangne aller-naadigste Befalinger; og merbemelte Doctor Wøldicke samt Consistorial Raad Rhone nu til Os have indgivet denne aller-underdanigste Relation, at en Pottekræmer ved Navn Møller havde leiet et Kammer til 2de sine Pige-Børn, til dem antaget en Pige navnlig Dorthe Hans Datter (født i Fyn, men som længe har tient i vor Kiøbsted Colding) for at have Tilsyn med dennem, og at andre Forældre, som havde Pigebørn, ligeledes havde begiert at have deres Børn hos dem, hvorefter Capellanen, fornevnte H. Præben Schytte, havde tilbudt dem at maatte være tilsammen i hans Huus og siden bevilget, at de og maatte blive i hans Huus om Natten over, da Antallet af disse Skolebørn har forøget sig til 13; fra hvilken Tid af en Enke navnlig Anna Catharina, afgangne Hans Høyers, efter Børnenes Forældres Begiering har havt Inspection over dem, men at og Provsten ofte har besøgt dem, seet, hvad der blev forrettet, og selv har en Dotter blant disse Børn, ligesaa vel som Capellanen et Pigebarn. At Børnene efter Forældrenes Begiering nu spise tilsammen og derfor endnu en Tienestepige at være antaget til deres Opvartning. At ellers Aarsagen til ald denne Indretning af bemelte Enke Anna Høyers foregives at være denne, at der kunde være desmere Tilsyn med Børnene, at de intet ont skulle faa at see og høre, men desbedre opdrages. Dernest fornevnte Doctor Wøldicke og Consistorial Raad Rhone berette, at de have examineret de 13 Pigebørn og befunden deres Kundskab at være endnu saare liden, saa at den svarer nogenledes til deres Alder, da de er saa unge, at den mindste er ikkun 4 og den eldste 9 Aar gamle; at de undervises af bemelte Anna Høyers og Dorthe Hans Datter foruden i at sye, strikke

og spinde saa og ellers udi Abecedet og Lutheri liden Catechismo, og ingen af dem at være kommen videre, at de mindste kunde neppe læse Fader Vor, og de eldste at kunne Lutheri liden Catechismum uden ad og nogenledes giøre Rede for et eller andet Spørsmaal, som kand giøres og besvares af Catechismi egne Ord; saa at de ikke have fundet i denne Skole at skulle passere noget secterisk og imod den Augsburgske Confession stridende, skjønt Enken Anna Høyers vel tilstod at have talt med nogle faa Personer af den Herrnhutiske Menighed, som havde opholdt sig i Kiøbenhavn, og at hun syntes, at deres Lærdom, saavit hun havde hørt af dem, kom overeens med Vor Frelseres Lærdom i det ny Testamente, saa hun hafde dem ret kier; ved hvilken gode Tanke om Herrnhuternes Lærdom vel maatte synes at være nogen Farlighed i Fremtiden, naar Børnene voxte og toge til i Forstand, med mindre hun selv imidlertid kom i bedre Kundskab, hvorudi de toge feil, hvorfor, i Fald denne Indretning blev i Stand, den maatte forebygges ved fornøden Tilsyn, men at denne Anna Høyers dog negtede at staa i saadan Samfund med Herrnhuterne, at hun skulle have overgivet sig til at være samme Menigheders Anordninger lydige, saa og at denne Skole-Anstalt havde nogen Forbindelse med Grev Zinzendorphs Forevidende, Raad eller Direction, men alene at være indrettet efter egen gode Tykke og Mening, og at hun, fornevnte Anne Cathrine Høyers med Dorthe Hans Datter søgte begge Prædiken og Altergang i St. Petri tyske Kirke, men Tienestepigen i Vor Frue Kirke, og endelig at foruden Biblen og den almindelige Kirke-Psalmebog blev i denne Skole brugt 2de ny Psalmebøger, den ene kaldet Nogle Psalmer til gudelig Opbyggelse, den anden en liden Samling af adskillige Vers og Sange til Opmuntring og Opbyggelse, udi hvilke Bøger findes vel endeel Psalmer, som er oversatte paa Dansk ud af den herrnhutske Psalmebog, men at derudi formodentlig ei findes noget directe stridende imod Vor Kirkes symboliske Bøger, da de findes

trykte i Kjøbenhavn med Facultatis Theologicæ Censur og Approbation. Thi give Vi dig herpaa tilkiende, at Vi paa saadan fornevnte Doctor Wøldickes og Consistorial Raad Rhones allerunderdanigst givne Relation og Beretning ville allernaadigst bevilge og tillade, at denne Skole kand vedblive, men at Præsterne ved Vor Frue Menighed i bemelte Kjøbenhavn skal have Indseende med, at i Fremtiden ei noget secterisk deri læses og foretages. Derefter du dig allerunderdanigst kan vide at rette.

Befalendes dig Gud. Skrevet etc.

Friderichsberg Slot den 19. Maji 1747.

Det har vistnok været et mindre behageligt Hverv for Hersleb at underrette Gerner om, at to saa upartiske og kyndige Mænd som Wøldike og Rhon ikke havde fundet noget at indvende mod den lille Skole, der havde afgivet Grundlaget for Biskoppens heftige Angreb. Men følgende Brev¹⁾ tyder dog ikke paa, at man var til Sinds at behandle den snart bortdragende Stiftsprovst paa en mere hensynsfuld Maade.

Til Biskop Magr Peder Hersleb.

Høyædle og høyærværdige Hr Biskop!

Under den 19de Maji nest afviget har Hans Kongelig Majt. ladet communicere Deres Høyærværdighed een Gienpart af det kongelig allernaadigste Rescript, som under samme Dato er expederet til Stiftsprovst Hr Henrich Gerner, i Anledning af hans den 15de Aprilis a: h: allerunderdanigst giorte Forespørgelse, om det ham af den saakaldede Brødre Meenighed opdragne Embede som Præpositus ved den evangeliske lutherske Meenighed i Preussen maatte combineres med hans her havende Stiftsprovste og Sognepræstes Embede, ved hvilken kongelig allernaadigste Befaling hannem iblant andet er bleven tilkiendegivet, at hand

¹⁾ Oversekretærens Brevbog 1747, Nr. 121.

kunde forblive ved samme sit Embede til den 11te Junii førstkommende, og som den Tiid inden nogle faae Dage expirerer, saa maa jeg tjenstlig anmode Deres Høyærværdighed, at De ville betyde Stifts-Provst Gerner, at det ingenlunde maa være hannem tilladt hereffter enten nogen af Dagene i denne Uge eller paa førstkommende Søndag, som er den sidste Dag af den ham allernaadigst bevilgede Tiid, at betræde Prædikestoelen for at prædike eller mere at forrette andre hans hidindtil hafte Embede vedkommende Ministerialia, hvorom Deres Høyærværdighed ved første Underskrivelse kand vente Hans Majestets egen allernaadigste Ordre. Jeg forbliver med megen Estime etc.

Canceliet den 6te Junii Anno 1747.

J. L. Holstein.

Om den her bebudede kongelige Ordre virkelig er udstedt, maa staa hen. Jeg er nærmest tilbøjelig til at antage, at Frederik V., der 23. April havde været Gerners Tilhører i Frue Kirke¹⁾, har været uvillig til at give ham dette Spark til Afsked, ikke blot fordi Ordren forgæves er søgt i Regeringens Kopibøger, men ogsaa fordi Gerner selv fortæller: »Da visse Personer, som ikke vare mig gunstige, vare for, at jeg, førend jeg rejste ud af Landet, paa Fundament af en kgl. Forordning, dat. 29. Jan. 1745, skulde miste alt det, jeg ejede, som dog ikke var af stor Betydenhed, saa befol Hans Majestæt af egen Drift allernaadigst, at jeg intet skulde miste, men at jeg endog uden den sædvanlige Afgift af Sjette- og Tiendepenge, skulde beholde den liden Del, jeg ejede, ubeskaaret²⁾».

Paa 2. Søndag efter Trinitatis (11. Juni 1747) holdt Gerner sin Afskedsprædiken for en saare talrig Forsamling i Frue Kirke. »Kvinder og Syndere i Mængde henflød i Taarer«, siger en velvillig Tilhører³⁾. Prædiken, der

¹⁾ Kh. Sml. 4. V, 597, Not. 1.

²⁾ Gerner, Mærkværdigheder, S. 147.

³⁾ Kh. Saml. 4. V, 597.

knytter sig til Evangeliet om den store Nadvere, er senere udgiven af Forfatteren baade paa Dansk og Tydsk¹⁾. I Indledningen over Ordet (Aab. 3, 20): »Se, jeg staar for Døren og banker« (o. s. v.), fremsætter Forf. en af Herrnhuternes Yndlingssætninger: »Mange tænker, at til at blive salig udfordres noget højt og stort, noget tungt og besværligt, noget som de med egen Formue og Kraft skal bringe tilveje. Men det er ikke saa. Dersom noget saadant blev fordret af dem, og de af Nød bleve tilbage, og kunde ikke komme afsted dermed, saa havde de noget at undskylde dem med; men nu fordres intet saadant af dem, men det kommer blot an paa, at vi hører Guds Søns Røst, at vi i Sandhed antager og troer det Evangelium, som bliver os forkyndt om Naade og Syndernes Forladelse i hans Navn og i hans Blod. Deri bestaaer hele Sagen, dermed følger strax Liv og Salighed. De Døde, hedder det, skulle høre Guds Søns Røst, og de, som den høre, skulle leve (Joh: 5, 21).

For øvrigt er det en meget kraftig Vækkelsesprædiken, saa man ikke kan tvivle om, hvad en Tilhører skriver, at det store Auditorium hørte Gerner med aabne Munde og Øren. Mod Slutningen taler han en Del om sit eget Forhold til sin Menighed, idet han bl. a. siger — og vi kan næppe tvivle om Vidnesbyrdets Paalidelighed:

»Hvad mit Levned og min blandt Eder førte Vandel er angaaende, da vil jeg derom intet melde uden dette eneste: I vide selv, hvorledes vi har været iblant eder. Dette mit Samvittigheds Vidnesbyrd har jeg og beholder, hvor jeg i Verden kommer hen, at jeg i Fred og Forligelighed (saavidt det har staaet til mig), ja i Sagtmodighed og Kærlighed, har søgt at omgaas med alle Mennesker, og har jeg ikke altid, som jeg har ønsket, kunnet være alle til Fordel og Nytte, saa har jeg dog med

¹⁾ Paa Dansk i Gerners Mærkværdigheder, S. 252 ff.; paa Tydsk i hans Kasual-Predigten I.

al Flid vogtet mig forat gøre noget Menneske Skade og Fortred.*

•Fordeel og egen Interesse har jeg og i dette mit Embede ikke set paa eller søgt, da jeg vist veed, at jeg aldrig af noget Menneske, han maa have været rig eller fattig, har fordret eller prætenderet noget som en Ret. Men hvad enhver godvillig har givet, det har jeg taget imod, anvendt til min Nødtørft og takket for, som jeg og nu tilsidst ærbødig takker for al den mig i saa Fald beviste Godhed og Kærlighed; da de derimod, som har været fattige og har intet havt at give, har derfor af mig ikke været ringere agtede, men jeg har været lige saa villig med mit Embede at tjene de sidste som de første¹⁾.

Gerners Virksomhed som Præst i Kjøbenhavn var nu til Ende, men endnu stod tilbage Opgørelsen af Regnskabet over de store offentlige Midler, han havde haft under Hænder. Da hans Eftermand ikke var udnævnt, henvendte han sig til Kongen om Beskikkelse af to af ham navngivne Mænd til at modtage Regnskabet, hvorpaa fulgte følgende kgl. Reskript:

Til Professor Johan Christian Kall og Raadmand Hans Nicolaj Nissen.

F. 5tes. V. N. T. Saasom forige Stiftsprovst og Sognepræst for Vor Frue Menighed udi Vores kongelig Residentz Stad Kiøbenhavn Os elskelig H. Henrich Gerner udi Skrivelse af den 22. Junii nest afvigt til Vores Geheime-Conferentz Raad, Geheime Raad i Vores Geheime Conseil og Ober Secreterer i Vores Danske Cancellie Os elskelig H. Johan Ludvig Holstein, Herre til Grevedømmet Ledreborg, Ridder etc. haver indberettet, at han nu ikke allene har taget Afsked fra Menigheden, men endog bragt sine Regnskaber i Rigtighed, saa at intet opholder hans Reise herfra, uden alene at han i Mangel af en Successor og hans

¹⁾ Gerner, Mærkværd., S. 271 f.

Nærværelse ei kand overlevere sine Regnskaber, hvorfors han haver begiert, at det maa tillades ham, forberørte sine Regnskaber imod en interimis Quitering til eder at overlevere. Da siden han beretter, at I efter den imellem eder og ham passerede Samtale dertil findes villige, saa give Vi eder hermed tilkiende, at Vi efter saadan H. Henrich Gerners allerunderdanigste giorte Ansøgning og Begiering allernaadigst have bevilget, at hand til eder imod eders Interimsquitering maa overlevere sine Regnskaber, da I ved denne Overlevering haver at paasee, at han udi alt præsterer vedbørlig Rede og Rigtighed. Dermed etc.

Christiansborg Slot den 30. Junii 1747.

Da denne Sag var bragt i Rigtighed, tog Gerner 19. Juli Afsked med »Brødrene« ved et »Kærlighedsmaaltid«, han gav dem¹⁾. Om sin sidste Dag i København har han selv fortalt: »Saa rejste jeg, forsynet med kongeligt Pas, ganske fornøyet med min Familie fra København den 22. Juli, efter at jeg samme Dag havde staaet Fadder til Hr. Christian Leths, Sognepræst til Trinitatis Menighed og Professor Theologiæ extraordinarius, hans Barn, og med samme Mand, som min fortroligste og bedste Ven i Verden, havde taget en meget øm og følbar Afsked, siden vi vel vidste, at vi i dette Liv ikke mere kom tilsammen eller fik at se hverandre, da og mangfoldige Mennesker, som vare overbeviste om, at jeg i Alt havde opført mig ikke alene som en god luthersk-evangelisk Lærer, men endog som en ærlig Mand, ledsagede mig paa Vejen med deres Kærlighed og Velsignelsers Ønske«²⁾.

Rejsen foregik med Skipper Graa til Lübeck under Ledsagelse af »Broder« Hans Petsch, en Nordmand fra Bergen, der var ordineret til Præst i Neu-Saltz i Schlesien³⁾, hvor Gerner selv senere fandt sin Virksomhed.

(Sluttes).

¹⁾ Kh. Sml. 4. V, 597, Not. 1.

²⁾ Gerner, Mærkværd. S. 148.

³⁾ Kh. Sml. 4. V, 597 Not. Kirkelig Kalender for Norge 1876, S. 185.

Stiftsprovst Henrik Gerner.

En Episode af Herrnhutismens Historie i Danmark.

Ved **H. F. Rørdam.**

(Slutning).

Efter for bestandig at have afsluttet sin Virksomhed i København afsejlede Gerner med Familie 22. Juli 1747 til Travemünde, hvor han ankom d. 25. og snart drog videre, saa han 3. August naaede til Herrnhuterkolonien Herrnhag. Her forefandt han mange Landsmænd, deriblandt over 50 ugifte Mandspersoner. »Der ankom og samme Aar trende Præster fra Jylland og Holsten, som for Roligheds og Freds Skyld der havde nedlagt deres Embeder»¹⁾. De to jyske Præster maa have været M. Andreas Langgaard og Otto Krogstrup fra Thorup, Klim og Vust i Aalborg Stift, der begge siden gik til Amerika²⁾. Skjønt Gerner var vel tilfres med den Modtagelse, han selv fik, omtaler han dog, at »Menigheden i Herrnhut var meget inkommoderet med de mange danske Undersaatter, og vedkommende havde Møje med at faa dem indrettede». Da de ikke forstod det tyske Sprog, var det under Forhandling at faa oprettet en dansk Menighed, i Lighed med de to bestaaende bøhmiske Herrnhutermenigheder, i Rixdorf i det brandenborgske og i Nisky i Ober-Lausitz. Begge disse Steder blev Gudstjenesten forrettet afveklende i det bøhmiske og det tyske Sprog. Men det lykkedes dog ikke at faa nogen dansk Gudstjeneste indrettet.

¹⁾ Gerner, Mærkværdigheder, S. 153 f. 249.

²⁾ Kh. Saml. 4. II, 102 ff.

Et mærkeligt Besøg fik Herrnhaag kort efter Gerners Ankomst, idet Matthæus Stack, der havde været herrnhutisk Missionær i Grønland, og hvem Gerner kendte fra hans gentagne Besøg i København, ankom ledsaget af 5 Grønlændere, hvad naturligvis vakte stor Opmærksomhed, da de i deres grønlandske Dragt traadte »ind paa Salen« og, efterat være komne til Sæde, sang flere i deres eget Sprog oversatte herrnhutiske Salmevers¹⁾.

Særlig Opbyggelse fandt Gerner ved 13. Aug. 1747 at deltage i den store Nadverfest, som Menigheden i Herrnhaag afholdt til Minde om den betydningsfulde Nadver, der var afholdt samme Dag for 20 Aar siden i Berthelsdorf Kirke, og hvorved den Uenighed, der havde hersket mellem de forskellige Elementer, hvoraf den første Herrnhuter-Menighed bestod, var bragt til en glædelig Afslutning²⁾.

Gerners Ophold i Herrnhaag varede længere, end man skulde have ventet. Selv antyder han, at der har været ført Forhandlinger om hans fremtidige Virksomhed, idet han siger: »Efterat det var bleven afgjort, at mit Opholdssted for det første skulde være i Schlesien for der at have Inspection over de Schlesiske Brødre-Menigheder, og tillige at være ordentlig Lærer eller Ordinarius (som det der kaldes) i en af dem, rejste jeg sidst i Januar 1748 til Herrnhut, og, efterat jeg der nogen Tid havde opholdt mig, derfra ind i Schlesien, som grænser kun 5 à 6 Mile derfra; da min Forretning der for denne Gang var ikke andet, end at gøre min Besøgelse i de trende der florerende Brødre-Menigheder, Gnadenberg, Gnadenfrei og Neusalz, at prædike engang eller to paa hvert Sted, og tillige at erkyndige mig om samme Menigheds Tilstand og Indretning«³⁾.

Da Gerner ved sin Ankomst til Herrnhut ikke fandt Zinzendorf der, skrev han til ham og meldte sin Ankomst,

¹⁾ Gerner, Mærkværdigheder, S. 166. Om Matth. Stack s. Kh. Saml. 5. IV. (Reg.).

²⁾ Smst. S. 158.

³⁾ Gerner, Mærkværdigheder, S. 178.

samt sendte ham et Brev, han havde modtaget fra Professor Scheidt i København, der synes at have gaaet strengt i Rette med ham, fordi han med Opgivelse af sit Embede fuldstændig havde sluttet sig til Herrnhuterne, for hvilke Scheidt, der tilhørte den moderate Pietisme, næppe havde nogen Sympati. Gerners Brev, der her skal meddeles i Uddrag, er mærkeligt paa Grund af de Ytringer, det indeholder om Kong Frederik den femtes Uvillie imod, at Danske benyttede det tyske Sprog. Sligt var man ikke vant til at høre fra det danske Hof.

Gerner til Zinzendorf (Uddrag).

»Alterliebster Papagen!« Herrnhut 8. Febr. 1748.

Takkebrev til Z., hvori Gerner meddeler sin Ankomst til Herrnhut den 2. Febr. og sin »evige Obligation« til Z. Sender et Brev fra Scheidt¹⁾, fuldt af Bebreidelser [aabentbart fra Hoffet]. »Svarer jeg ham, giver han utvivlsomt Overhofmarskalen²⁾ Brevet, og saa vil det ogsaa komme i Kongens Hænder«. At Scheidt vil have Svaret paa Dansk, tyder derpaa, »da det er bekendt, at Kongen slet ikke kan fordrage, at fødte Danske uden Aarsag tale og skrive Tydsk. Han har ofte spurgt denne eller hin, om de ikke forstod deres Modersmaal«. G. overgiver Sagen til Zinzendorf; men ønsker, at han ikke svarer, da G. ikke gerne vil have, at man skal faa at vide, at han har sendt ham Brevet.

Følgende Brev skriver sig ogsaa fra Gerners første Ophold i Herrnhut.

Gerner til Zinzendorf (Uddrag)

Herrnhut 15. Aug. 1748.

»Alterliebster Papagen!« Z. havde tidligere foreslaaet Gerner at lade sin Afskedsprædiken og sin Tiltrædelsesprædiken trykke. »Det vilde jeg ikke den Gang; men da

¹⁾ Dr. Chr. Ludv. Scheidt, Prof. Juris (D. biogr. Lex. XV, 102).

²⁾ Adam Gottlob Moltke (D. biogr. Lex. XI, 380).

jeg nu hører, at Stykker af dem, der maa være efterskrevne, løber om i Danmark og Norge, og at Biskop Hersleb skal i Januar have sagt i et Selskab, at jeg kun pro forma havde foregivet at være kaldet til Schlesien, da jeg endnu var i Herrnhag (Peter Nicolai Holst i Büdingen havde berettet ham det), saa vil jeg dog nu nok have det gjort. Selve Prædiken er conciperet efter mine Momenter, som jeg kun skrev; Slutningen er derimod ordret. En anden Prædiken er tilføjet«. Zinzendorfs Resolution heri »vil jeg barnlig afvente.«

H. Gerner.

Skønt Gerner, paa den Tid dette Brev blev skrevet, endnu opholdt sig med sin Familie i Herrnhut, havde han dog allerede holdt nogle »Gæsteprædikener« i sin tilkommende Virkekreds¹⁾. Naar han tøvede med at forlade Herrnhut, var det formodentlig fordi han ønskede at overvære de Forhandlinger, som i Juli og August 1748 fandt Sted paa Gross-Hennersdorf Slot i Ober-Lausitz i Nærheden af Herrnhut, hvor en af den sachsiske Regering nedsat Kommission havde den Opgave nøjagtig at undersøge Brøderkirkens Tilstand og Omstændigheder samt Menighedens Lære og Levned. Af den Skildring, Gerner har givet af Forhandlingerne, faar man det Indtryk, at Zinzendorf her vandt en for Brødermenigheden vigtig Sejr.

»Jeg var«, saaledes fortæller Gerner, »selvsamme Tid nærværende i Gross-Hennersdorf, og ikke uvidende om alt, hvad der for Kommissionen passerede. Det veed jeg vist og tilforladeligt, at hvad den Augsborgske Konfession og de Sandheder, som derudi indeholdes, angaar, da var derom ikke ringeste Dispyt eller Difference imellem dem, derimod hvad andre theologiske Sætninger og Meninger af mindre Betydenhed angaar, da var de derom ikke altid enige. Saa meget maa jeg dog sige, at jeg syntes, Grev Zinzendorf var dem overlegen, og jeg tror ikke at sige for

¹⁾ Se nedenfor, S. 607.

meget, naar jeg siger: at de kunde ikke modstaa den Visdom og Aand, som han talede af (Ap. G. 6, 10. — En af de fornemste Ting, som passerede for denne Kommission, var, at omendskønt Brødrene altid og ved adskillige Lejligheder tilforn havde bekendt dem til den Augsborgske Konfession, saa skete det dog nu her modo solenniori, end her nogen Tid tilforn var sket. Et Dokument blev forfattet af Indhold, at samtlige Brødre-Menigheder bekendte dem til den uforandrede Augsborgske Konfession, og vare blevne enige om at antage samme, næst den hellige Skrift, til Normam fidei, og det ikke alene quoad Spiritum, sed verbotenus, Ord fra Ord, quia sacræ Scripturæ concordat; item at de efter samme vilde have alle Bøger, som bleve brugte iblandt dem, alle deres Skrifter, Liturgier, Hymnos og Cantata interpreterede og forstaaede, og ikke nogen Tid tillade nogen iblandt dem, sub qualicunqve prætextu, at lære noget, som i ringeste Maade kunde være stridende derimod; hvilken Declaration, efter at den af samtlige Deputerede Fratrum Ecclesiarum, og tillige af mig selv, som Deputeret paa de Schlesiske Menigheders Vegne, var underskreven, blev indleveret i Kommissionen den 7. August 1748^{*)}).

Kort efter at denne vigtige Sag var bragt til Ende, begav Gerner sig til Neusalz i Schlesien, hvor han holdt sin Tiltrædelsesprædiken paa 11. Søndag efter Trinitatis (25. Aug. 1748). *Min Forretning paa dette Sted, hvor jeg forblev indtil paa tredie Aar, var, foruden at have Inspection over de andre tvende Brødre-Menigheder, Gnadenfrei og Gnadenberg, hvor (o: som) jeg et Par Gange besøgte, at prædike om Søn- og Helligdage, at forrette Ministerialier, og desuden at holde Lejligheder (gudelige Forsamlinger) efter den Indretning, som da var og siden derefter blev gjort*.

Gerner har i sine Erindringer meddelt interessante Oplysninger om de kirkelige og religiøse Forhold i Schle-

*) Gerner, Mærkværdigheder, S. 182 ff.

sien paa hin Tid, hvor han kom til at arbejde ved Siden af de der overmægtige Katholiker, for hvem han forøvrigt fik større Respekt, end han tidligere havde haft. Herved skal vi dog ikke opholde os, men kun omtale, at der foreligger et Skrlft fra hans Haand, der viser, at han har faaet den Plan udført, som han i sit ovf. meddelte Brev til Zinzendorf havde omtalt. Det har følgende Titel, der kan tyde paa, at Gerner nok ønskede at minde om den ansete Stilling, han havde indtaget i sit Hjemland, men af Samvittighedshensyn havde opgivet for en i ydre Henseende meget ringere Stilling.

Heinrich Gerners,

Ehemaligen Stifts-Probsts des Stifts Seeland, Probsts in dem Sokkelunds-District, und Pastoris primarii bey der Cathedral Kirche in Copenhagen, Nunmehrigen Administratoris Tropi Lutherani und Inspectoris der Evangelischen Lutherischen Brüder-Gemeinen i Schlesien,

Kasual Predigten.

Andere und verbesserte Auflage¹).

Leipzig u. Görlitz. In der Marcheschen Buchhandlung. 1752. (76 S).

I Forerindringen ytrer Gerner sig bl. a. saaledes: »Dass ein Prediger sein Amt, das Ihm völlig 3000 fl. (3: Gylden) jährlich einträgt, und ohne dem im gantzen Lande der honorablesten und wichtigsten eins ist, ultro niederlegt, und am statt dessen ein anders, bey welchem die Einnahmen nicht so sonderlich starck seyn möchten, und die Ehre vor der Welt auch viel geringer ist, über sicht nimmt, ist ein ziemlich seltener Casus. — — Nicht destoweniger habe ichs würclich gethan, und zwar nach den damals sich dabey befindenden Umständen nicht nur freywillig, sondern auch mit einer solchen Freudigkeit und Befriedigung meines Gewissens, dass ich gewiss bin, auch in Ansehung dieses

¹) Ifølge Worms Lexicon over lærde Mænd III, 242 var første Udgave, udkommen 1750.

Punctes, beym Beschluss meines Lebens-Laufs zu meinem Gott sagen zu können: Du hast mich nach deinem Rath geleitet.

Samlingen bestaar af 3 Prædikener: Afskedsprædiken i Frue Kirke i København, 2den Sønd. e. Trin. 1747: »Vom grossen Abendmahl«, oversat fra Dansk. II. Eine Gastpredigt von der wahren Heiligung, gehalten zu Gnadenfrey in Schlesien Dom. Invocavit 1748. III. Eine Anzugs-Predigt von der Philadelphischen Gemeine (Apoc. 3, 7—12) gehalten zu Neusaltz in Schlesien in der Brüder-Kirche Dom. II. post. Trinit. 1748.

Næppe vil nogen kristelig Læser nægte, at det er kraftige og dygtige Prædikener, der vidne om Forfatterens ret fremragende Evner som Ordets Forkynder, og i den Henseende overgaa de ikke saa lidt hans ovf. S. 191 ff. meddelte Prædiken, der i saa høj Grad vakte Biskop Herslebs Mishag. Men selvfølgelig bære de hist og her Præg af herrnhutisk Theologi, dog ikke paa nogen stødende Maade. Uden Tvivl maa disse Prædikener have vundet Bifald, siden de efter to Aars Forløb oplagdes paany. Men da var Gerner ikke mere i Neusaltz.

Om Grunden til, at Gerner efter omtrent 2¹/₂ Aars Forløb forlod den ham anviste Plads i preussisk Schlesien, veed vi kun, hvad han selv har meddelt. Efter nemlig at have fortalt en kurios Historie om, hvorledes de derværende Katholiker fik en afdød Kvinde hjulpet ud af Skærsilden og ind i Himmerig, tilføjer han: »Imidlertid var Tiden for mig omme at være i Neusaltz. Der var, medens jeg var der, og især førend jeg kom der, anvendt megen Flid paa, at de schlesiske Brødremenigheder paa visse Konditioner kunde komme til at sortere under det lutherske Konsistorium, men det lod sig ikke gøre, Kleresiet satte sig derimod, hvorover jeg for denne og flere Aarsagers Skyld søgte at faa Lejlighed til at komme derfra til Herrnhut i Sachsen«¹).

¹) Gerner, Mærkværdigheder, S. 193.

Gerners andet Ophold i Herrnhut blev af længere Varighed end det første, saa han fik god Lejlighed til at lære Menighedsforholdene nøjere at kende, og han optraadte selv som Prædikant her, hvorom han beretter: »Siden Herrnhut altid har været anset som et Annex til Berthelsdorf Kald, og samtlige Indvaanere i Herrnhut var Luthersk-Evangeliske Medlemmer af Brødre-Unitetet, saa søgte de i min Tid ikke alene paa Søn- og Helligdage Berthelsdorf Kirke, og gik her til den hellige Nadvere; men naar desuden Communion, Børnedaab eller Brudevielse forefaldt i Herrnhut at forrette, saa indfandt Præsten fra Berthelsdorf sig paa Salen i Herrnhut og der forrettede det. Af den Aarsag var der intet, som hindrede, at jeg jo selv, som en i den lutherske Religion ordineret Mand, efter Anmodning ofte forrettede Gudstjenesten, ikke alene i Berthelsdorf Kreds, men endog alle Slags Ministerialia, og holdt Taler paa Salen i Herrnhut¹⁾.

Om Gerner har haft noget fast Embede i Herrnhut, fremgaar egentlig ikke af denne Beretning, og maa vistnok betvivles, saa meget mere som følgende Brev tyder paa en Misstemning fra Zinzendorfs Side, hvis Aarsag vi vel ikke med Vished kender, men som viser, at Tanken om en Tilbagevenden til Fædrelandet var vaagnet hos Gerner.

Gerner til Zinzendorf (Uddrag).

16. Juni 1751.

Zinzendorf har ikke modtaget Gerner, da han var i Herrnhut. »Eben um der Ursache willen ist mir ein Bisgen schwer gefallen, wenn ich gemeint Ursache zu haben zu glauben, dass Sie von bemeltem meinem Sinn und Hertzens Gedanken nicht persvadirt wären, oder mit mir nicht zufrieden wären«. Intet falder mig saa svært som den sidste Casus, som jeg ej kan nævne. Det gik saa vidt — maaske for vidt — at jeg virkelig græmmede mig blandt Guds Folk. [Det synes, at Gerner har holdt en Tale, som havde vakt

¹⁾ Gerner, Mærkværdigheder, S. 206.

en forbigaaende Misstemning. Han siger dog: Jeg er gerne i Herrnhut].

•Noch ein Wort: ich denke oft an mein Vaterland und lebe der Hofnung, dass der Status, was uns betrifft, daselbst sich bald gänzlich verändern wird. Der Heiland hat schon Præparatorien dazu gemacht; es wird hübsch werden. Es ist mir auch so, als wenn ich mit der Sache, ehe ich heimgehe, etwas zu thun haben sollte. So bald eine Person, die schon über 80 Jahr alt ist, stirbt, will ich anfangen serieuser daran zu denken*. Dog vil han ikke skrive en Linie eller gøre et Skridt i Sagen uden at have confereret med Zinzendorf.

Min allerkæreste Papagens lydige Barn

*H. Gerner*¹⁾.

Den Person, hvortil der i Brevet hentydes, var Gerners gamle Svigermoder i Tønsberg. Hun levede jo endnu; men da hendes Død snart kunde forventes, gjaldt det om at afværge, at Gerner skulde rammes af den haarde Bestemmelse i den kgl. Anordning af 29. Jan. 1745 om at de, der begav sig ud af Landet til de mæhriske Brødre, skulde have alle dem tilhørende Midler i Kongens Riger og Lande forbrudt²⁾.

Om det har været af økonomiske eller andre Grunde, at Gerner fra 1752 havde taget Bolig i Gross-Hennersdorf, $\frac{1}{2}$ Mil fra Herrnhut, er os ubekendt. Men herfra indgav han 22. Juli 1752 en Ansøgning til Frederik V og bad om, at hans Hustru maatte tiltræde Arven, naar hendes Moder døde, uden Hensyn til ovennævnte Forordning³⁾. Skønt Gerner samtidig med Ansøgningen havde tilskrevet Overhofmarskal Moltke og bedet ham støtte Andragendet, opnaaede han dog intet Resultat. Noget bedre gik det ham, da han 24. Marts 1753 ansøgte Kongen om Tilladelse til

¹⁾ Heibergs Samlinger.

²⁾ Se foran, S. 365.

³⁾ Se nedenfor S. 612. 626.

at vende hjem med sin Familie. Da han jo selv havde gjort sig landflygtig, og ikke var udvist af Landet, fik han gennem Holstein følgende gunstige Resolution:

Velærværdige H. Gerner!

Hs. Kgl. Maj. har jeg refereret en fra Dem indkommen Memorial, dat. Gros-Hennersdorf den 24. Martii h. a., udi hvilken De allerund. haver begieret, at, ihvorvel De for omtrent 6 Aar siden har nedlagt det Dem som Stiftsprovst og Sognepræst ved Frue Menighed i Kiøbenhavn allern. anfortroede Embede, og forladt Deres Fæderneland, Hs. Maj. dog, da Dem og Deres Hustru i afvigte Aar skal være tilfalden en Arv i Norge, den De beretter at kunne behøve, nu allern. vilde tillade, at De maatte komme tilbage og etablere sig i Deres Fæderneland. Paa denne Deres Velærværdigheds Ansøgning har det behaget Hs. Maj. at resolve, at De kan komme ind i Riget og forblive, naar De holder Dem stille; og paa den Maade vil Hs. Maj. allern. tillade, at De maa nyde den Dem tilfaldne Arv.

Cancelliet i Kiøbenhavn den 19. Maji Anno 1753.

*J. L. Holstein*¹⁾.

Det var ikke meget, Gerner havde opnaaet, men det var dog noget — mere end Cancelliet havde tiltænkt ham, da dette Kollegium, der først behandlede Sagen, havde paa-tegnet hans Ansøgning: »Herved er intet at gøre«. Nu kom det an paa, om det lod sig gøre ved fortsat Ansøgning og ved at sætte alle velvillige Magter i Bevægelse at opnaa noget mere. Den 22. August 1753 indgav Gerner da en ny Ansøgning til Kongen, ledsaget af en udførlig Skrivelse til Holstein, som her skal meddeles, da den i højere Grad end selve Ansøgningen giver Oplysning om hans vanskelige Stilling.

¹⁾ Oversekretærens Brevbog 1753. Nr. 131. Resolutionen var vedtaget paa Møde i Conseillet paa Frederiksberg Slot 11. Maj 1753.

Deres Excellence

Høibaarne Hr. Geheimeraad og

Ober Secretaire i det Danske Cancellie!

Naadige Herre!

Deres høigrævelige Excellence vilde icke tage det unaadig op, at ieg, efterat ieg er kommen tilbage ind i det danske Rige, giver mig dend underdanigste Frighed med denne min ringe Skrivelse at opvarte Dem. Siden ieg dog icke kand overtale mig selv til at troe, at Deres høigrævl. Excell., hvis Generositet, Sagtmodighed og Retsindighed mig er ganske vel bekant, og som tilforn har været mig naadig og derpaa givet mig mange Prøver, skulle formedelst en af mig begangen Forseelse, som ieg selv kiender og underdanigst afbeder, aldeles have udelugt mig fra ald Adgang hos Dem til mere Naade; allerhelst da ieg paa dend ene Side troer, at Deres høigrævl. Excell. selv naadigst er overbevist om, at dend af mig begangne Forseelse icke er begaaet af nogen egensindig Selfraadighed eller ond Intention, men blot af en Forlegenhed over visse tunge Omstændigheder, ieg var i, og en altfor stor Begierlighed efter at være iblandt dem, som jeg hafde gode Tanker om og elskede. Og da min Samvittighed paa dend anden Side friekender mig for i ringeste Maader nogen Tid at have handlet imod den underdanigste Devotion og dybe Respect, som ieg altid har baaret og endnu bær i mit Hierte for Deres høigrævl. Excell. høie og dyre Person, saa fordrister ieg mig herved underdanigst at forestille Deres høigrævl. Excell. min Nød og Andliggende og derudi tillige underdanigst at udbede mig Deres høigrævl. Excell. naadige Asistence:

Deres Kongl. Majts. allernaadigste Resolution mig bekantgiort ved Deres høigrævl. Excell. naadige Skrivelse af 19de Maj h: a:, som ieg med underdanigst Taksigelse har imodtaget, af følgende Indhold, at ieg kand komme ind i Riget og der forblive, og paa dend Maade nyde dend mig tilfaldne Arf, agter ieg aldeles icke ringe, icke heller er ieg

derimod utaknemmelig. Icke desmindre nødes ieg til for Deres Excellence underdanigst og beklagelig at bekendgiøre, at ieg af samme kongelige Naade paa dend Maade umuelig, om ieg nok saa gerne vilde, kand benytte mig; for enten maatte ieg forlade min Hustrue og 5 Børn og skille mig fra dem, hvilket var haardt, eller og maatte ieg bringe dem med mig ind i Deres Majts. Lande, og der, naar vi intet hafde mere at leve af end dend liden os tilfalden Arf, med dem lide Nød, være til Spectakel og tilsist crepere, hvilket var endnu haardere. Overalt bestaar dend os tilfaldne Arf i Jordegods, som min endnu levende Sviegermoder har delet imellem sine Børn, hvilket med sine rette Omstændigheder ieg for meere end et Aar siden underdanigst og tydelig har refereret Deres høigrævl. Excellence. Dersom det nu skedte, at ieg med Familie kom til hende, andgreb og solte samme Gods for at have paa saadan Maade en kort Tid noget at leve af, saa seer ieg forud, at ieg derved vilde foraarsage hende, som en gammel gudfrygtig Kone, stor Hierte Sorrig og Bedrøvelse, og at hun derover vilde gremme sig til døde, hvortil ieg umuelig kand resolve mig. —

Altsaa vilde Deres høigrævl. Excell. af ovenmeldte Omstendigheder naadigst erfare, hvor umueligt det er for mig at benytte mig af dend kongl. allernaadigste mig tilkomne Resolution. Jmidlertid har ieg med allerunderdanigst Tacksigelse andtaget dend same, som det og er skedt i allerunderdanigst Følge af same kongl. allernaadigste Resolution, at ieg er kōmen tilbage ind i Deres Majts. Lande, dog bare for at forsøge, om det icke ved Deres høigrævl. Excell. naadige Recommendation og Hielp, og ved en Deres Kongl. Majts. allernaadigst Resolution er at bringe derhen, at ieg for mig og mine i Deres Majts. Lande kand have min nød-tørftige Underholdning: Ja [i] saa Fald, saa snart ieg fick noget vist Sted at være paa, er ieg fast resolveret at lade min ganske Familie kōme ind i Deres Majts. Lande, og der med dem leve og døde. Da ieg derimod, om det derpaa

skulle feile, bliver tvungen til at gaae med uforrettet Ærende tilbage, lade alting fare, og befale Gud min Sag. —

Siden ieg er min Religion og dend lutherske Lærdom af ganske Hierte tilgedan, som ieg og har declareret saadant offentlig i min i vor Frue Kirke holdte Afskeds Prædiken, og aldeles ingen Deel tager i de Vildfarelser, som de saakalte Hernhuter bliver beskyldt for, saa vilde og kunde ieg med en god Samvittighed antage og forestaae et Prædike-Embede; naar det bare var et Embede af dend Art og Beskaffenhed, som det var, ieg stod i, da ieg blef kaldet til Kiøbenhavn, saa forlangede ieg intet større eller vigtigere. Dog ynskede ieg intet gerne igien at have et Embede i Siellands Stift, hvor ieg engang har været Stifts-Provst, men heller i et andet Stift. —

Altsaa er herved min allerunderdanigste Begiering til Deres høigrævl. Excellence, at De ved Deres høistformaaende Recommendation hos Deres kongl. Majt. naadigst ville bringe det derhen, at saadan høikongelig Naade, ved at allernaadigst andfortroe mig et Prædike-Embede, maatte vederfares mig, hvorved ieg tillige kunde have dend Naade med min Familie at leve og døe en Deres kongl. Majts. allerunderdanigst og lydigt Underdan. Jeg lever i det underdanigste Haab og har dend Tillid til Deres høigrævl. Excell., at De icke lader dend gaae uden Hielp fra Dem, som med hiertelig Forbøn for Deres høigrævl. Excell. og høie Families Velgaaende og største Devotion lever og døer

Deres høigrævelige Excellence

min naadige Herres underdanigste Tienere

Rensborg d. 22. Aug. 1753.

*Henric Gerner*¹⁾.

Naar denne Skrivelse, ligesom Ansøgningen til Kongen, er dateret fra Rensborg, saa skønner man let, hvad dette betydede. I »Diarium von Herrnhut« siges: »1. Juli 1753 rejste Provst Gerner med Caspar Cröger til Holsten«. Gerner

¹⁾ Orig. i Rigsarkivet, Indlæg til Oversekretærens Brevbog 1753 Nr. 247.

var altsaa vendt tilbage til den danske Konges Stater og havde — maaske efter Indbydelse — søgt Tilflugt hos Generalsuperintendent, Dr. J. F. Reuss, til hvem han havde staaet i det venligste Forhold, medens Reuss var theologisk Professor i København, og med hvem han ikke usandsynlig ogsaa senere havde ført Brevvexel.

Det var ikke noget stort Resultat, Ansøgningen bragte; men det Svar, Holstein gav, indeholdt dog en Fremtidsudsigt, som ikke var at foragte under de højst trykkende Kaar, hvorunder Gerner og vel endnu mere hans i Tydskland efterladte Familie befandt sig. Svaret lyder:

Velærværdige H. Gerner!

Jeg har bekommet Deres Skrivelse fra Rensborg af 22. Augusti næstafvigt, med derudi indesluttede Memorial til Hs. Kgl. Maj., som og har ladet sig sammes Indhold forestille, nemlig at De allerund. var ombedende, at til den Dem forhen beviste højkongl. Naade maatte endnu vorde lagt denne, at Dem til Deres og Families nødtørftige Subsistence maatte allern. vorde anfortroed et Prædike-Embede. Og som allerhøjstbemeldte Hs. Maj. har allern. behaget derpaa at meddele saadan Resolution:

At Dem ej kunde accorderes Præstekald, mens Hs. Maj. vil ellers have Naade for Dem, naar det kan ske paa en anden Maade, hvorom De ved Lejlighed sig har at melde.

Saa vilde jeg nu have Dem højstsamme allern. Resolution herved tjenstlig tilkjendegiven (osv.).

Cancelliet i Kiøbenhavn den 8. Sept. 1753.

*J. L. Holstein*¹⁾.

Inden denne Afgørelse var kommen, havde Reuss henvendt sig til Bluhme og bedet ham lægge et godt Ord ind for Gerner paa højere Steder. I sit Svar havde Bluhme

¹⁾ Oversekretærens Brevbog 1753, Nr. 247. Resolutionen var vedtaget i et Møde i Conseillet paa Fredensborg Slot 31. Aug. 1753.

refereret Indholdet af den kgl. Resolution og raadet til, at Gerner skulde søge om en god Pension, hvoraf han for det første kunde leve med sin Familie; derefter vilde sikkert følge en god Befordring, naar han opholdt sig i Landet. Bluhme havde talt med Holstein derom, og det var ogsaa hans Raad og Tanker¹).

Dette lød jo meget trøsteligt, og Gerner gik da strax i Værk med at skrive til Overhofmarskal A. G. Moltke, idet han tildels beklagede sin tidligere Adfærd, hevidnede sin store Kærlighed til Fædrelandet, men vilde gerne have et Embede, da hans Liv, naar han intet havde at gøre, vilde blive ham tungt og møjsomt i hans Fædreland. Moltke svarede høfligt og lovede at gøre sit bedste for ham. Men omtrent samtidig indeholdt Altonaer-Zeitung en Korrespondence-Artikel (af 29. Sept. 53) fra Kbhvn., der satte Gerner i største Affekt og bragte ham til at søge Tilflugt til Holstein og Moltke.

Til Holstein skrev han 17. Okt. 53 og gjorde ham opmærksom paa Artiklen, der »paa en fordrejet og skændig Maade« havde fremstillet hans Forhold, der, »som Gud veed, alene var fremkaldt ved en vis Mands Opførsel og Omgængelse med ham«. Grunden til, at han nu vilde tilbage, var »das Bedürfriess meiner äusseren Umstände«. Men nu løber Folk her rundt og spørger, om den Mand ej er her, som tog sin Afsked og gik til Herrnhuterne, men nu har erkendt sin Vildfarelse og sine Tosserier (»Alfanzereyen«), og som en omvendt nu igen vil optages og nøjes med det ringeste Embede, osv. To Gange har jeg i den Anledning maattet flytte for at komme i Sikkerhed. Tidligere boede jeg hos Reuss, og han har atter tilbudt mig det; men nej! jeg vil spare hans Hus derfor, da jeg er en Person, der er gjort latterlig og er gjort Publicum til Spektakel. Beder Holstein om at lade Artiklens For-

¹) Det kan dog formodes, at Bluhme har overvurderet Holsteins Stemning for Gerner.

fatter opsøge i Kancelliet; Undersaatter tør jo ikke henvende sig til Kongen, naar sligt kan risikeres. Naar Kongens Resolution kommer (o: bliver offentliggjort), vil jeg vel igen paa lignende Maade blive prostitueret i Aviserne. Hvem Autor er, veed jeg ikke, vil heller ingen beskyldte, men tænker dog, at Hr. Kancelliforvalter Graah, som er Biskop Herslebs Svigersøn, naar han blev spurgt derom, og vilde sige det, maatte kunde vide noget derom. Mig forekommer Sagen som en Continuation af de Sager, som for 6 Aar siden er skete mig i mit Fædreland og har foraarsaget, at jeg maatte forlade det.

Til Moltke skrev Gerner samme Dag og bad om Raad: »Hvad skal jeg gøre ved denne Blame, som jo kun kan stamme fra mine Fjender?« Moltke svarede: »Sie können versichert sein, dass ich nicht ermanglen lassen werde, denenjenigen, die es angeht, ihre schlechte Aufführung und üble Aufsicht mit denen, die da ausschreiben, was unter der Rubrique von Copenhagen ausserm Lande in die Zeitungen gesetzt wird, vorhalten zu lassen.«

Holstein svarede med samme Post (19. Okt.) og spurgte, om han skulde forelægge [i Conseillet?] Gerners Skrivelse, da det nemlig har sin Vanskelighed at udfinde, hvem der har skrevet det, da de Altonaer Blade er Blade »ausserm Reiche«. — Hertil har Gerner gjort følgende Bemærkning: »Da Grev Holstein netop har Opsigt med, hvad der af Kancelliet bliver sat i Aviserne udenfor Landet, saa veed han sikkert, hvem der er Autor, og fordi han vel selv frygter og ej gerne vil have Sagen opklaret, saa søger han med sit Brev at gøre mig bange og at faa mig til at mortificere mit eget Brev og at bede ham om ikke at forelægge det. Men det har jeg ej villet gøre, da jeg har sendt Hr. v. Moltke, der slet ikke harmonerer med Hr. v. Holstein, og som vel vil antage sig Sagen, en Kopi deraf og har tilføjet: Hvad den om mig og mine Forhold i Alton. Zeit. indsatte garstige Passage angaar, er jeg gerne tilfreds med, hvad D. Exc. naadigst finder for godt, og acqviiescerer gerne

for min Person, overlader Gud min Sag, og forlanger ingen unødigt og unyttigt Vidtløftighed.

Senere har Gerner tilføjet: »Hermed synes Komedien at være forbi. Har ventet paa Svar i 6 Uger, men ej faaet andet, end hvad i Aviserne er blevet Almenheden bekendt¹⁾).

Nogen Oprejsning for »Blamen« opnaaede Gerner altsaa ikke. Hvor nært Sagen er gaaet ham, ses af et Brev til en »Broder Kindermann«, skrevet fra Rendsborg 1. Nov. 1753. Heri fortæller han om den Ærgrelse og Kummer, som »die garstige Passage« i Aviserne havde forvoldet ham, »das empfindlichste von allem, was mir lebenslang ist widerfahren«. Han havde tænkt, at Sagen skulde være falden ud til hans »Avantage«; det er dog for vidtløftigt at sende alle Sagerne. Pastor Bluhme, der ved Reusses Formidling havde antaget sig min Sag, er død [i Okt. 53]. Hvordan skal det gaa! »Ist vorher die Noth und Armuth gross gewesen, so wird sie ins künftige grösser werden. Wenn ich an meine arme Frau denke, so will mir das Herz brechen«. Nolens volens maa jeg jo rejse tilbage.

Under saadanne tunge Forhold var Udsigten til den Pension, hvortil der var givet Gerner Udsigt, det eneste Lyspunkt. Heldigvis fandt han her en god Støtte i Reuss, som det fremgaar af følgende Breve fra denne til Holstein.

1.

Ewr. Hochgräfliche Excellence haben jederzeit so viele Gnade vor mich gehabt, dass ich der unterthänig zuversichtliche Hofnung lebe, Dieselben werden mir ein Unternehmen, welches die ordentliche Schrancken meines Berufs überschreitet, und sich durch nichts als eine unsträfliche Absicht entschuldigen lässt, huldreichst zu gute halten. Es würde mich aber auch eine gute Absicht nicht so weit verleitet haben, wenn Ewr: Hochg: Excellence sich

¹⁾ Heibergs Samlinger.

nicht allbereits mildest hätten gefallen lassen, dem Herrn Gerner, dessen schwere und höchstbedrängte Umstände dies mein unterthäniges Schreiben veranlassen, Dero hohe Gnade zuzuwenden, und sich seiner kräftigst anzunehmen. Gnädiger Herr! Es gehet mir ungemein zu Hertenzen, wenn dieser ehrliche und zum Dienst des Ewangelii vor vielen andern von Gott tüchtig gemachte Mann sich genöthiget sehen sollte, sein geliebtes Vaterland wieder zu verlassen, und gegen allen sein Sinn und Willen sich wieder nach Herrnhut zu begeben. Da ich nun von Ihm vernommen, wie er nunmehr in eine solche Bedrängniss sich befinde, dass er keinen andern Rath mehr wisse, als Ewr. Hochg: Excellence demüthigst anzuflehen, Sie wolte in hohen Gnaden geruhen Dero höchstvermögende Assistance Ihm dahin huldreichst angedeyen zu lassen, dass Ihm das von seiner Schwiegermutter in Norwegen zu erwartende Erbe ausserlandes zu geniessen allergnädigst verstattet werden möge; so machet mir die Liebe und das Mitleyden, das ich Ihm schuldig bin, so kühn, dass bey Ewr. Hochg: Excellence eine demüthigste Vorbitte vor Ihm einzulegen ich in tief-schuldigster Ehrfurcht mich verdreiste. Ewr. Hochg. Excellence setzen, wie ich aus so vielen preiswürdigsten Proben versichert bin, Dero gröstes Vergnügen darin, treue Arbeitern in dem Weinberge des Herrn zu bestellen, und wahren Gliedern Christi in Ihre Noth und Bedrängniss zu Hülffe kommen zu können. Wenn ich nun in viele Wochen Gelegenheit gehabt dieses redlichen und Gott von Hertenzen ergebenen Mannes Sinn und Gemüthsfassung genauer kennen zu lernen, und mehrere so wohl schriftliche als mündliche Erläuterungen von Ihm erhalten, dass er der Evangelisch-Lutherischen Lehre von Hertenzen zugethan, und alle derselben entgegenstehende Irrthümer und schädliche Meinungen, welche der so genannten Brüder-Gemeine imputiret werden, ernstlich verabscheue, da er auch viele über solche puncte, auf welche es hiebey hauptsächlich ankommt, ihm von mir vorgelegte besondere Fragen ganz orthodox be-

antwortet; so habe ich meines wenigen Theils an seinem lauterem Sinn keinen Zweifel gehabt, sondern zuversichtlich gehoffet, er würde als ein geheiligtes und tüchtiges Werckzeug der Gnade das öffentliche Lehr- und Predig-Amt in seinem Vaterland, wenn er dazu allergnädigst wieder berufen würde, getrenlich und nützlich verwalten; da denn eine solche Veränderung viele andere gute und erwünschte Wirkungen haben könnte. Und diese vergnügliche und nicht ungegründete Hoffnung hätte mich beynahe dahin vermocht, dass ich mich in tiefschuldigster Devotion verdreistet hätte Ewr: Hochgl: Excellence unterthänig anzuflehen, ob Dieselben in hohen Gnaden geruhen wolten, durch Dero höchstvermögende Vorstellungen bey Ihre Königl. Majst: unseren allertheuresten Monarchen Ihm zu einem convenablen Prediger-Dienst behülflich zu sein. Da mich aber die von Ihre Königl. Majst: allbereits ertheilte und von Ewr: Hochgl: Excellence ihm bekandtgemachte allerhöchste Resolution, welche ich mit dem allertiefsten Respect zu verehren habe, davon zurücke hält, so werden Ewr: Hochgl: Excellence gnädig erlauben, dass Denenselben nur die Empfindungen des Mitleydens, welches seine äusserste Noth und Bedrängniss in mir erwecket, demüthigst zu erkennen gebe. Gnädiger Herr! Ich sehe seine äusserste Noth und Bedrängniss mit Augen, ich kan ohne den empfindlichsten Jammer nicht daran gedencken, in was für eine seine Rückkehr nach Deutschland ihm hineinführen, und in was für eine grosse innere und äussere Noth er nach diesen gerathen werde. So geseegnet und vortheilhafft es für viele und auf mancherley Weise hätte sein können, wenn er wieder ein treuer und rechtschaffener Prediger in seinem Vaterlande geworden wäre, so nachtheilig möchte die Rückkehr sein, wenn er sich endlich dazu genöthiget finden sollte. Diese und dergleichen Betrachtungen veranlassen mich Ewr. Hochgl: Excellence unterthänig zu bitten, Dieselben wollen sich huldreichst gefallen lassen gnädig und hoherleuchtet zu überlegen, ob diese so besorgliche und

höchstbedenckliche Folgen nicht annoch auf irgend eine Weise vorzukommen sein dürffte. Könnte sich nur ein Mittel finden, wodurch den guten und bedrängten Mann mit seiner Familie auf einige Jahre zu der nothdürftigen Subsistence in seinem Vaterlande geholfen würde, so würde sonder Zweifel seine Aufführung ein hohes und erlauchtes Ministerium des allerliebreichsten Königs von seinem lautern Sinn so versichern, dass ihm hernach auch wohl ein geistlich Amt allergnädigst anvertrauet werden dürffte. Die Gnade die Ewr. hochgl: Excellence vor ihm haben, wird der ewige Erbarmer gewiss nicht unvergolten lassen.

Rendsburg d. 20. Novembr. 1753.

J. F. Reuss.

2.

Ewr. Hochgräfl. Excellence haben in Dero gnädigen Schreiben vom 11 hujus mir huldreichst zu eröffnen geruhet, dass Ihre Königl. Majestæt auf Dero höchstvermögende Vorstellung allerduldreichst resolviret dem Hn: Gerner eine jährliche Pension von 200 rd^r beyzulegen, biss er auf eine oder andere weise employiret werden könnte. Ich habe dem ewigen Erbarmer von Herten gedancket, dass er Ihre Königl. May^{tt} und Ewr. hochgl. Excellence Hertz in Gnaden dahin gelencket dem guten und bedrängten Mann mit seiner Familie in seiner gegenwärtigen Noth eine so gnädige und milde Hülffe wiederfahren zu lassen. Er der allmächtige Vergelter alles guten wolle so wohl unseren allertheuesten Monarchen, als auch Ewr. hochgl. Excellence die dieserwegen gehabte huldreiche Vorsorge aus seiner unendlichen Gnadenfülle mit reichem und überschwenglich vielem Seegen vergelten! Wie ich mir nun, meines wenigen Theils, die erfreuliche Hoffnung gemacht, es würde durch eine so ausnehmende Königl. Gnade der Noth und Bedrängniss des guten Mannes zu seiner grössten und völlige Beruhigung hinlänglich abgeholfen sein, so habe den gnädigen Befehl, den Ewr. hochgl. Excellence zugleich mir zu ertheilen geruhet, als ein neues Merckmal

von Deroselbigen gnädigen Wohlwollen und huldreichen Vorsorge vor Hn: Gerner mit tiefschuldigster Devotion verehret, und demselben mit aller guten Zuversicht die gehorsamste Folge geleistet. So hertzlich gerne ich also dem guten Mann geholffen sehe, und so aufrichtig ich wünsche, dass er die übrige Zeit seines Lebens Gott in seinem Vaterland dienen möchte, so ernstlich und nachdrücklich habe ich Ihm zu bewegen gesucht, ohne weder Ihre Königl. Maj^{tt} noch Ewr. hochgl. Exc: weiter zu behelligen, im Vertrauen auf die fernere Hülffe Gottes vollkommen zufrieden zu sein. Hiebey aber ist mir nun über alle massen empfindlich, dass Ewr. Hochgl. Excellence den gewünschten Erfolg unterthänig zu berichten ich annoch unvermögend bin, und vielmehr noch in Ungewissheit schweben muss, wozu der gute Mann sich endlich entschliessen werde. Er erkennet es selbst in allertiefster Devotion für eine besondere und ausserordentliche Gnade, dass Ihre Königl. May^{tt}: ihm eine so ansehliche Pension allerhuldreichst beyzulegen geruhet, er veneriret die huldreiche Vorsorge, die Ewr: hochgl: Excellence ihm zu beweisen sich so gnädig gefallen lassen, mit unterthänigschuldigten Danck: wenn er aber an seine Familie gedencket, so befindet er sich in einer recht kläglichen Verlegenheit. Er kan sich nicht vorstellen, dass er sich, seine Frau und 5 Kinder mit 200 rdl^r ehrlich werde durchbringen können; er fürchtet sich vor eine schwere Schulden-Last, in welche er biss auf die Zeit, da ihm etwa die zuerwartende Erbschafft wirklich zufallen mögte, vertieft werden könnte; er meynet, wenn er draussen in Teutschland auch nur sein Unterhalt wie bis hero geniessen könnte, dass er mit seiner Familie in keine so grosse Noth und Versuchung gerathen werde, als die er solchergestalt in seinem geliebten Vaterland zu befahren haben würde. Bey diesen und dergleichen Gedancken ist er, da er so sehnlich wieder in sein Vaterland zu kommen wünschet, und über die so hohe Königl: Gnade sich zur allerhöchsten Danckbarklit verbunden siehet, in der aller-

grössten Verlegenheit, und die Wehmuth, die er dabey empfindet, hat ihm auch wirkklich um ein Theil seiner Leibes-Kräfte und Gesundheit gebracht. Gnädiger Herr! Ich bitte ganz unterthänig und angelegenlichst es in hohen Gnade zu gute zu halten, dass mich in tiefschuldigster Ehrfurcht erkühnet obenstehendes so einfältig und geradezu zu berichten. Nichts wäre mir erfreulicher gewesen, als wenn der gute Mann zum demjenigen, was Ewr. Hochgl: Excellence selbst aus huldreichster Propension und Vorsorge vor sein Bestes so gnädig wünschet, sich ohne einiges Bedencken so gleich entschlossen hätte. Da er aber biss hiezu bey der grössten Verlegenheit und Unruhe nicht weiss, was für einen Entschluss er fassen solle, so jammert mich sein, so dass ich hertzlich zu Gott seuffze, dass er ihm seine äussere und innere Umstände verleichtere, und dasjenige, was Ihm und seine liebe Famile zum wahren Besten dienet, gnädiglich zu erkennen geben wolle. Bey so bewandten Umständen muss ich also die Sache Gott befehlen, und Ewr: Hochgl: Excellence fernerem gnädig und höchsterleuchteten Guttfinden ganz unterthänig anheimstellen.

Rendsburg d. 21. Decembr. 1753.

J: F: Reuss.

Disse indtrængende og ærbødige Anbefalinger fra en Mand, der selv en Gang havde været mistænkt for Vranglære, men nu var højt anset som en af Kirkens Støtter, har, som det synes, gjort den forønskede Virkning, hvad følgende Taksigelse i alt Fald antyder:

3.

Die ausserordentliche Gnade, welche E. H. E. dem Hn: Gerner zu erzeigen geruhet, werden mit mir alle diejenigen, welche diesem guten Mann eine solche Erlösung nicht nur aus seiner leiblichen Noth, sondern auch aus den geistlichen Banden, die ihn und die seinigen eine Zeit lang gleichsam gefangen gehalten, hertzlichst gewünschet, jederzeit demüthigst verehren. Und wie die allerhöchste Königl:

Gnade unsers allerdreichsten und preiswürdigsten Monarchen vornehmlich Ihm selbst aufs neue zu dem allunterthänigsten freudigsten Gehorsam und ewigen Dank verpflichtet, so habe ich auch die angenehme Hoffnung, sein künftiger Wandel in seinem geliebten Vaterlande werde so beschaffen sein, dass er manchen zum Seegen reichen, und der Nahme Gottes dadurch verherrlicht werden könne. Gott selbst schencke Ihm dazu alle nöthige Gnade, Treue und Weisheit, damit besonders auch Ewr: Hochgl: Excellence der ihm huldreichst erzeugten so gantz ausnehmende Gnade, die Ihm eine so erwünschte Hülffe geschaffet, sich jederzeit mit vollkommener Zufriedenheit erinnern mögen.

Rendsburg d. 8. Martii 1754.

J: F: Reuss.

Resolutionen om, at Gerner skulde have Pension, maa vistnok være falden i Dec. 1753; men først et Par Maaneder derefter udgik følgende Ordre om dens Udbetaling, udstedt paa Tydsk, vistnok af Hensyn til, at den skulde udbetales i Rendsborg¹).

Da Wir dem vormahligen Stifts-Probsten Gerner jährlich Zwey Hundert Rthl^r Pension aus Unserer Particuliere-Cassa von dem 1sten Decembris a: p: an allergnädigst bewilliget haben; So sind besagte 200 Rthl^r: d. Courant, de 1mo Decbr. 1753 an, von Unserm Justice-Rath und Cassirer Gabriel Linde ohne Abzug zu bezahlen, und passiren ihm selbige gegen des Stifts-Probsten Gerner Quitungen alle Jahr völlig und behörig in Ausgabe. Geben auf Unserm Schlosse Christiansburg in Unserer Königl^{en} Residence-Stadt Copenhagen d. 23ten Martii 1754.

Friderich R.

A. G. Moltke.

¹) Protocol über die Allergnädigste Ausgabe Ordres und Approbationes der Königl. Particuliere-Cassa-Rechnung de A^o 1754. S. 81.

Gerners Kvittering, dat. Rensborg 31. Marts 1754, for Pensionen fra 1. Decbr. 1753 til Datum (66 Rdl. 5 § 14 β) findes vedlagt.

Ved Hjælp af denne Udbetaling kunde Gerner begive sig til Sachsen for at afhente sin Familie, som han førte til Hamborg, hvorfra Sejladsen gik til Norge.

Dermed er Gerners Udlændigheds Saga til Ende; men da det kan være af Interesse at se, hvorledes han selv betragtede sin Tilbagevenden, skal vi af hans Erindringer meddele, hvad han selv fortæller om Aarsagen, hvorfor jeg vendte tilbage til mit Fædreland¹⁾.

•Jeg veed vel, at der er dem, som har tænkt, at Aarsagen dertil har været Misfornøjelse over, at jeg ved min Nærværelse i Brødre-Menighederne ikke skulde have fundet et og andet, hvad Brødrenes Lærdom og Levned angaar, saaledes som jeg havde forestillet mig og ventet det. Men saadanne har deri ganske taget fejl og faret vild.

Jeg har altid vidst, at Mennesker ere og blive Mennesker, omendskønt de ere benaadede Mennesker, item at det er menneskeligt at tage fejl og fare vild; derfra har jeg aldrig undtaget hverken mig selv eller andre; ja i saa Tilfælde har jeg havt ligesaa meget, ja maaske mere, at udsætte paa mig selv end andre; der har desuden været nok af dem, som har set Skæven i deres Broders Øje, men ere derhos ikke bleven Bjelken vaer i deres eget Øje, uden at jeg med min ringe Person skulde forøge deres Tal.

Jeg har aldrig forundret mig over, at en og anden, som har havt Navn af at være en Broder, og virkelig har været benaadet, naar saadan en først har misbrugt Naaden, er bleven troløs imod vor Frelser og er afviget fra ham med sit Hjerte, siden derefter har ført sig ilde op, og ved slet Opførsel været andre til Anstød og Forargelse; ja at saadan en enten af sig selv har forladt, eller er bleven

¹⁾ Gerner, Mærkværdigheder, S. 246 ff.

nødt til at forlade Brødre-Menighederne. Havde Christus iblandt sine 12 Apostle en Judas, som forraadte ham, og havde Paulus iblandt den liden Hob, som fulgte ham, en Demas, som forlod ham og fik Kærlighed til Verden, hvad Under er det da, at et og andet saadant Exempel endog i vore Tider kan forekomme?

Hvad derimod de evangeliske Brødre i det ganske angaar, hvad deres Lærdom og Levned, item de Grund-Principia og Reglements, hvorefter samme er indrettet, angaar, da har jeg aldrig derimod havt noget at indvende, og som en ærlig Mand, og med en god Samvittighed kunde jeg ikke sige, at der kunde have været noget, som kunde foranledige mig til at forlade bemeldte Brødre-Menigheder, og vende tilbage til mit Fædreland.

Det samme, som jeg her siger, har jeg og sagt for mere end 16 Aar siden; som der da mødte mig en fortrædelig Omstændighed, hvorimod jeg hos brave Mænd i København søgte Raad! saa var der mer end een Person af Anseelse og Værdighed, som dels selv gav mig, dels ved andre lod mig give dette Raad, at jeg bare skulde deklarere mit Dissensum fra de herrnhutiske Vildfarelser, og tillige forsikrede mig, at naar jeg kun gjorde det, saadant da for mig vilde have en ønskelig Effect. Men derpaa gav jeg følgende Ord til andet saalydende Gjensvar, som jeg ikke forsømmede paa behørig Sted strax at indsende:

»At siden de Vildfarelser, som de saakaldte Herrnhuter vare blevne beskyldte for at have, vare blevne saa mange, og sibi ipsis invicem saa contraire, at de umulig alle kunde være sande; og siden jeg ved at opholde mig 7 Aar iblandt dem havde lært temmelig vel at kjende dem, da mange af dem vare lige saa gode og maaske bedre end jeg, og siden de aldrig havde gjort mig noget ondt, saa kunde jeg umulig gøre saadant som en ærlig Mand og med en god Samvittighed.«

Den egentlige og sande Aarsag, hvorfor jeg vender tilbage til mit Fædreland, var derfor alene for at nyde til

min Subsistens det, som efter Naturens Ret og Kongens Lov tilkom os, hvilken vi ikke paa anden Maade kunde eller maatte nyde.

Siden jeg i Aaret 1753 fik Underretning om, at mig, eller rettere at sige min Hustru, en Arvedel i Norge var tilfalden, saa gjorde jeg vel allerunderdanigst Ansøgning om, at samme paa det Sted, vi den Tid opholdt os, maatte blive os til Del, og ventede ikke, at saadant skulde blive mig nægtet; imidlertid skete det dog, og jeg fik til Svar, at dermed efter en i Danmark 1745 den 29de Januar udgangen Forordning skulde forholdes, og at følgelig bemeldte Arvedel derefter til vore næste Arvinger skulde være forfalden.

Dette foraarsagede, at jeg, efter 7 Aars Ophold i Brødre-Menighederne, i Aaret 1754 med min Familie vendte tilbage til mit Fædreland, hvortil en anden particulier Omstændighed af mindre Betydenhed og contribuerede noget; jeg ansaa det og som noget mærkværdigt, at den Tid, jeg var ude af mit Fædreland, beløb sig saa accurat til 7 Aar, at der var ikke en Time enten derover eller derunder. Jeg rejste fra København til Vands, og ankom til Travemünde 1747 den 25de Juli Klokker 4 om Eftermiddagen. Ligeledes rejste jeg og tilbage fra Hamborg til Vands og ankom i Norge i en Havn kaldet Neulungen ved Laurvig 1754 den 25de Juli præcise, Klokker 4 om Eftermiddagen. Enten nu deri er noget mærkværdigt eller ikke, saa tror jeg dog ganske vist, at min Tilbagekomst til mit Fædreland er sket efter min Guds Naades Raad og Villie, og jeg tvivler ikke paa, at jeg jo ved Slutningen af mit Levnedsløb, som jeg haaber ikke at være langt borte, om denne saa vel som flere besynderlige Omstændigheder og min ganske Førelse skal kunne sige til min Gud: Du har ledet mig efter dit Raad.

Det er vist, at dersom det havde været min Sag, at komme til Ære og nyde udvortes Fordele i Verden, hvortil jeg har havt nok saa god Anledning og Lejlighed som nogen

anden, saa havde jeg vist i mange Ting baaret mig anderledes ad; men siden saadant, fra den Tid at jeg har faaet Øje paa noget højere og vigtigere, ikke har været min Sag, saa har jeg aldrig hverken skammet mig ved, eller frygtet for, offentlig og ligefrem at bekjende de Sandheder, som jeg selv i min Samvittighed har været overbevist om, omendskønt jeg har vidst, at samme hos andre har været meget forhadte.

Det har ikke manglet paa, at jeg jo derover ofte er bleven ilde anset, og undertiden er kommen i Omstændigheder, som ikke alene har syntes at være, men endog for Kød og Blod virkelig har været tunge og besværlige. Men hvad er det mer? Jeg har hverken forundret mig derover eller ventet mig det anderledes. Imidlertid har Herren hidindtil hjulpet, og naar det kommer til alt, saa tror jeg ikke, at forbemeldte tunge Omstændigheder i det udvortes har været mig skadelige, men er ganske forsikret om, at de i den Sted har været mig nyttige og gavnlige.«

Gerner var nu vendt tilbage til Norge, som han aldrig burde have forladt. Han tog Bolig i Tønsberg. Herfra besøgte han sin gamle Menighed i Vaale. Han prædikede der en eller to Gange¹⁾. Men da det blev ham betydet, at han havde fortabt sin Ret til at benytte Kirken, trak han sig tilbage. Dette var vistnok Grunden til, at han 1755 rejste ned til København og gjorde et sidste Forsøg paa, om han ikke kunde faa Tilladelse til at søge Præstekald. Men den Betingelse, der stilledes ham, kunde han ikke gaa ind paa (s. foran, S. 625). Saa blev der Stilhed om hans Navn. Bibelen og Luthers Skrifter blev hans Tilflugt — og saa Minderne. Han havde jo oplevet saa meget. Ofte havde han vel følt Trang til at retfærdiggøre sin Adfærd, der havde vakt saa stor en Opsigt, og som kun saa faa kunde forstaa. Men skønt Pennen laa ham

¹⁾ L. Daae i Theol. Tidsskr. for den norske Kirke VII, 354.

let i Haanden, var der en Slagbom, han ikke kunde flytte — Censuren, der i de forløbne Tider havde kvalt saa mange Tanker i Fødselen. Da udkom under Struensees Regimente den kgl. Forordning af 14. Sept. 1770, hvorved Censuren ophævedes, og uindskrænket Trykkefrihed tilstodes. Nu var Tiden kommen, da der kunde skrives frit, og man ikke behøvede at frygte for, at Manuskriptet skulde blive liggende paa Censors Boghylde eller blive sendt tilbage med Protest. Saa blev Gerner Skribent paa sine gamle Dage. Han havde fyldt sit 70de Aar, da han 31. Aug. 1771 i Tønsberg underskrev Fortalen til det Værk, der har bevaret Erindringer om hans Livsskæbne, og som 1772 udkom i København under følgende vidtløftige Titel:

Nogle

Mærkværdigheder

som angaaer

Henric Gerner,

fordum Stifts-Provst i Siellands-Stift, Provst

i Sokkelunds Herred, og Sogne-Præst til

vor Frue Meenighed i Kiøbenhavn,

Hans *Vita* og *Fata*,

tillige med

nogle Efterretninger,

som

løber ind i samme Materie om de Evangeliske

Brødre af den Augsburgske Confession,

Unitas Fratrum kaldet,

blandt hvilke

han 7 Aar har opholdet sig, og om dem meldet, hvad han selv har seet og hørt, da han om det eene saavelsom det andet undertiden har givet sine

Tanker tilkiende.

Til Bevis for, at der er Sandhed og

Salighed i JESU Christo.

Altsammen efter beste Indsigt og Samvittighed

for at bestride Fordomme og onde

Sædvaner,

i en høy Alderdom

skrevet af ham selv, og til Trykken befordret.

Kiøbenhavn 1772,

trykt hos M. Hallager, boende paa Nørregade Nr. 245.

Bogen blev anmeldt i »Fortegnelse paa alle de Skrifter, som siden Trykfriheden ere udkomne.« Anden Aargang, (Kbhvn. 1771) S. 326—9. Da denne Anmeldelse indeholder adskillige grundede Bemærkninger, skal den her meddeles:

»Provst Gerner er vel hos de fleste endnu levende i frisk Minde, og hans Navn gjemmes maaske hos visse iblandt os i en hellig Erindring. Vi tro derfor ikke uden Grund, at Nysgjerrigheden vil gjøre dette hans udgivne Skrift ligesaa afsætteligt, som Affections-Fordomme alene skal gjøre det behageligt at læse. — Det, som ellers heri angaar hans Vita og Fata, er kuns meget lidet, og det vigtigste, vi mene de egentlige Aarsager, som bestemte ham til det store Skridt, at forlade sit Embede, Fædreland og alt, berører han ikkuns uden om¹⁾, og lader os derved i en Uvidenhed, som letteligen kunde føde af sig en lille Mistanke, der maaske ikke var hans Ære ligegyldig. — Ligesaa lidet fyldestgjør han os i Henseende til en anden Punkt af lige Natur, naar vi nemlig spørge om Aarsagen, hvorfor han igjen forlod det Sted, for hvilket han havde ofret saa meget. Thi at en liden tilfalden Arv i Norge skulde have saa meget at betyde hos en Mand, der før med Lyst havde hengivet store og visse Fordele, begribe vi vanskeligen, men maa imidlertid tro, at Hemmeligheden stikker i visse Omstændigheder, som han har villet skjule. En ny Anledning til ufordelagtige Fordomme! Forfatteren har inddelt sit Skrift i 41 Capitler, af hvilke ethvert handler mestendels om en særskilt Materie, som i de fleste er en dogmatisk Afhandling. — Han gør sig megen Umage for at vise den saakaldte Pietisme²⁾ fra en fordelagtig Side, og erklærer sig ganske for samme. En egen Forskjel anbringer han ved den Anledning imellem gudfrygtige og fromme Mennesker og Evangeliske Christne. »Forskjellen, siger han, er denne,

¹⁾ Herom foreligger der nu i de foran S. 484—565 meddelte Aktstykker tilstrækkelige Oplysninger.

²⁾ Underligt nok synes Anmelderen her at forveksle Pietisme med Herrnhutisme.

at hine have ikke det til Grund som disse, nemlig Jesum og hans Fortjeneste, og ere derfor de største Fjender af de sidste, saavel som af Evangelio«; Vi maa tilstaa, at denne Karakter passer sig forunderlig til gudfrygtige og fromme Mennesker, eller og denne Benævnelse paa en utilladelig Maade misbruges. Overalt ytrer han en Slags Forlegenhed, hvor han vil tale Ordet for sin Favorit-Sekt og godtgjøre dens fuldkomne Overensstemmelse med den Lutherske Lære, og overhovedet synes han ikke at fordre andet hos en retskaffen Evangelii Tjener, end bestandig at drive paa den Lærdom om Forsoningen, og det i saadanne Udtryk, hvor man intet hører uden Blod, Saar, Naglegab o. s. v. Han har heller ikke glemt, til Herrnhuternes Fordel, at fortælle en og anden Begivenhed, som har Anseelse af det Underbare. Men til ret at føle det fordres dog uden Tvivl en vis Grad af Indbildningens Varme.

Skriftet sluttet med 2de Prædikener, hvoraf den første er holden til Afsked i Fruekirke i Kjøbenhavn, og den sidste som Indtrædelses Prædiken i Brødre-Kirken i Neusaltz i Schlesien. Men de har i ingen Henseende meget at sige. I Henseende til Forfatterens Stil behøve vi vel ikke at erindre noget, da vore Læsere kjende saa vel den Aand, der dicterede den.»

Saa vidt Anmelderen, hvis Dom om de to nævnte Prædikener dog næppe kan kaldes upartisk. Hans Bemærkning om, at Gerner ikke giver ordentlig Besked hverken om Aarsagen til, at han nedlagde sit Embede eller til at han senere søgte at komme tilbage her til Landet, har vistnok for nogen Del sin Forklaring i hans Ulyst til at nævne Personer, der havde stillet sig uvenlig overfor ham eller hvis Færd han ikke billigede.

Foruden de Bidrag til egen og Brødremenighedens Historie¹⁾, som Gerner meddeler i sine »Mærkværdigheder«,

¹⁾ Angaaende det sidstnævnte Emne se navnlig S. 205 ff. Hermed kunde sammenlignes den Skildring, som Phillip Christopher v.

indeholder Skriftet ogsaa adskillige andre Afsnit, der kan være af Interesse til Tidens Kirkehistorie, saasom hvad han fortæller tildels efter egne lagtagelser om religiøse og anti-religiøse Bevægelser i Samtiden.

Som en Prøve paa disse Stykker skal her meddeles Gerners Forhandlinger med en Fuldblods Separatist, saa meget mere som man i vore Dage træffer aldeles tilsvarende radikale Sekterere, særlig blandt de paa sine Steder ret om sig gribende saakaldte »Tungetalere«¹⁾. Gerners Skildring kan supplere, hvad der i disse Samlinger tidligere er meddelt om Separatismen i Christian VI's Tid²⁾.

•I Aaret 1746 fik jeg, efter vedkommende Øvrigheds Ordre, med en Separatist at gjøre, som ikke vilde lade sit Barn døbe. Siden der paa den Tid ikke alene i Kjøbenhavn, men endog i den Kjøbstad Drammen i Norge, fandtes en Del Separatister, som ikke alene ganske havde afsondret dem fra den offentlige Gudstjeneste, og ikke vilde lade deres Børn døbe, men som desuden, især paa det sidste Sted, formedelst en vis Person³⁾, som iblandt dem havde faaet Credit og Indgang, hans Forførelse, foretog dem mange andre Ting, som vare imod al god Skik og Orden, og virkelig til Forargelse, saa var der i Aaret 1745 udkommet et Kongeligt Rescript af Indhold, at de, som ikke vilde lade deres Børn døbe, skulde inden et Aars Forløb, hvis de ikke inden den Tid bekvemmede dem til Barnedaaben, forføje dem hen til de Steder, som Religions-Frihed var

Holstein 1744 gav af Livet i Herrnhut (s. Khist. Saml. 3. VI, 78 ff. 5. III, 34 ff). Den fortæller om det daglige Livs Enkeltheder, medens Gerner skildrer Brødremenighedens Samfundsliv paa et bredere Grundlag.

¹⁾ Saa vidt vides stammer denne Bevægelse fra Nordmanden Barratt, der for nogle Aar siden holdt stærkt besøgte Møder i København. Siden er Agitationen fortsat her i Landet af forskellige andre Nordmænd, der ikke har vundet saa Tilhængere, særlig blandt Mennesker, der forud var religiøst bevægede.

²⁾ Kh. Saml. 5. III og IV.

³⁾ Søren Bølle.

forundt. Item: at de efter Øvrighedens Foranstaltning kunde undervises og om muligt bringes paa bedre Tanker af de nærmeste, fornuftigste Præster. Ved den Anledning fik jeg med denne Separatist at gjøre.

Han var Formand for de andre Separatister i Kjøbenhavn¹⁾ og, saavidt jeg kunde skjønne af de Samtaler, jeg adskillige Gange havde med ham, en ærlig Mand, af en øm Samvittighed. Han foregav og, at han som en Syndere alene ved vor Herres Jesus Christi Naade og Fortjeneste vilde være salig; men jeg syntes ikke at kunne finde Spor til, at han vidste selv, hvad det var, eller at han havde erfaret noget deraf. Han var desuden ikke uforstandig, og alt hvad jeg angaaende andre Ting talte med ham om, det vidste han at svare paa med god Forstand; men naar jeg talte med ham om hans separatistiske Principia, saa var det, ligesom han havde mistet al Forstand, og der var ikke et Ord derimod hos ham at faa indført. Dog tror jeg, at dersom han ikke havde vidst, at jeg var Præst (thi mod Præsterne ere saadanne Folk altid meget indtagne af Fordomme) jeg da hos ham skulde have faaet Indgang.

Jeg talte da først med ham om Separatisme i Almindelighed, bad ham sige mig de Grunde, han mente at have derfor, saa vilde jeg svare derpaa, og tillige sige ham de Grunde, jeg havde derimod. Altsammen skede, men ligesaa lidet, som jeg lod hans Argumenter gjælde, siden de virkelig intet duede, ligesaa lidet lod han mine gjælde, i hvor faste og grundige de end vare. Jeg forlod derefter denne Materie, og tog fat paa den anden, om Børnedaaben, i Tanke at faa ham overtalt til at lade sit Barn døbe. Han spurgte mig da, hvor vi kunde komme til at døbe de smaa umyndige Børn, vi havde jo ingen Befaling derom, og der var ikke et Ord derfor i det hele Ny Testamente? Jeg svarede ham vel ved at anføre vor Evangeliske Kirkes or-

¹⁾ Maaske den Simon Bølle, der 1742 omtales som Separatisternes •Eldste og Formand• (Kh. Saml. 5. IV. 504).

dinaire Argumenter for Børnedaaben, men han vidste saaledes at besvare dem, og at gjøre saadanne Indvendinger derimod, at jeg ingen Vej kunde komme med ham.

Men da jeg omsider beraabte mig paa de første Christnes Exempel, og at de havde ladet deres smaa Børn døbe, saa nægtede han saadant aldeles, og sagde, at jeg aldrig skulde kunne bevise det. Jeg spurgte ham, om han, dersom jeg kunde bevise det, da var fornøjet og vilde lade sit Barn døbe? hvortil han svarede: Ja; og vi skiltes ad, efterat vi havde gjort Aftale om at samles igjen paa en vis Dag. Ved en Eftersøgning fandt jeg i Gotfried Arnold (om det var hans Kirchen- und Ketzer-Historie, eller det var en anden Bog, han har skrevet: Von der ersten Liebe der Christen, kan jeg nu ikke erindre) fuldkomment og tilstrækkeligt Bevis for, at de første Christne havde ladet deres Børn døbe, og siden jeg vidste, at Gotfried Arnold og Jacob Böhme vare de 2de eneste Autores, som Separatisterne har nogen Credit for, saa troede jeg vist forud at have Sejeren i Hænderne.

Men hvad skete? Saa snart vi igjen kom sammen, spurgte jeg ham strax, om det ikke skulde staa ved Magt og gjælde, som vi var aftalt om? hvortil han svarede: Jo; derpaa tog jeg Bogen frem, og bad ham selv læse. Han læste det da igennem første Gang, anden og tredie Gang; og da jeg syntes, at det varede noget længe, og derfor spurgte ham, hvad han syntes derom? kastede han Bogen fra sig, og sagde: Jeg ser, at de og den Tid har havt det Djævelskab. Jeg spurgte ham, om han kaldte Daaben Djævelskab? Nej, sagde han, Daaben har Christus indstiftet; men Børnedaaben er af Djævelen, og den har Præsterne fundet paa, for at faa Penge for Børnedaab. Og da jeg nu smagte noget derpaa, syntes, det var valde amarum¹⁾,

¹⁾ Waldemorus, ni fallor, Illtius, en af Dannemarks berømmeligste Konger i de forrige Tider, blev engang vred paa Paven i Rom, som havde gjort ham Fortræd, hvorpaa han skrev ham et haardt Brev til, og brugte blandt andre disse Ord: vitam habemus a

og ikke strax svarede ham, spurgte han mig, om jeg havde læst det, der staar i Johannes Aabenharing om Dyret og Horen, der rider paa Dyret? Hvortil jeg svarede, at jeg vel havde læst det, men jeg kunde ikke sige, at jeg forstod det eller vidste, hvem der egentlig var talt om. Ja, sagde han, forstaar I ikke det, saa forstaar jeg det. I og Eders Lige, hele Præsteskabet, det er Horen, og Øvrigheden er Dyret, som I rider paa, og benytter Jer af, for at plage ærlige Folk, og tvinge dem til at gjøre det, som de ikke med en god Samvittighed kan gjøre. Og siden han, i det han sagde til mig, at jeg var Horen, tillige sukede dybt over mig, saa troede jeg, at han havde talt det, han talte, ikke af Ondskab, men af blind Nidkjerhed, og at han vel ynkedes over mig, men var ikke vred paa mig. Jeg blev ikke heller vred paa ham, men siden jeg saa' skinbarlig, at han var en Phantast, som intet var at udrette hos, saa indsendte jeg strax derpaa min Beretning om Sagen til Vedkommende, og gav ham deri det bedste Vidnesbyrd, som jeg efter Sandhed og med en god Samvittighed kunde give ham; men meldte derhos, at jeg, uanset al den Umage, jeg havde gjort mig for at bringe ham paa andre Tanker og overtale ham til at lade sit Barn døbe, dog intet dermed havde udrettet.

Ved den Lejlighed vil jeg give mine Tanker tilkjende om Separatisterne. Det er i Almindelighed Folk, som er opbragte, egensindige, fulde af Phantasier og underlige Meninger, skjønt jeg maa sige der hos, at der er neppe to af dem, som ere af eet Sind, og har eet Slags Meninger. Christendommen i vore Tider, dens slette Tilstand, falder dem i Øjnene, og hvad de ser og siger derom, deri har de ikke altid Uret; men ordinair har de saameget at gjøre med andre, at de derover glemmer dem selv. Og det slaar fast aldrig fejl, at jo det Fornemste mangler dem, nemlig

Deo, regnum a Parentibus, divitias a subditis, religionem a te; quam si nobis invadeas, hic tibi remittimus; og da Paven læste Brevet, sagde han: Hoc est valde amarum. (Gerners Anm.).

vor Herres Jesu Christi sande og salige Erkjendelse; thi dersom den Sag først fik sin Rigtighed hos dem, saa vilde alt det andet Phantasteri af sig selv falde bort.

Nu er det vist, at det i en ordentlig indrettet Stat ikke gaar vel an, at de lade deres Børn ligge hen udøbte, i Henseende til den Confusion og Uorden, som synes at ville komme deraf, naar det skulde ske ofte; men jeg tænker, at det har ingen Fare; thi det er et Slags Ukrud, som af sig selv dør ud. Jeg har og observeret, at jo mere man hader dem, handler ilde med dem, og søger at udrydde dem, jo værre bliver de; derimod, naar ingen snart befatter sig noget med dem, da er der allersnarest Ende paa dem. Jeg erindrer, hvorledes det gik med de Separatister, som for nogle og tyve Aar siden vare i Drammen: Pøbelen og andre uforstandige Mennesker hadede dem og behandlede dem ilde; de sloge Vinduer ind for dem; de plyndrede deres Huse, og toge fra dem det, de ejede. Men det var altsammen kun som Olie i Ilden; de ansaa dem selv derover som Martyrer, vare det og virkelig, og taalte det altsammen med allerstørste Taalmodighed. Men imidlertid bleve de intet bedre derved, de gjorde immer flere Optøjer; men siden, da ingen mere befattede sig med dem, saa gik hver sin Vej, og ingen fornåm noget mere til dem.«

Saa vidt Gerners Alderdoms-Opgørelse angaaende Begivenheder og Overvejelser, der havde optaget ham saa stærkt i hans Mandomsaar. At Bogen har vakt Opmærksomhed, er kendeligt. I det foregaaende er meddelt en samtidig Bedømmelse af den; en anden læses i »Lærde Efterretninger« for 1772, Nr. 27, hvor det hedder: »Vor Danske Gerner er noksom bekendt iblandt os, en Del af hans Levnedsofstændigheder, ligesaa og overalt hans Tænkemaade og Sindsforfatning i Religionen. Hvem der vil nøjere underrettes eller erindres derom, maa selv læse dette Skrift, der kan ansees som et Bidrag til den Danske Kirkehistorie i de nyeste Tider. De her i 41 Kapitler fore-

dragne Mærkværdigheder ere i den Henseende meer og mindre betydelige. Skriftet er foruden historisk tillige dogmatisk og moralsk, og man kan ikke nægte, at jo det indbefatter, blandt en Del noget tvetydige, dog tillige mange sær vigtige, sunde, gudelige og opbyggelige Tanker, som enhver Christen kan og bør gøre til sine. For Resten er den derudi herskende Tænkemaade os alle bekendt, og man veed, at der ere de, som holde for eller i det mindste frygte for, hvad især angaar de saa kaldte Ecclesiolas in Ecclesiis, at der stikker noget skismatisk derudi, ligesom det vel og har været det, hvorved dens Tilhængere ere faldne dens Modstandere anstødelige.*

Anmelderen anfører derefter Titlerne paa Bogens Kapitler. Et af disse handler om Jøder, der forlangte at optages i den kristne Menighed. Gerners Erfaringer gik ud paa, at det jevnlig var urene Hensigter, der førte Jøder til at foretage dette Skridt. Dog sluttede han sin Betænkning over Sagen med de Ord: »Skulde nogen Jøde enten allerede være, eller herefter blive døbt, som skulde vise sig i Gerningen ikke alene at være et ordentligt Menneske, men endog en sand Christen, saa vil jeg ikke, at noget af alt det, jeg har meldet om døbte Jøder i Almindelighed, skal være ham til Fornærmelse eller Præjudice. Dog ønsker jeg saadant mere, end jeg venter det«. Denne mindre velvillige Omtale af døbte Jøder foranledigede, at en saadan, Marcus Salomonsen Nyeborg, udgav et »Forvarsskrift for døbte Jøder eller Betænkninger over det 20. Capitel i H. Gerners Vita«. Kbhvn. 1772. Skriftet synes nu tabt¹⁾; men en Anmeldelse deraf findes i Skrifter, som siden Trykkefriheden ere udkomne, 2. Aarg., S. 415—6.

I Aaret 1777 udkom »andet forbedrede og formerede Oplag« af Gerners Mærkværdigheder, »trykt hos Johan Rudolph Thiele«. Tillægene i denne Udgave er dog ikke

¹⁾ Det findes ikke i Bibl. Dan. I, 115, hvor andre Skrifter nævnes af samme Forfatter, om hvem nærmere Oplysninger findes i Nyerups Lit. Lex. S. 432.

betydelige og indskrænke sig, foruden nogle Rettelser, mest til en Udvidelse af 9de Kapitel »om Forsoningen«¹⁾.

Henrik Gerner opnaaede den høje Alder af næsten 85 Aar og døde 12. Febr. 1786 i Tønsberg, hvor de sidste 32 Aar af hans Liv var henrundne i stor Stilhed, endog uden nogen direkte Forbindelse med »Brødrene«²⁾. Paa hans Begravelsesdag, 18. Febr., jordedes ogsaa hans Datter Magdalene Sophia, og samme Dag døde Moderen, Elisabet f. Grønhof. Af deres 5 Børn var der kun en, som forplantede Slægten, nemlig Sønnen Jens Gerner, der fik en Ansættelse paa St. Thomas i Vestindien, hvor han tilsidst 1776 blev Kammerraad og Medlem af det kgl. Raad, men efter ialt 10 Aars »møjsom Tjeneste« 1777 tog sin Afsked og senere blev Toldinspektør og Postmester i Moss, hvor han døde 24. Nov. 1807³⁾. Alle de tre Døtre levede ugifte hos Forældrene, ligesom Sønnen Mattis (ell. Mads), der døde 1764 i Tønsberg⁴⁾. Nogen jordisk Lykke fulgte altsaa ikke Børnene, saa lidt som Faderen, »denne gudfrygtige Mand«, som Christopher Giessing kalder ham, da han 1779 i sin »Nye Samling af Danske, Norske og Islandske Jubel-Lærere« (I, 334) fortalte Slægten Gerners Historie.

Hundred Aar efter Henrik Gerners Død fremkom i Norge, udelukkende paa Grundlag af hans »Mærkværdigheder«, en kortere men meget sympatetisk Skildring af hans Liv⁵⁾. Den begynder med følgende Ord:

¹⁾ Naar 2den Udg. slutter med S. 332, medens 1ste Udg. ender med S. 283, saa stammer den tilsyneladende Forøgelse tildels derfra, at Bogtrykkeren i 2. Udg. springer fra S. 128 til S. 145 og saa gaar videre med den urigtige Paginering. I nærværende Artikel er ved Citering af Gerners Mærkværdigheder kun henvist til 1ste Udgave.

²⁾ Gerner, Mærkværdigheder, S. 245.

³⁾ Han har i »Minerva« for 1792, III, 1—31, udgivet en Afhandling med Titel »Anledning til Overvejelse, om Agerdyrkningens maadelige Beskaffenhed i Norge forarsages af Landets strænge Clima eller af Omgangsmåden«.

⁴⁾ (Sundt) Stamtavle over Familien Gerner, S. 16.

⁵⁾ Luthersk Kirketidende 4. R. XI, 156 ff. (Kristiania 1882).

»Den nu vistnok meget sjældne Bog, som jeg har for mig, tilhører en Bondekone i Vaale, og bærer Spor af at være flittig læst igennem Tiderne, navnlig synes de to tilføjede Prædikener, Afskedspr. i Frue K. i Kbh. og Tiltrædelsesprædiken i Neusaltz at have været yndede. Saaledes har den gamle Vaale-Præst længe efter sin Død forkyndt Frelsen i Kristi Blod for dem, som vilde høre ham paa de stille Bondegaarde. Der er ingen Tvivl om, at Brødremenigheden var det Samfund, hvor Gerner fandt sit Hjertes dybeste Trang mest tilfredsstillet. En stor Del af hans Levnedsbeskrivelse gaar ogsaa ud paa at stille Brødrenes Lære og Liv i det rette Lys overfor den uvillige Betragtning, som mangesteds gjorde sig gældende. Med megen Lærdom og Kendskab til Bibelen, Luthers og Spencers Skrifter samt Kirkehistorien fører han sit i mange Stykker dygtige Forsvar for Brødrene; men mere end alle Beviser virker den varme Kærlighed, som aander gennem hans hele Fremstilling. Derhos vidner han med Kraft og Ild om Frelsen ved Jesus Kristus i hans blodige Vunder, hvor jo Brødremenigheden altid har haft sin Styrke, baade som Trosbud blandt Hedningerne, og som Trosvidner i et andet Hedenskab, Hedenskabet midt i Kristenheden under Vantroens og Fornuftskristendommens Tid. De Ensidigheder, man tillægger Herrnhuterne, har vel heller ikke Gerner staaet ganske udenfor, imidlertid udtaler han sig overalt med stort Maadehold, ligesom han f. Ex. advarer mod den utidige Brug af Benævnelsen Menighedens Svigerfader om Gud Fader, de troendes Moder om den Hellig Aand o. s. v. Han er for meget Theolog, og for dybt grundfæstet i Bibelen og Reformatorerne's Skrifter til at komme ind paa de Skjævheder, som selv de mest besindige Modstandere maatte misbillige¹). At han paa det bestemteste

¹) Hertil kunde føjes, hvad Gerner bemærker, S. 217 ff. om det kritiske Tidspunkt i Brødremenighedens Historie, den saakaldte Sigtningstid, der faldt sammen med hans Ophold i Herrnhut.

fastholder, at Jesus er Kærnen og Stjernen i al kristelig Prædiken, er ikke andet, end hvad der til alle Tider, maaske ikke mindst i hin Tid, er nødvendigt«.

Endnu kan det omtales, at der kendes to Prædikener af Gerner, dels fra den Tid, da han endnu stod paa det pietistiske Stade, dels fra et Tidspunkt, da han havde lært Herrnhutismen at kende, om han end ikke ganske havde tilegnet sig dens Læremaade nemlig:

En utrykt Tale fra den Tid, han var Præst i Vaale. Den findes i en Samling af Prædikener, holdte ved forskellige Lejligheder af Præster i Aggershus Stift i den Tid, Hersleb var Biskop der. Den opbevares f. T. i Landsarkivet for Sjællands Stift, og bærer følgende Titel:

»Den Christelige Frihed giver ingen Andledning eller Frihed til at leve uchristelig: betragtet udi en Prædicken over Texten: Tit. II, v. 11. 12: Guds saliggjørende Naade er aabenbaret for alle Mennisker og tugter os, at vi skulle forsage det ugudelige Væsen og de verdslige Lyster, leve tugteligen, retfærdeligen og gudeligen i denne Verden. Holden i Christiania den 16. Januarii 1732 av H. Gerner«.

Det er en meget alvorlig Bodsprædiken. Det samme gælder en Prædiken, som Gerner, efter at være forflyttet til København, holdt i Roskilde Domkirke ved Dionysii Landemøde 14. Okt. 1739. Den findes trykt blandt »Sermones ad Clerum eller Prædikener ved de aarlige Provstevoder i Siællands Stift, holdte af de Vel-Ærværdige Provster. Anden Samling«, Kbhvn. 1741, S. 1—56. Gerner har givet sin Prædiken følgende Titel: »Een Christelig Læreres eeniste Øyemerke, fornemste Forretning og rætte Beskaffenhed. Betragtet i een Prædiken over Texten Act. 20 v. 21: Jeg vidner baade for Jøde og Græker om Omvendelse til Gud og Troe paa Vor Herre Jesum Christum«.

Det er en vældig Prædiken, ikke blot paa Grund af dens Omfang, men fremfor alt maalt efter den Aandens Glød og Kraft, som den er gennemtrængt af. Nærmest

minder den om de Taler, som det 17de Aarhundredes puritanske Prædikanter holdt i England. Det er en »Opfordring til Præster«, der fører Tanken hen paa Richard Baxters berømte »Reformed Pastor«. Næppe har »det højærværdige Landemode« i Roskilde nogensinde hørt en mere indtrængende Prædiken. Naar man læser den, kan man — selv om man ikke billiger den i alt — kun beklage, at Gerner ved at glide over til Herrnhutismen »gjorde sig unyttig« (som man den Gang sagde) i den danske og norske Kirke.

BRUDSTYKKE AF

H. GERNERS LANDEMODESPRÆDIKEN 1739.

Verdens Børn, saadanne, som har forhærdet deres Hierter, aldeles ikke vil omvende sig til Gud, kand ganske vel fordrage, at blinde Ledere prædike Loven for dem; thi om de end undertiden truer dem, haardelig straffer dem, saa dog en anden Tid igjen trøster de dem, og midt derudi tracterer de dem altid som sande Christne og gode Guds Børn; men kommer derimod en Sandheds Lærere og prædiker Evangelium for dem, fører dem Ilgesom i Knibe, enten maa de selv blive intet, og som fortabte Syndere antage Christum, at de kand vorde salige; eller og, om de selv vil være noget, da bliver Christus dem intet nyttelig, og de fortabes; see! det kan de umuelig fordrage, siden de har ingen Lyst til det første; og de vil ikke gierne vide det sidste, derover falder det gemeenlig derpaa ud, at de beklager dem over, at de faaer ikke Trøst nok, deres Lærere er ikke Evangelisk nok, hand ganske fordømmer dem: Men Sagen er denne: siden de selv ikke vil finde sig i den Orden, at de kand undgaae Fordømmelsen og erlange Salighed, saa er det deres eget Hierte, der fordømmer dem: 1 Joh. 3, 20.

Vi maa derfor nøye merke, hvad det egentlig er, at prædike Evangelium (jeg taler her om Evangelio i sin vidtløftigere Forstand og Mening, paa den Maade, som Christus selv taler derom i Marc. 16, 15, hvor hand anbefaler sine Discipler at prædike Evangelium for alle Creature). Apostelen Paulus viser os i Texten med klare Ord, at det er ikke andet, end at præ-

dike Omvendelse til Gud og Tro til vor Herre Jesum Christum; jeg vidnede (siger han) om Omvendelse til Gud, og Tro til den Herre Jesum Christum. Meningen er ikke denne, at Menneskene først ved deres egne Kræfter skal omvende sig, ganske afstaa deres Synder, og siden derefter skal de først komme til Christum og troe paa ham, saa at Omvendelse skulde kunne gaa foran, og Tro paa den Herre Jesum, efter nogle Ugers eller Aars Forløb, skulde følge bagefter, o ney! det var en stor Daarlighed at tænke sligt; men det er Meningen, at naar nu Vor Herre kalder Menneskene til sit Rige ved sit Ord og ved sin Aand arbejder paa deres Siæle, saa maa de, saadanne som de ere, i deres Synders, i deres Elendigheds og dybe Fordærvelses bodfærdige Erkiendelse, i den sande Omvendelses Orden, som fortabte Syndere, gaae lige til den Herre Jesum, og ved Troen antage ham; see! saa bliver det klart paa een gang, Omvendelse og Troe skeer paa een Tid, de da ey alene faar Forløsning i Guds Søns Blod, som er deres Synders Forladelse, Eph. 1, 7, men de da tillige faaer Kraft til at vogte sig for Synden, dem bliver skienket Christi guddommelige Kraft og alle de Ting, som hører til Liv og Gudfrygtighed, 2 Petr. 1, 3, og saaledes faaer de af ham, Herren, baade Retfærdigheder og Styrker, Es. 45, 24.

See! hvor der er ingen saadan Omvendelse til Gud og Troe til den Herre Jesum gaaet for, der er ikke, ja der kan ikke være nogen sand Christendom; et Menneske maa besidde alle de udvortes Dyder, som kand optænkes, hand maa være nok saa sædelig, skikkelig, ærbar, ærlig, redelig, medlidende og gavnmild, hand maa øve sig i Bønnen, og iagttage den udvortes Guds-Tieneste paa det flittigste; er ikke Omvendelse til Gud og Troe til den Herre Jesum gaaet for og lagt til Grundvold i hans Hierte, da ere alle hans Dyder, al hans Guds Tieneste for Gud ikke andet end glimrende Synder, en slem Vederstyggelighed, Skam og Skade, Phil. 3, 8; har hand ikke i en sand Omvendelsens Orden, ved Troen, antaget den Herre Jesum, saa er hand med sine bedste Dyder, med al sin udvortes Christendom ikke andet end en vel pyntet Hedning, en hellig Djævel.